

Låt oss tala om flickor...

Låt oss tala om flickor...
Integrationsverkets rapportserie 2000:6
© Integrationsverket, 2000
Tryck: Parajett AB, Sverige
Integrationsverket
Box 633
601 14 Norrköping
ISSN 1404-5370

Låt oss tala om flickor...

Integrationsverkets rapportserie 2000:6

Innehåll

- 7 **Förord**
- 9 **Inledning**
  - 10 Uppdraget
  - 10 Integrationsverkets tolkning av uppdraget
  - 12 Definitioner och avgränsningar
  - 14 Metod
- 20 **Resultatredovisning**
  - 20 Faktorer som försvårar flickors livssituation
  - 20 Bristande integration och segregerade boendeförhållanden
  - 24 Bemötanden och fördomar
  - 28 Sociala- och familjeförhållanden
  - 29 Frigörelse och fostran
  - 35 Giftermål
  - 39 Könroller och sexualitet
  - 40 Sammanfattande kommentarer
- 47 **Psykisk ohälsa**
  - 47 Hur vanligt är det att flickor drabbas av psykisk ohälsa?
  - 50 Vad händer när flickor mår dåligt?
  - 52 Förhållningssätt inom barn- och ungdomspsykiatri
  - 52 Sammanfattande kommentar
- 53 **Stöd att flytta hemifrån**
  - 53 I vilken utsträckning söker flickor stöd att flytta hemifrån?
  - 58 Konsekvenser av flytten hemifrån
  - 59 Myndigheternas arbetssätt
  - 61 Myndigheternas förhållningssätt
  - 62 Brister inom socialtjänsten
  - 63 Sammanfattande kommentar
- 65 **Skolavbrott**
  - 66 Skolrelaterade faktorer som orsak till skolavbrott
  - 66 Brister i organisation, resurser och arbetssätt
  - 69 Samverkan och dialog mellan skola och föräldrar
  - 72 Skolans agerande vid skolk och frånvaro
  - 74 Hur vanligt är skolavbrott?
  - 80 Samband mellan skolavbrott och graviditet eller äktenskap
  - 85 Sammanfattande kommentar

87 Presentation av projekt och verksamheter

87 Skola - och föräldrasamverkan

90 Flickors identitet och fritid

91 Jämställdhet och dialog

92 Stärka familjer

94 Slutsatser och förslag

95 Varför befinner sig flickor i utsatta situationer?

96 Vilket stöd behövs?

99 Vad kan och bör göras?

103 Sammanfattning

107 Bilagor

Förord

I den här rapporten redovisas det uppdrag Integrationsverket fått av regeringen att studera situationen för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen. Vi har valt att kalla rapporten *Låt oss tala om flickor...* Med denna titel vill vi sätta flickorna i centrum, men inte som offer utan som självständiga människor med egna viljor, styrkor och strategier.

Rapporten har tagits fram i samråd med flera myndigheter och organisationer. Dessa har medverkat och/eller använts som bollplank i olika skeden av arbetet. Tillsammans med Skolverket, Socialstyrelsen och Barnombudsmannen har vi bland annat diskuterat undersökningens uppläggning, fått synpunkter på den enkät vi gjort samt diskuterat och fått synpunkter på undersökningens resultat och på våra slutsatser och förslag. Dessa tre myndigheter har också inbjudits att delta som observatörer i de hearingar vi arrangerat. Skolverket och Socialstyrelsen har också varit med och utformat den statistikbeställning som gjorts hos Statistiska Centralbyrån. Ungdomsstyrelsen och Integrationsverket har tillsammans identifierat flera områden för fortsatt samarbete. Dessa myndigheter har tillsammans med organisationer, trossamfund med flera bildat en samrådsgrupp som sammankallats vid ett antal tillfällen under arbetets gång.

Ansvaret på Integrationsverket har legat på en projektgrupp som består av Maria Murphy, Adèle Ennab och Mia Sundbom. Khaled Assel har ingått i gruppen under en del av projekttiden. Därutöver har Rania Issa under en period medverkat i vissa delar av arbetet.

Erfarenheterna och kunskaperna av detta arbete kommer på flera sätt att tas tillvara i verkets framtida arbete och i våra kontakter med kommuner, myndigheter och organisationer.

Norrköping den 15 juni 2000

Andreas Carlgren
Generaldirektör

Birgitta Ornbrant
Avdelningschef

Inledning

Integrationsverket fick hösten 1999 i uppdrag av regeringen att studera villkoren för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen och som befinner sig i utsatta situationer.

Upprinnelsen till regeringsuppdraget var flera uppmärksammade händelser under 1990-talet. Några flickor och kvinnor med utländsk bakgrund hade blivit mördade eller svårt misshandlade av nära manliga släktingar. Det blev flera artiklar om detta i tidningarna med stora rubriker om kvinnoförtryck, hedersmord och liknande. Enligt massmedia hade gärningsmännen förklarat dåden med att de ogillat de unga kvinnornas självständiga levnadsvanor. Debattörer, politiker och jurister krävde en hårdare markering mot våldsmännen och ett erkännande av förtrycket i vissa kulturer mot flickor och kvinnor. Parallellt fanns också en motbild. Kvinnor och flickor opponerade sig mot den offerbild som målades upp i massmedia och i debatterna. Genom olika manifestationer lyfte de fram en annan och ljusare bild av sig själva.

I slutet av februari 1997 kallade dåvarande integrationsministern Leif Blomberg och dåvarande jämställdhetsministern Ulrica Messing till en hearing om integration och jämställdhet. Skälet var just de våldshandlingar mot unga kvinnor med utländsk bakgrund som skedde under 1996 och 1997. I hearingen deltog bland annat representanter från sociala myndigheter, skolan, invandrarorganisationer, kvinnojourer, fackliga organisationer, arbetsgivare och polismyndigheter.

Under våren 1999 uppmärksammades återigen situationen för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen. Denna gång var fokus riktat mot för tidiga skolavbrott, tonårsäktenskap och äktenskap som arrangerades av familjen, ibland mot flickans vilja.

Med anledning av detta inledde regeringen i maj 1999 en dialog med företrädare för såväl organisationer och trossamfund som myndigheter om vilka insatser som skulle kunna underlätta situationen för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen.

Genom hearingen och dialogen med företrädare för organisationer, trossamfund och myndigheter, hade regeringens kunskaper breddats och fördjupats, men behovet av att

avgränsa problemen och bedöma deras omfattning kvarstod.¹ Dessutom ansåg regeringen att möjliga åtgärder och tillvägagångssätt för att stärka dessa flickors ställning borde analyseras och värderas. Augusti 1999 fick Integrationsverket i uppdrag att studera villkoren för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen och som befinner sig i en utsatt situation.

Uppdraget

Regeringens uppdrag till Integrationsverket består i att studera:

- i vilken omfattning det förekommer generations- och kulturkonflikter som får till följd att flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen *söker samhällets stöd för att flytta hemifrån eller drabbas av psykisk ohälsa*.
- hur vanligt det är att flickor *avbryter sin skolgång* till följd av graviditet, äktenskap eller andra familjeskäl.

Integrationsverket skall också redovisa åtgärder och metoder som kan användas för att stärka ställningen för flickor med annan bakgrund än majoritetsbefolkningen som befinner sig i utsatta situationer.

Arbetet skall utföras i samarbete med i första hand Barnombudsmannen, Ungdomsstyrelsen, Skolverket och Socialstyrelsen.

Vid ungefär samma tidpunkt fick Ungdomsstyrelsen ett kompletterande uppdrag som överlämnades till regeringen i maj 2000.

Integrationsverkets tolkning av uppdraget

Uppdraget väckte inledningsvis en mängd frågor. Vad menas egentligen med generations- och kulturkonflikter? Handlar det om konflikter som kan uppstå av kulturella skäl i kombination med skäl som har att göra med generationsklyftor inom familjen? Vad är i så fall kulturella skäl? Handlar det om konflikter som kan uppstå när två kulturer krockar? Eller menar man att det är konflikter som uppstår på grund av den enskildes avvikelse från ett kulturmönster? Vems konflikt är det? Är det den enskildes konflikt inom sig själv? Är det för-

---

1 Regeringsuppdraget, Ku1999/2482/IM, se bilaga 1

äldrarnas gentemot barnen? Eller är det familjens gentemot samhället i stort? Eller tvärtom?

Det har varit nödvändigt att skilja på begreppen generationskonflikt respektive kulturkonflikt och se hur dessa förhåller sig till varandra. Generationskonflikter betraktas i Integrationsverkets undersökning som en företeelse som uppstår i *alla* samhällen i en obalans mellan representanter för olika generationer som delvis utvecklats olika värderingar och normer. Kulturkonflikter å sin sida uppstår i en obalans mellan grupper eller individer som är bärare av olika *kulturella* system och behöver inte vara kopplade till skilda generationer. Kultur- och generationskonflikter kan förvisso sammanfalla på ett sätt som gör det svårt att definitivt avgöra vad som är grundorsaken till konflikterna, till exempel då de uppstår i familjer där olika generationer till följd av migration vuxit upp med delvis olika normer och värderingar.

Det är viktigt att betona att konflikter inte automatiskt kan benämnas som kulturkonflikter enbart för att de äger rum i familjer med en annan kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningens. Tonårsrevolt och frigörelseprocesser förekommer i alla familjer, även om de kan se olika ut. Generationskonflikter kan vara allvarliga och orsaka lidande för barnen även i en enhetlig kulturell miljö.

Generations- och kulturkonflikter betraktas i studien inte som en isolerad företeelse. I stället har vi försökt skapa en helhetsbild av flickornas situation och strävat efter att låta komplexa samband framträda i vår rapport. Det har därför varit viktigt att belysa hur konflikter uppstår och vad dessa kan vara ett uttryck för samt att sätta dem i relation till *andra* faktorer som leder till flickor avbryter sin skolgång, söker samhällets stöd för att flytta hemifrån eller mår psykiskt dåligt.

För att kunna besvara uppdragets frågor och föreslå verkningfulla åtgärder har vi försökt få klarhet i följande frågeställningar:

- Vad innebär generations- och kulturkonflikter?
- När och hur uppstår generations- och kulturkonflikter?
- Hur påverkar dessa konflikter flickors situation och val i livet?
- Hur hanteras generations- och kulturkonflikter av olika myndigheter?

Integrationsverket har i uppgift att verka för *lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund* samt att *följa och utvärdera samhällsutvecklingen mot bakgrund av samhällets etniska och kulturella mångfald*. Ett integrationsperspektiv innebär att fokus inte enbart riktats mot

målgruppen, dvs. flickor och familjer med annan etnisk och kulturell bakgrund, utan också mot samhällets egna strukturer, institutioner och myndigheter. Det innebär också att försöka ta reda på vilka processer och strukturer i samhället som underlättar respektive försvårar situationen för de flickor och familjer som uppdraget handlar om. Hur påverkar t.ex. boendesegregation, social bakgrund eller omvärldens attityder och förhållningssätt flickornas situation?

När det gäller uppdrag som identifierar en målgrupp utifrån en viss kategori, i detta fall dess etniska eller kulturella tillhörighet, finns det en risk för att alltför stor betydelse tillmäts denna dimension och att själva kategoriseringen styr både uppläggningsen av arbetet och vilka slutsatser som dras. Det är viktigt att utöver etnicitet också beakta andra dimensioner såsom kön, klass och ålder. Även om gruppen flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund definieras som grupp i uppdraget är förhållningssättet att villkoren för enskilda flickor i gruppen kan variera avsevärt. Kultur och etnicitet är inte statistiska företeelser.

Mot bakgrund av det ovanstående har det funnits starka skäl till att inte avgränsa studien till flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund. För att kunna bedöma *omfattningen* av svårigheter för dessa flickor har vi, så långt det varit möjligt inom ramen för detta uppdrag, velat relatera till andra ungdomars svårigheter. Flickor med svensk bakgrund samt pojkar har därför inkluderats i vissa delar av undersökningen.

Definitioner och avgränsningar

Flickorna

Med hänsyn till skolålder, föräldrars försörjningsansvar och åldersgränser som används inom barn- och ungdomspsykiatri har vi ansett det lämpligt att avgränsa studien till åldersgruppen 12–18 år. Gruppen flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen innefattar flickor med utländsk bakgrund, dvs. de som har minst en förälder som är utrikes född. I statistikredovisningen finns det dock en mer nyanserad fördelning, där gruppen med en svensk och en utländsk förälder redovisas för sig. När det gäller den romska gruppen, är även svenska romer inkluderade. Förkortningen »flickor med utländsk bakgrund« har använts i resultatredovisningen.

Arbetets fokus har varit på flickor som befinner sig i eller riskerar hamna i utsatta situationer. Därmed har vi endast i få avseenden berört andra flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen.

Att söka stöd för att flytta hemifrån

Med stöd för att flytta hemifrån avses främst socialbidrag, bostadsbidrag eller annat stöd som socialtjänsten erbjuder ungdomar som söker stöd för att flytta hemifrån. Det handlar om ungdomar som själva har ansökt om stöd för att kunna flytta hemifrån, både de som söker ekonomiskt stöd till eget boende och de som sökt hjälp och efter utredning blivit aktuella för familjehem eller liknande.

Ungdomar som blivit omhändertagna av socialtjänsten studeras däremot inte specifikt i denna studie eftersom det är svårt att styrka att det är ungdomens egen vilja att flytta hemifrån som varit styrande. Förutom de formella möjligheterna till stöd för att flytta hemifrån kan ungdomar bo hos kompisar eller få hjälp av släktingar eller den egna familjen för att flytta hemifrån. Även denna grupp är utanför studiens räckvidd.

Psykisk ohälsa

En bred definition av psykisk ohälsa har tillämpats i studien. Därför har alla uppgifter, från att flickor har psykosomatiska besvär till självmordsförsök eller självmord, beaktats under arbetets gång. Ett problem med definitionen är att det är svårt att veta när lindrigare symptom som ont i magen m.m. är tecken på omständigheter som kan leda till psykiska symptom. Den främsta fördelen med den breda definitionen är att potentiella problem kan upptäckas tidigt, till exempel i familjen eller i skolan.

Avbruten skolgång

När det gäller skolavbrott är det nödvändigt att göra skillnad mellan grundskolan och gymnasieskolan. Dessa skolformer har olika grundförutsättningar eftersom den ena är obligatorisk och eleven alltså har skolplikt. I uppföljningsstudien »Studieavbrott i svensk skola« av Rolf Beckne² presenteras en definition av studieavbrott som vi ansluter oss till:

- a) Ej slutförd skolgång i den obligatoriska grundskolan
- b) Avbrott från en påbörjad utbildning i gymnasieskolan
- c) Skolslutare efter årskurs 9.

En svårighet är var gränsen går mellan definitiva avbrott och studieuppehåll. I exempelvis Skolverkets rapport³ om elevströmmar i gymnasieskolan har man valt att mäta hur

² Beckne, *Studieavbrott i svensk skola*, 1995.

³ Skolverket, *Elevströmmarna till, från och inom gymnasieskola*, 1999.

många som avslutat sina treåriga gymnasiestudier efter fem år, vilket ger en viss marginal för uppehåll. Fördelningen av flickor på tillfälliga och definitiva avbrott har inte varit möjligt att fastställa i denna studie.

Äktenskap

De äktenskap som har kartlagts är de som finns registrerade i äktenskapsregistret hos Statistiska Centralbyrån. I Sverige gäller att »den som är under 18 år får inte ingå äktenskap utan tillstånd av länsstyrelsen i det län där den underårige har sitt hemvist⁴«. Utländska medborgare kan dock ingå äktenskap tidigare om de har den rätten enligt lagen i det land de är medborgare i. Även då får den som är under femton år inte ingå äktenskap utan tillstånd av länsstyrelsen⁵.

Inom olika grupper kan traditionerna kring äktenskap se olika ut. Föräldrarna kan till exempel vara mer eller mindre involverade i beslutet. Förlovningens betydelse och varaktighet kan också variera.

Metod

Vi har genomfört följande kvalitativa och kvantitativa undersökningar för att besvara regeringens frågor:

- Hearingar med yrkesfolk inom relevanta områden samt med representanter för invandrarnas organisationer och trossamfund.
- Gruppintervjuer och enskilda intervjuer med flickor.
- Två enkäter, en till skolor och en till individ- och familjomsorgen inom socialtjänsten.
- Kartläggning utifrån rikstäckande statistik från Statistiska Centralbyrån.

Förutom dessa undersökningar har en mindre inventering av projekt genomförts för att samla kunskaper om metoder. Litteratur som belyser områdena generations- och kulturkonflikter, skolavbrott, psykisk ohälsa samt stöd att flytta hemifrån har inhämtats under arbetets gång och används till att belysa resultaten.

---

4 Äktenskapsbalk (1987:230), Kap2, §1.

5 Lag (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

Hearingar

Syftet med hearingarna är att få del av olika gruppers erfarenheter och kunskaper om villkoren för de flickor som berörs av uppdraget.

Hearingar har genomförts med representanter från invandrarnas organisationer och trossamfund. Två av dessa har riktat sig till riksorganisationer, varav en till moderorganisationer och en till ungdomsorganisationer. En tredje har förlagts till Malmö där lokala organisationer och trossamfund fanns representerade.⁶ Totalt har ca 120 personer deltagit.

Ytterligare tre hearingar, som ägde rum i Malmö, Stockholm och Sundsvall, vände sig till personer som i sitt yrke möter flickor som berörs av uppdragets frågor. I dessa deltog personal från elevvårdsfunktionen på grund- och gymnasieskolor, socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri samt från ungdomsmottagningar. Ett antal projekt som på olika sätt arbetar med unga flickor fanns också representerade.⁷ Totalt deltog ca 50 personer i hearingarna som i rapporten benämns »yrkeshearingar« eller »hearingar med yrkesfolk«. Majoriteten av deltagarna arbetar eller har arbetat i vad som ofta kallas invandrartäta områden och har erfarenhet av flickor som befinner sig i utsatta situationer.

I samtliga hearingar har deltagarnas erfarenheter av flickor som avbryter skolgången, har sökt stöd att flytta hemifrån eller drabbas av psykisk ohälsa efterfrågats. Även deltagarnas erfarenheter av de orsaker som ligger bakom detta har efterfrågats. Vi har också velat få del av metoder som används och förslag på åtgärder som kan förbättra situationen för flickorna. Utöver detta diskuterades i yrkeshearingarna hur olika myndigheter bemöter flickor och familjer med annan etnisk och kulturell bakgrund samt hur de hanterar den problematik de möter. I invandrarorganisationernas hearingar har det funnits ett särskilt fokus på deltagarnas erfarenheter av generations- och kulturkonflikter och hur dessa påverkar flickors situation.

Frågorna på hearingarna kretsade i huvudsak kring situationen för flickor med utländsk bakgrund som befinner sig i eller riskerar att hamna i utsatta situationer. Deltagare har dock ibland talat om både pojkar och om svenska flickor.

---

6 Se bilaga 2 för lista över deltagande verksamheter.

7 Se bilaga 3 för lista över representerade organisationer och trossamfund

Intervjuer

För att få en djupare kunskap om hur problematiken i uppdraget kan te sig för enskilda individer, har vi varit angelägna om att få intervjua flickor som själva har varit berörda av den. Vi har också önskat träffa grupper av flickor med olika kulturella tillhörigheter för att ta del av deras erfarenheter och synpunkter på frågorna. Enskilda intervjuer har genomförts med totalt nio flickor, varav tre med syriansk bakgrund och en med vardera kurdisk, irakisk, romsk, spansk, finsk respektive svensk bakgrund. Flickorna har haft olika trostillhörigheter. Berörda yrkesgrupper och invandrarnas organisationer har ombetts förmedla kontakter med flickor. Detta har styrvt vårt urval. Det har varit viktigt att flickorna själva visat intresse och vilja att förmedla sina erfarenheter till oss.

Tre gruppintervjuer har genomförts med totalt ca 30 muslimska flickor tillhörande olika etniska grupper. Flickorna är mellan 14 och 20 år och är antingen födda i Sverige eller har varierande vistelsetid i Sverige. Det hade även varit önskvärt att nå grupper av föräldrar, andra grupper av flickor och även pojkar för att få en bredare belysning av uppdragets frågor, men det har inte funnits tid till detta.

En längre intervju har gjorts med Cristina Pescador som har arbetat på Hallunda PBU, för att få möjlighet till en djupare förståelse av hur olika faktorer påverkar flickors psykiska hälsa.

Enkäter riktade till skolan och socialtjänsten

En enkät har skickats till enheter för individ- och familjsorg inom socialtjänsten⁸ och en har skickats till grund- och gymnasieskolor. Urvalet av enheter⁹ och skolor¹⁰ var riksrepresentativt.

⁸ Se bilaga 4 och 5 för fullständiga enkäter.

⁹ Uppgifter om enheter för individ- och familjsorg (IFO) har inhämtats från Socialstyrelsen. Totalt finns ca 500 enheter i 289 kommuner i hela landet. Ett urval på 184 enheter i 75 kommuner gjordes utifrån kommunförbundets kommungruppsindelning samt uppgifter om kommunernas invandrartäthet. Enkäten har skickats till samtliga IFO-enheter i de utvalda kommunerna. Urvalet stämmer i stort överens med spridningen av befolkningen i Sverige.

¹⁰ Urvalet av skolor har gjorts av SCB och är representativt för hela landet. Totalt ingår ca 700 skolor, varav ca 300 gymnasieskolor och 400 grundskolor. Urvalet har gjorts bland totalt ca 640 gymnasieskolor och ca 5 000 grundskolor.

Huvudsyftet med enkäterna är att få en bred beskrivning av orsakerna bakom skolavbrott och viljan att flytta hemifrån. Fokus har lagts på en kvalitativ fördjupning av skäl som kan anses ha samband med generations- och kulturkonflikter. Avslutningsvis ställs ett mindre antal öppna frågor med syfte att inhämta förslag till åtgärder och metoder. Frågorna i enkäterna rör flickor med svensk eller utländsk bakgrund, men inte pojkar.

Båda enkäterna inleds med frågan, om det på skolorna eller socialtjänstens enheter under 1999 funnits flickor i åldern mellan 12 och 18 år som bedöms ha avbrutit sin skolgång respektive sökt stöd för att flytta hemifrån till följd av generations- eller kulturkonflikter. Endast de som svarat ja på denna fråga ombads besvara resterande frågor. Övriga har ombetts returnera sina svar.

De tjänstemän som svarat, har fått utgå från sin egen förståelse av generations- eller kulturkonflikter. I enkäten ombeds de dock att beskriva skälen till varje enskild flickas avbrott eller ansökan om stöd för att flytta hemifrån. I och med detta har deras definition av begreppet tydliggjorts. Flertalet av de svarande skolorna och några av de svarande enheterna inom socialtjänsten har emellertid uppfattat att detta *enbart* gällde flickor med utländsk bakgrund. Skälen angavs i princip för alla flickor med utländsk bakgrund men för färre av flickorna med svensk bakgrund.¹¹ Det finns därmed inte tillräckligt underlag för att bedöma likheter och skillnader mellan flickor med svensk och utländsk bakgrund utifrån skolenkäten, bättre möjligheter finns utifrån enkäten till socialtjänsten. Ytterligare ett viktigt påpekande är att en tredjedel av de flickor som angavs ha avbrutit sin skolgång var 19–21 år, dvs. äldre än vår egentliga målgrupp.

Statistikuppgifter

För att söka finna svar på uppdragets frågor om omfattning har vi utnyttjat centrala register vid Statistiska centralbyrån (SCB).¹² För 1997 har det skapats en population med det totala antalet ungdomar mellan 12 och 18 år i Sverige. Ett urval variabler har därefter använts för att kunna göra en uppskattning av hur många och vilka ungdomar som sökt sam-

11 Skälen till avbrott på gymnasieskolan var angiven för ca 16 procent av de svenska flickorna mot 86 procent av de utländska flickorna. Skälen till att söka stöd för att flytta hemifrån var inte angivna för ca 86 procent av de svenska flickorna mot ca 97 procent för de utländska flickorna.

12 Se bilaga 6 för uppgift om berörda register

hällets stöd för att flytta hemifrån, drabbats av psykisk ohälsa eller avbrutit sin skolgång.¹³

Syftet med att hämta uppgifter från individbaserade register vid SCB har varit att genomföra en total kartläggning av ungdomars situation med möjlighet att koppla samman uppgifter om ålder, kön, härkomst och en rad socioekonomiska variabler med uppdragets problematik.

Den omfattning som har varit möjlig att kartlägga utifrån befintlig statistik är i vilken utsträckning flickor och pojkar:

- Har fått stöd från samhället i form av social- och/eller bostadsbidrag.
- Har vårdats inom slutenvården med en diagnos som avser psykisk ohälsa.
- Saknar flertalet betyg från grundskolan.
- Inte går i gymnasieskolan.
- Har fött barn korrelerat med avsaknad av betyg från grundskolan och avbrott/uppehåll från gymnasieskolan.
- Har gift sig korrelerat med avsaknad av betyg från grundskolan och avbrott/uppehåll från gymnasieskolan.

Uppgifter om ungdomars härkomst kopplas i statistiken till deras biologiska föräldrars födelseland. Ungdomarnas härkomst redovisas i rapporten med indelning efter utländska föräldrar, svensk/utländska föräldrar, svenska föräldrar. Föräldrarna är:

- utländska om det endast finns uppgift om att föräldrarna är födda i utlandet,
- svenska/utländska om en förälder är född i Sverige och en är född i utlandet och
- svenska, om det endast finns uppgift om att föräldrarna är födda i Sverige

I registermaterialet som hämtades från SCB fanns det en relativ stor grupp ungdomar för vilka uppgift om föräldrarnas härkomst saknas (ca 14 800 flickor och 16 000 pojkar). Ca en tredjedel av gruppen var adoptivbarn, övriga saknar koppling till någon biologisk förälder. Detta beror på kvalitetsbrister i registren vid tidpunkten då uppgifterna togs fram.¹⁴ På grund av dessa brister har gruppen »uppgift saknas« inte redovisats i tabellen.

13 Se bilaga 7 för uppgift om variabler som använts.

14 Dessa brister har senare åtgärdats, dock så sent så att vi inte har kunnat ta del av förbättringarna.

När det gäller ungdomars socioekonomiska bakgrund har vi utgått från ungdomarnas sociala föräldrar.¹⁵

Bearbetning av resultaten

Stommen i resultatredovisningen utgörs av information som kom fram under hearingarna och gruppintervjuerna. Trots att vi specifikt har efterfrågat deltagarnas erfarenheter har det varit oundvikligt att en del tyckande och värderingar har kommit med. Vi har strukturerat resultatredovisningen utifrån mönster och sammanhang som vi har sett under vår bearbetning av materialet. Deltagarnas svar redovisas separat i rapporten. Våra tolkningar och kommentarer redovisas för sig i varje avsnitt under rubriken »Sammanfattande kommentarer«. Referat från de enskilda intervjuerna har infogats i texten för att belysa hur situationen kan te sig för en enskild individ. Där står individens subjektiva upplevelser av uppdragets problematik i fokus.

Svar på frågan om omfattning, främst från den rikstäckande statistiken och enkäterna men även från hearingarna, har bearbetats som en helhet. Resultaten har redovisats separat som självständiga uppgifter men i anslutande kommentarer har uppgifterna vägts samman för att kunna ge svar på frågorna i regeringsuppdraget.

Disposition

Resultatredovisningen är indelad i fem huvudavsnitt. Först redovisas de olika faktorer som våra undersökningar visar kan påverka flickors livssituation. Därefter redovisas i tre huvudavsnitt psykisk ohälsa, stöd att flytta hemifrån och skolavbrott, uppgifter som rör omfattning samt övriga upplysningar från hearingarna om respektive myndigheters arbetssätt och förhållningssätt. I det femte huvudavsnittet presenteras några ur methodsynpunkt intressanta projekt och verksamheter.

Efter resultatredovisningen presenteras och diskuteras slutsatser och förslag.

---

15 Med sociala föräldrar avses de vuxna som ungdomarna är bokförda hos, vilka oftast motsvarar de biologiska föräldrarna. Kopplingen till de sociala föräldrarna försvinner vid 18 års ålder och då ungdomar gifter sig. Det är därför inte möjligt att redovisa några samband med de socioekonomiska variablerna för dessa ungdomar.

Resultatredovisning

Faktorer som försvårar flickors livssituation

I följande avsnitt redovisas vad som framkommit i vår undersökning om vilka orsaker som kan leda till att flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen mår psykiskt dåligt, väljer att söka stöd för att flytta hemifrån eller avbryter sina studier. I vårt kunskaps- och erfarenhetssökande har det varit viktigt att ha en helhetsbild av flickornas livssituation. Det handlar därför också om att söka förstå varför och hur generations- och kulturkonflikter uppstår och hur de påverkar flickors situation och val i livet. Vi vill betona att det är problemperspektivet som fokuseras i undersökningen.

Underlaget till avsnittet är hämtat från hearingar med yrkesgrupper och med invandrarnas organisationer och trosamfund, från intervjuerna med flickgrupper samt från enkäter till skolan och socialtjänsten¹⁶. Vi har ansett det viktigt att låta våra källor få komma till tals i rapporten, vilket inte bara ger ett faktaunderlag utan också en uppfattning om hur olika individer och representanter för institutioner och organisationer förhåller sig till dessa frågor. Uppgifterna från hearingar och intervjuer ger alltså ett lokalt perspektiv och representerar respektive deltagares egna kunskaper, erfarenheter, åsikter och värderingar. Våra egna kommentarer redovisas i slutet av avsnittet.

Bristande integration och segregerade boendeförhållanden

En kurdisk representant hävdar att det råder begreppsförvirring i det svenska samhället när det gäller den sortens problematik som tas upp i uppdraget. Frågorna handlar inte om kultur utan många av barnen är födda här i Sverige och deras svårigheter måste i första hand betraktas som ett svenskt samhällsproblem och inget annat. En deltagare hävdar att frågorna till stor del handlar om ett samhällsproblem som man tenderar att försöka lösa på individnivå.

---

¹⁶ Se metodavsnittet för detaljer.

En allmän uppfattning i alla våra hearingar och intervjuer är att föräldrarnas grad av integration har betydelse för flickors psykiska hälsa och livssituation. Föräldrar som inte känner att de blir accepterade eller kommer in i det svenska samhället mår inte bra, vilket går ut över barnen. De invandrantäta bostadsområdena beskrivs av deltagare som konstgjorda samhällen där majoritetssamhället i många sammanhang inte finns representerat. En deltagare menar att detta leder till att människorna, inte minst flickorna, omedvetet känner sig utlämnade och utanför.

I de olika hearingarna har det funnits erfarenhet av att ungdomar även påverkas av att det råder etnisk diskriminering på arbetsmarknaden och att många vuxna i området står utan arbete. Ungdomarna saknar därmed positiva förebilder och studier framstår som fruktlösa. En deltagare från skolan menar att ungdomar saknar självförtroende när det gäller att leva i det svenska samhället. De upplever ett utanförskap som hon anser till stor del har sin grund i bristande svenskkunskaper. En annan deltagare från skolan berättar om killar som inte säger sig förstå »vuxenspråket«(den typ av svenska som deras lärare talar och som de uppfattar som finare) och därför inte tror sig ha många andra alternativ på arbetsmarknaden än att starta egen restaurang eller liknande.

En av flickgrupperna som vi intervjuade tar också upp vikten av att föräldrarna själva är integrerade i det svenska samhället, att de kan svenska och har jobb. De menar att arbetslösa föräldrar kan utveckla negativa känslor mot det samhälle som de inte släpps in i. Att leva på socialbidrag menar de upplevs som förnedrande, särskilt för många män som när de förlorar försörjarrollen, kan försöka stärka kontrollen över familjen. Men om de däremot får jobb, har de redan nått halva vägen till integration. Detta, menar flickorna, har stor betydelse för relationen mellan föräldrar och barn. Om föräldrarna känner till det svenska samhället vet de vad deras barn talar om och de får en bättre förståelse för sina barn.

Att ungdomar i segregerade bostadsområden inte har kontakt med det svenska språket är ett stort problem, anser flera deltagare i hearingarna. På grund av bristande språkkunskaper kan eleverna inte tillgodogöra sig undervisningen, trots att de kan vara födda i Sverige. Många barn har inte gått på dagis och kan inte svenska när de börjar skolan. Skolan blir för många den enda plats där de talar svenska. Dessutom påpekar flera deltagare att många av barnen har föräldrar som själva har språkproblem vilket gör att barnen inte kan få samma stöd med sina hemläxor som sina svenska skolkamrater. Dessa barn kommer då ytterligare efter i skolarbetet. En deltagare påpekar att många ungdomar också saknar ett

djupt och förankrat modersmål, vilket är viktigt för all språk-utveckling.

Olika långt i integrationsprocessen

En iransk representant hävdar att det är skillnad på hur vuxna och barn förhåller sig till det svenska samhället. Medan ungdomarna vill påskynda integrationsprocessen försöker föräldrarna att bromsa den. Deras olika uppfattningar kan leda till konflikter. Enligt andra deltagare vid hearingarna uppstår ofta en obalans mellan föräldrarnas och barnens kunskaper inte bara i svenska, utan också om det svenska samhället. Föräldrar saknar en god inblick i skolan eller socialtjänsten och den information som de får kommer i huvudsak från barnen och är många gånger felaktig. En syrisk representant påpekar att det händer att barnen ibland utnyttjar svenska lagar för att få sin vilja igenom. Det är till exempel, enligt henne, ganska vanligt att barnen får föräldrarna att tro barnen kan omhändertas, om de inte får som de vill. På grund av föräldrarnas bristande kunskaper om det svenska samhället vågar de inte alltid sätta gränser.

När ungdomarna blir tolkar av språket och omvärlden och föräldrarna blir beroende av dem i sina kontakter med samhället och myndigheterna, rubbas »maktbalansen« i familjen och föräldrarna mister sin auktoritet. En psykolog berättar om en flicka som hon behandlat, som upplevde sig som »en korg på sin mors arm« eftersom hon har fått agera tolk åt modern i många sammanhang. Flickor kan enligt deltagare vid yrkeshearingarna också få psykiska problem på grund av att de har blivit för snabbt assimilerade i det svenska samhället. De upplever att detta händer i familjer där föräldrarna är rädda för att de skall bli anklagade för att hålla sina barn för hårt eller där föräldrarna förlorat sin auktoritet.

En deltagare i yrkeshearingarna menar att ett av grundproblemen är att familjen inte har bestämt sig för om den ska stanna i Sverige eller inte. Föräldrarna har ofta en orealistisk bild av hemlandet och lever i tron att allt är som det var när de lämnade landet, medan ungdomarna kanske har aldrig varit i hemlandet. Ungdomar som lever i osäkerhet om sin tillhörighet får ofta inte någon hjälp hemma med klivna känslor kring sin utveckling, identitet och framtid.

Föräldrarnas inställning till utbildning

Deltagarna i yrkeshearingarna är ganska ense om att familjen har en stor roll när det gäller ungdomarnas inställning till utbildning. De betonar att de allra flesta föräldrar vill att deras ungdomar ska ta studenten och en deltagare framhåller att i till exempel många muslimska länder finns utbildade

kvinnor på höga poster och menar att man bör vara försiktig med generaliseringar. En erfarenhet bland deltagarna är att många föräldrar kan hantera att de själva har förlorat sin karriär i Sverige, men att det är betydligt svårare att hantera att barnen inte klarar sig bra. Samtidigt uppger flera deltagare att många föräldrar är frånvarande i ungdomarnas studieprocess. De menar att föräldrar med bristande kunskaper om det svenska samhället inte inser vikten av utbildning i Sverige. I hearingarna med invandrarnas organisationer instämmer deltagarna i att föräldrar kan ha svårt att stödja barnen i deras val av studieväg. Men de talar också om att information om utbildningens betydelse inte når fram i segregerade bostadsområden.

Både inställningen till och framgångar i skolan är till mycket stor del en klassfråga, betonar en majoritet av deltagarna i yrkeshearingarna. Det fungerar bättre för personer med utländsk bakgrund som har akademisk familjebakgrund och sämre för svenskar som saknar sådan. Det går således inte att generalisera utifrån etnisk eller nationell bakgrund. En deltagare ger ett exempel från sin skola där det finns fyra självförsedda flickor som utbildar sig i manligt inriktade yrken. Han menar att utbildningsnivå eller om man kommer från stad eller landsbygd spelar större roll än religion eller traditioner för flickornas skolgång.

Ett annat exempel ger en representant från turkiska ungdomsförbundet som pekar på att många i den turkiska gruppen har arbetarbakgrund och att turkiska ungdomar ofta saknar föräldrarnas och omgivningens uppmuntran till vidareutbildning. Det saknas därför synliga förebilder som ungdomarna på gymnasiet kan identifiera sig med. Hearingdeltagare menar att problemen vi nu ser med utslagning från skolan och andra problem, handlar om att det växer fram en ny underklass som inte kommer vidare. Idag ökar klasskillnaderna och det är främst medelklassens barn som går vidare till högskolan.

I svaren till skolenkäten framkommer att familjens inställning till studier är orsak till skolavbrott för endast ett fåtal flickor. Orsaken var antingen att föräldrarnas höga förväntningar upplevdes som alltför betungande eller så hänvisade man till att familjen inte hade någon studietradition. I ett fall var det uttalat att föräldrarna inte ville att barnet skulle gå i skolan för att hon skulle bli för svensk där.

Gruppträck och ryktets betydelse

En kurdisk representant menar att gruppträcket är starkt i många invandrargrupper. Att behålla särarten i det nya landet är viktigt, men viljan att bevara kulturen och traditionen leder

till att de kurder som kom till Sverige för 20 år sedan ofta är mer traditionsbundna än kurder som kommer till Sverige idag. Det beror på att utvecklingen i hemlandet har gått framåt medan den har stannat upp inom gruppen i Sverige.

Några deltagare i yrkeshearingarna upplever att vissa bostadsområden har blivit som riktiga byar där folk vaktar varandra och det finns en hård social kontroll. Flickornas beteende var tidigare familjens angelägenhet men är idag hela gruppens. De erfår att ryktesspridning drabbar flickorna hårt och får dem att må dåligt. En deltagare refererar till en flicka som menar att om hon bodde någon annanstans än i sitt bostadsområde skulle hennes föräldrar ha låtit henne vara friare. En av flickgrupperna är inne på samma sak. De tycker att det är jobbigt med kontrollen från andra landsmän. De som är mer intoleranta än föräldrarna, kan komma och påpeka saker om till exempel klädseln, vilket gör att föräldrarna anser sig tvingade att vara strängare än de vill. Flickorna säger också att föräldrarna är tveksamma till kontakterna med svenska flickkompisar. De är rädda för vad landsmän ska tycka och att flickorna kan få dåligt rykte.

Att flickor mår dåligt av grupptryck bekräftas i flera hearingar och av flickgrupperna som intervjuats. När grupptrycket påverkar föräldrar så att de begränsar sina döttrars rörelsefrihet kan det inverka negativt på flickornas psykiska hälsa. I en flickgrupp som vi träffat är man överens om att flickans rykte är viktigt. Om flickan får ett dåligt rykte kan allt hon gör misstolkas och återberättas på ett felaktigt sätt. Därför måste de tänka på vad de gör när de går ut.

En syriansk tjej som går andra året gymnasiet säger: *»Jag vill inte gifta mig än ... jag har inte heller en pojkvän – man har sitt rykte att tänka på. Egentligen spelar det ingen roll vad folk säger för det är bara avundsjuka. Men å andra sidan så får man inte ha dåligt rykte heller. Jag hatar de som går runt och pratar skit.«*

Bemötanden och fördomar

Toleransen för olikheter måste börja redan i förskolan, menar flickorna i en av de grupper som vi intervjuat. Människor måste komma bort från tanken att alla måste anpassa sig. Många flickor upplever ett starkt krav från svenska klasskamrater att i skolan anpassa sig till en livsstil, som kanske inte stämmer överens med flickans egen eller hemmets val av livsstil. Flera flickor vittnar om att de ibland känt att de måste välja mellan att ljuga om vad de gjort i helgen, för att inte behöva känna sig annorlunda än skolkamraterna. Om man

är troende muslim möts man av fördomar, hävdar flickorna. Svenskarna tror att alla muslimer är fanatiska och att deras flickor är förtryckta och *tvingas* leva som muslimer. Andra uppfattningar från omgivningen är att muslimska flickor är passiva och blyga eller att de knappt kan svenska. Flickgrupperna berättar att flickor med muslimsk klädsel stöter på problem i skolan eftersom klädseln avslöjar deras religion. Flickorna får alltid många frågor om religionen och klädseln, till skillnad från pojkarna som inte märks så tydligt. Flickorna berättar att de känner sig utsatta och plågas av attityderna. De vill bli accepterade som de är. Även om de själva är födda i Sverige och känner sig svenska så tillåts de inte av omgivningen att vara det.

Flera deltagare i hearingarna pekar på att segregationens konsekvenser förvärras av att det i olika grupper föds fördomar om andra. Familjer har fördomar om det svenska samhället och samhället har sina fördomar, till exempel om hur utländska pappor bemöter och behandlar sina döttrar. En deltagare i yrkeshearingen tror att föräldrar som känner sig utanför är rädda för det som de inte känner till eller felaktigt tror sig veta. Det finns fördomar och föreställningar om det »gränslösa« Sverige, framför allt om den svenska familjen och flickan.

En annan deltagare i yrkeshearingen menar att de svenska familjer som bor i de segregerade områdena ofta har sociala problem och har svårigheter att ta god hand om sina barn. I avsaknad av andra erfarenheter av svenska familjer, kan föräldrar som invandrat tolka detta som den svenska normen när det gäller barnuppfostran. En psykolog anser att det är ett stort problem att föräldrar och ungdomar till följd av segregationen och bristen på kontakt aldrig får en chans att omvärdera sina fördomar och föreställningar. Allt detta gör att ungdomar i dessa områden växer upp under förhållanden som förstärker deras känsla av utanförskap.

En syriansk tjej som går andra året gymnasiet säger: *»Vi tjejer diskuterar frihetsfrågan mycket med varandra... Det är skilda världar mellan svenskar och invandrare... och skolan gör inte så mycket trots att vi har pratat mycket med varandra ... på min praktik hade jag en handledare som inte pratade ett ord med mig första veckan... men sedan en dag frågade jag om vi ska äta lunch tillsammans... och efter det blev det bättre ...de har många fördomar mot oss ...det förstår jag för de skräms bort av att det är så många invandrare som begår brott ... men det där är också orättvist för så fort en invandrare gör någonting så blir det värsta skrivierna om det ... men när det är en svensk så blir det inte på samma sätt. Skolan måste ta initiativ att skapa kommunikation.«*

»Det är ju i skolan man lär sig att man är invandrare« – om skolpersonalens förhållningssätt

I samtliga grupper och hearingar har skolpersonalens attityder och förväntningar tagits upp som en faktor som påverkar elevers trivsel, självförtroende och framtidstro. Ett par deltagare i yrkeshearingarna menar att lärare, medvetet eller omedvetet, sänker förväntningarna på elever i invandratäta områden. Detta är absolut inte lärarnas avsikt, men efter ett tag blir de avtrubbade.

I hearingarna med invandrarorganisationerna och i intervjuerna med flickorna har denna fråga fått ett stort utrymme. Flickorna upplever att personalen har låga förväntningar på dem. Ungdomar med utländsk bakgrund tas inte på allvar när de har ambitioner att bli läkare eller ingenjörer. De muslimska flickorna i Stockholm uppehåller sig särskilt vid studievägledarens attityder. De tycker att dessa förutsätter att invandrare inte kommer att klara av mer krävande program eller att muslimska flickor ändå kommer att gifta sig och bli hemmafruar. Flera representanter från invandrarorganisationerna beskriver också situationer där deras barn eller de själva kategoriskt har hänvisats till yrkesutbildningar eller individuella program trots goda betyg och höga ambitioner hos eleverna. Om lärarna inte tror på eleverna, tappar de lusten att studera, förklarar en representant.

En annan representant menar att om det börjar gå snett för ungdomar, visas från skolans sida mer förståelse för svenska ungdomar än för ungdomar med invandrarbakgrund. Det är som om man förväntar sig att det ska gå dåligt för dem. Denna negativa förväntan sänker ungdomarnas självkänsla och påverkar identiteten på ett negativt sätt.

En representant i hearingen med invandrarnas organisationer hänvisar till en studie¹⁷, som visar att många ungdomar med annan etnisk bakgrund än den svenska känner sig diskriminerade av lärarnas ofta omedvetna, negativa attityder till dem. Andra representanter instämmer och menar att lärarna inte erkänner ungdomarnas identiteter. Istället ställs krav på en anpassning till svensk kultur som gör att barnen blir splittade och inte känner sig bekräftade.

Flera av de muslimska flickorna hade många andra exempel på att deras religion, traditioner och val av klädsel inte respekteras och skapar konflikter i skolans verksamheter. Det kan handla om mat, tillgång till bönerum och om idrottsutövning, där man inte fått gehör för önskemål om könsuppdelad undervisning vid simlektioner eller pardans. Det handlar också om det sätt som islam och de troende framställs i

---

¹⁷ Parszyk, *En skola för andra*, 1999

religionsundervisningen. De flesta flickor känner att de själva inte uppfattats som en resurs i det sammanhanget, utan istället ofta betraktas som offer för religionen. Andra flickor vittnar däremot om att de på sina skolor bemöts med intresse, flexibilitet och respekt. Åtminstone efter en tid.

Även om man skulle gå i en skola med många muslimer skulle man inte känna sig mer accepterad, tror några flickor. Det är ju i skolan man lär sig att man är invandrare. Därför känner man sig inte som svensk. Om det skulle gå att vara svensk på olika sätt, till exempel muslimsk svensk, så skulle flickorna vilja kalla sig svenskar.

Några i yrkeshearingen uttryckte sig i termer av att skolan inte är redo för mångfald eller att det inte finns utrymme för olikhet i skolan. Man menar att det måste finnas flera olika lösningar. En del väljer till exempel muslimska friskolor. En deltagare anser att man inte får gå för långt med att kräva svenska normer men inte heller vara helt kravlös.

Vid hearingarna med invandrarnas organisationer beskriver man hur det ibland från myndigheters sida tillämpas en slags kulturell relativistisk hållning till problem som berör barn med utländsk bakgrund, dvs. man tar inte itu med problemen på allvar utan hänvisar svårigheter som till exempel skolfrånvaro till den kulturella bakgrunden. Deltagare i yrkeshearingar instämmer i beskrivningen och menar att det händer att tjänstemän agerar senare än i andra fall. Det kan dels bero på osäkerhet och dels på att man ger upp när man inte tycker sig få gehör från föräldrarna. En romsk mamma berättar i en intervju att skolan inte reagerat på att hennes son uteblivit under nästan två terminer. Först när han fyllde 16 år hörde de av sig för att meddela att han inte var skolpliktig längre. Hon har nu startat en förening som skall stärka ungdomar både i sin kulturella identitet och i viljan att utbilda sig och hitta ett arbete, vilket hon menar är nödvändigt för romer i dagens Sverige. Ett problem hon upplever är att annars så välvilliga myndigheter inte riktigt kan hantera att romer själva ställer krav och vill lösa sina problem på sitt sätt.

Lärare och studievägledare måste få utbildning och möjlighet att bearbeta sina attityder, betonar en av flickgrupperna. De måste till exempel inse att religionen inte hindrar flickorna från högre studier. Även i invandrarorganisationernas- och i yrkeshearingarna efterfrågar man utbildning av lärare och annan personal för att bättre kunna möta och förstå elever och föräldrar. Man påpekar dock att det på vissa skolor finns goda erfarenheter av utbildning och handledning för personalen, som också är mycket kunnig på området och väl insatt i den problematik som kan uppstå.

Sociala- och familjeförhållanden

I de olika hearingarna och intervjuerna, samt i enkätsvaren framkommer olika exempel på sociala och psykiska påfrestringar i flickors livssituation som ibland kan ta sig kraftiga uttryck.

Yrkesfolk är överens om att den vanligaste orsaken till att flickorna söker samhällets stöd att flytta hemifrån är konflikter inom familjen. Enligt en socialsekreterare i Malmö är det vanligt att ungdomar, mest pojkar, tvingas flytta hemifrån på grund av konflikter. Dock är det mycket sällan som det handlar om kulturkonflikter. Det rör sig snarare om generationskonflikter och om en generell social problematik. En kurator på en grundskola menar att när flickor vänder sig till dem och vill flytta hemifrån handlar det oftast om övergrepp, inlåsning eller andra förbud. Men när flickorna får information om att familjen måste bli kontaktad, vill de ofta inte gå vidare med en anmälan.

En representant vid invandrarorganisationernas hearingar menar att svåra konflikter i familjer med utländsk bakgrund ibland resulterar i misshandel, att flickorna lever i ett helvete och mår dåligt. När det har gått så långt händer det att flickorna flyttar hemifrån. Men en konsekvens av detta kan bli att flickan blir utfrysad och isolerad från familjen och släkten, någonting som inverkar mycket negativt på flickans psykiska hälsa.

Personal från barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar vittnar i hearingarna om att kraftiga familjekonflikter, kulturkonflikter eller upplevelser av våld, till exempel rån eller våldtäkt ligger bakom den svåra situation som en del flickor befinner sig i. Våld inom familjer är enligt några deltagare en orsak till flickors psykiska ohälsa. De beskriver hur våldet i familjen präglar barnen och sedan tar sig olika uttryck i skolan. De hamnar då i en situation där varken relationerna i hemmet eller i skolan med andra barn fungerar.

Flera deltagare i både yrkes- och invandrarorganisationernas hearingar tar upp att den psykiska hälsan hos familjens övriga medlemmar är av stor betydelse för flickors egen hälsa. Flickor med psykisk ohälsa har ofta föräldrar, särskild mammas, som inte är psykiskt friska.

En 18 årig syriansk flicka säger *»Ja, idag mår jag mycket bättre men jag har mått dåligt. Jag har en syster som har varit sjuk, hon har haft anorexi. Det var hon som syntes och jag glömdes bort. Då mådde jag jättedåligt.«*

Flyktningbarn med traumatiska upplevelser, samt barn som är gömda eller lever under utvisningshot nämns som en grupp som mår särskilt dåligt. Flera av dessa flickors familjer saknar

ofta ett eget hem utan flyttar runt hos släktingar. Detta sägs också vara en orsak till skolavbrott. Det är vanligt att de hoppar av skolan för att de inte orkar. Asylsökande barn får inte gå vidare till gymnasiet, vilket också minskar motivationen.

I skolenkäten sägs sociala problem som splittrade familjer, skilsmässa och missbruksproblem ligga bakom många studieavbrott. Också grava missförhållanden har beskrivits, med misshandel eller misstanke om misshandel i familjen. Några flickor uppges bo i fosterhem eller liknande. Några har en förälder boende i ett annat land, med både stor längtan och konflikter som följd. En flicka klarade inte av studierna för att hon sörjde sin bortgångne far. Här nämns också i ganska hög grad flickornas problem med droger eller psykisk ohälsa. Några är psykisk traumatiserade på grund av svåra upplevelser i hemlandet eller i Sverige, andra lider av psykosomatiska sjukdomar.

Ett genomgående mönster i enkäten är att det sällan är konflikter i hemmet som är den direkta orsaken till skolavbrott. Det handlar oftast om att när flickorna mår dåligt tappar de orken i skolan, vilket leder till studiesvårigheter och svaga resultat. Detta i sin tur innebär att flickorna inte lyckas fullfölja sina studier utan hoppar av.

En flicka tycker att det är roligt i grundskolan, »*men för att lyckas måste man ju kunna koncentrera sig och det är svårt. Jag ligger mycket efter på grund av skolk och vistelserna i Syrien. I höst ska jag gå IV-programmet för att läsa in det jag har missat. Jag ser fram emot det. Nu kan jag inte motivera mig att satsa på skolan.*«

Frigörelse och fostran

Tonårsfrigörelse

I yrkeshearingarna menar flera deltagare, att tonårsflickornas allmänna frigörelseprocess från föräldrarna kan vara en källa till konflikter i familjen. Det handlar om samma grundproblem oavsett etnicitet, nämligen att flickorna bryter mot traditioner och regler inom familjen.

En 17-årig flicka säger till exempel i en intervju: »Jag får gå ut för det mesta, men pappa sätter upp många gränser. Jag får till exempel inte vara sent ute om kvällarna, helst inte efter 18.00 vintertid och 20.00 sommartid. Jag orkar många gånger inte bråka om detta. Däremot gör min yngre syster det och då blir det minsann bråk.«

En socialassistent berättar att på 60-talet kom svenska flickor till henne med nästan identiska klagomål som flickor med utländsk bakgrund gör idag, till exempel att föräldrarna

är alltför stränga. Hon menar att det är viktigt att betrakta vad som händer som en tonårsrevolt eller frigörelse. Både för svenska och utländska flickor är orsaken till att de vill flytta hemifrån att de brutit mot den kultur som råder på hemmaplan. Hennes erfarenhet är dock att det går lättare att resonera med föräldrarna i svenska familjer än med föräldrar med utländsk bakgrund. Enligt en representant för Ung-SIOS¹⁸ handlar ungdomars önskan att flytta hemifrån om en självständighetsförklaring som hör till tonårströtset. Alla ungdomar, oavsett kön eller bakgrund, vill flytta hemifrån någon gång och ungdomar med utländsk bakgrund känner som andra en längtan till ett eget liv, men problemet är att de sällan förstår vad det kommer att innebära. Hans erfarenhet är att de som flyttar ofta får skuldkänslor och mår dåligt.

Flera deltagare i yrkeshearingarna hävdar att flickor med utländsk bakgrund lever i dubbla världar och hela tiden försöker anpassa sig både till familjen och till omgivningen. De menar också att flickorna har en längtan efter mer rörelsefrihet. Deltagare från skolan berättar att många flickor stannar kvar i skolan till sen eftermiddag, därför att när de kommer hem får de inte gå ut igen. De ser skolan som en frizon. I hearingarna med invandrarnas organisationer berättar en kurdisk representant att kurdiska flickor överhuvudtaget förknippar utbildning med frigörelse. Om flickan är duktig i skolan har hon en större chans till ett självständigt liv.

I enkätsvaren från socialtjänsten anges att värderingskonflikter med föräldrar samt föräldrarnas ogillande av flickornas val av livsstil har varit en bidragande orsak till att flickor med utländsk bakgrund har sökt stöd för att flytta hemifrån.¹⁹

Representanterna från invandrarnas organisationer berättar om hur konflikter som mynnar ur ungdomars frigörelse kan leda till att hela familjen mår dåligt. När flickor vänder sig till myndigheterna för att få stöd att flytta hemifrån, kan det få svåra konsekvenser för hela familjen, berättar deltagare i hearingarna. En representant från en invandrarorganisation menar att när pojkar vill flytta hemifrån får detta i allmänhet inte lika stora konsekvenser. De förlorar inte kontakten med familjen som flickor oftare gör, eftersom det är mer accepterat för en pojke att flytta utan att gifta sig.

Flera av deltagarna i hearingarna påpekar att flickor med utländsk bakgrund som saknar kontakt med svenska flickor, ofta har en missvisande bild av deras livsstil. Att flickorna vill ta del av vad de föreställer sig vara svenskt, kan bli en källa till

---

18 Ung-SIOS, Ungdomssektionen inom Samarbetsorgan invandrarorganisationer i Sverige.

19 Se bilaga 8 för enkätresultat.

bråk och därmed konflikter inom familjen. I flickgrupperna diskuterades eventuella skillnader mellan svenska och andra flickor. En del av flickorna anser att det finns en stor skillnad mellan svenska flickor och utländska när det gäller frihet. Svenska flickor har frihet att göra många saker, menar de. Föräldrarna styr inte så mycket utan flickorna styr själva sitt eget liv. Någon gång i veckan och på helgen träffar de sina föräldrar som ofta jobbar heltid. En flicka berättar att i hennes klass finns det flera svenska flickor som inte verkar ha så mycket regler hemma. Hon tror att deras föräldrar inte bryr sig och att det blir otryggt för flickorna. Flera andra flickor håller inte alls med om detta. De känner svenska föräldrar som vet allt om vad deras barn har för sig. Några hävdar bestämt att de inte har kunskap nog att bedöma svenska flickors frihet.

Synen på fostran

Flera deltagare förklarar att uppfostringsmetoderna skiljer sig mellan Medelhavsländerna och norra Europa. De menar att man i Medelhavsländerna är mer orienterad mot familjen som gruppenhet, medan man till exempel i Sverige är mer individorienterad. I en grupporienterad fostran är det gemenskapen som prioriteras snarare än självständigheten. I den individorienterade fostran strävar man efter att barn tidigt ska bli självständiga, bl.a. genom att fostra barnen till att följa egna inre gränser. I vissa traditioner fostras de däremot till att följa omgivningens yttre gränser. Detta kan vara en grund till många konflikter, hävdar en deltagare i en yrkeshearing. En psykolog menar att ungdomar i familjer som har en grupporienterad fostran och som väljer att flytta ifrån sin familj kan bli dubbla förlorare: De upplever ensamhet utan familjen, men saknar den självständighet som samhället förväntar sig av dem.

I en av flickgrupperna betonar flickorna hur viktig familjen är för dem. Familjebanden är mycket starka och precis som det är föräldrarnas plikt att ta hand om barnen är det barnens plikt att senare ta hand om föräldrarna. De menar att familjekonflikter sällan leder till att man tvingas bryta kontakten. Föräldrarna vill alltid barnens bästa. Men flickorna menar att många föräldrar har det jobbigt här i Sverige. De saknar stödet från den äldre generationen och många gånger känner de att det är en ganska tung uppgift att uppfostra barnen ensamma. I en annan flickgrupp betonar de vikten av att visa respekt för föräldrarna och att det är barnens plikt att lyda sina föräldrar. De är överens om att det går att diskutera gränssättning med sina föräldrar, förutsatt att man har bra kontakt och dialog med dem. Barn ska inte behöva göra saker

och ting bakom ryggen på föräldrarna. Det är svårt ibland, men så länge man har bra relationer så fungerar det.

En 18-årig syriansk flicka säger i en intervju: *»Det blir jobbigt om jag måste gifta mig med en syrian som mina föräldrar egentligen önskar. Jag är ju mer svensk än syrian. Det är knäppt. Mina syskon är av samma uppfattning som jag, fast min bror är nog lite mer syrian än jag. Han har det ändå inte så jobbigt. Men vi har alltid varit busiga av oss och gör det vi inte får göra för våra föräldrar.«*

Många invandrare, menar en turkisk representant, är bärare av en auktoritär syn på uppfostran. Deras barn som är upp-vuxna i Sverige har å andra sidan via dagis och skola blivit vana att lösa problem genom att diskutera med vuxna på ett demokratiskt sätt och förväntar sig att föräldrarna också ska ha det förhållningssättet. Detta kan vara svårt för föräldrar att hantera. En muslimsk representant anser att föräldrar inom den muslimska gruppen inte har vanan att diskutera och förklara för sina barn. Mammor till flickorna i en av flickgrupperna talar också om vikten av dialog i familjen. De menar att man i deras hemländer inte pratar med barnen som självständiga människor som förstår, vilket de upplever att svenskar gör. I Sverige har de lärt sig hur viktigt det är att behandla barnen som självständiga människor och föra en dialog med dem hela tiden. Då känner barnen förtroende för sina föräldrar och kan vända sig till dem med allt. Mammorna hävdar att man måste ta det bästa både från den svenska och den egna kulturen.

Att det finns skillnader i syn på uppfostran kan enligt andra deltagare också påverka barnens möjligheter i skolan. Självständighet är något som tas för givet och premieras i den svenska skolan. Barn som inte har varit på dagis, har inte fått samma träning i detta och hamnar då långt efter andra barn. Det blir ett glapp mellan skolan och familjen. Glappet kan förstärkas i segregerade områden, där det egentligen bara är institutionerna som representerar svenskhet och där föräldrar som är arbetslösa inte kan ha sina barn på dagis.

Deltagare från både yrkes- och invandrarorganisationernas hearingar erfar ytterligare en skillnad som kan få effekt på samverkan mellan föräldrar och skola. I Sverige hör disciplin och uppfostran till familjens sfär och kunskap till skolans sfär. I andra länder är disciplin och uppfostran en av skolans uppgifter. Föräldrars bild av hemlandets mer auktoritära skolsystem präglar deras förväntningar på det svenska skolsystemet och segregation bidrar till att den felaktiga bilden befasts. Det nämns även att nyanlända elever kan få svårigheter att klara övergången från en auktoritär skolan till den svenska skolan.

Flera deltagare från skolorna upplever att skillnader i synen

på fostran är en bidragande orsak till att många invandrarungdomar ibland lever ett dubbelliv, ett i familjen och ett i skolan. Det är i skolan som de testat gränserna, medan de i hemmet kan reglerna och håller sig inom ramarna. Gymnasieskolan blir för både flickor och pojkar en fristad – flickorna sminkar sig och byter kläder till exempel och pojkarna busar. Friheten kan lätt misstolkas, hävdar en deltagare. Barnen kan få uppfattningen att det inte finns några som helst krav i skolan, med disciplinsvårigheter som följd.

Familjens gränssättning

Konflikter kan ibland uppstå när föräldrar förbjuder sina döttrar att delta i vissa aktiviteter, menar flickor i flickgrupperna. Det är självklart att vara nyfiken på vad andra gör på fester eller dylikt, och om man inte får göra som andra ungdomar är det lätt att tro att man missar mycket och man kan tappa självförtroendet. Om föräldrarna förbjuder sina döttrar att vara med på sina skolkamraters aktiviteter är det deras skyldighet att erbjuda alternativa aktiviteter till dem, med samma innehåll men i andra former.

Att föräldrar förbjuder sina döttrar att gå på fester eller sova över hos kompisar beror enligt flickorna på att de är oroliga för att något ska hända. En annan flickgrupp instämmer och menar att ansvaret för hur flickorna betar sig ligger hos föräldrarna. Om de har uppfostrat sina döttrar på ett sätt som bygger på dialog och förtroende ska de kunna lita på att döttrarna inte går över de överenskomna gränserna.

En turkisk flicka menar att hon och hennes flickkompisar ofta får stöd av sina mammor i sin önskan att få friare ramar. Det handlar, enligt henne, om att de har en bra relation och att mammorna därmed litar på sina flickor. Det som är problematiskt är att stödet ofta saknar kraft, då mammorna själva saknar inflytande i det svenska samhället. Mammornas bristande kunskaper om samhället och i det svenska språket samt att de själva har fostrats in i en traditionell kvinnoroll är en del av problematiken.

I flickgrupperna berättar flera flickor att de själva valt att bära sjal. Några berättar att det på skolan finns ett fåtal flickor som byter om från muslimsk klädsel till vanliga kläder när de kommer till skolan. Om någon känner sig tvingad att bära sjal, tror flickorna att det kan bero på att föräldrarna inte har förklarat betydelsen av att bära sjal. Enligt flickorna kan inte religionen tvingas på någon människa, utan alla måste ha en egen övertygelse. I en intervju med en muslimsk flicka berättar hon att föräldrar ibland ställer krav på att deras döttrar ska bära slöja. Om de inte vill detta kan det uppstå en konflikt och det finns risk att flickorna fortsätter trotsa föräldrarna.

En socialsekreterare menar att föräldrarna ofta inte förstår de svenska ungdomarnas sociala- och fritidsliv, vilket gör att de har svårt att förstå flickornas önskemål om att få ett annorlunda och mer frigjort liv. En annan socialsekreterare har varit med om några fall där flickan har straffats för sitt val av levnadssätt genom att tvingas stanna hemma från skolan. En annan socialsekreterare kommenterar detta med att hon tror att föräldrarna vill att flickorna ska anamma hemlandets värderingar. Enligt en deltagare i invandrarorganisationernas hearingar kan ibland föräldrarna bidra till konflikter för sina barn och med skolan genom att hålla överdrivet hårt på traditionen. Det kan till exempel innebära krav på att barnen inte får sjunga eller dansa och inte heller duscha efter gymnastiken. Barnen blir förvirrade av olika besked från skolan och hemmet.

Flera deltagare i yrkeshearingarna beskriver att det är vanligt bland flickor med utländskt ursprung att hjälpa till i hushållet eller med barnpassning än bland svenska flickor. De menar att unga pojkar med utländsk bakgrund har en större frihet. Ett problem med detta är att det kan påverka flickornas skolarbete negativt. Också i svaren på skolenkäten återfinns detta som skäl till skolavbrott. Ett par flickor hade haft sjukliga mammor och stöttade dessa i hemmet, vilket lett till stor frånvaro och studiesvårigheter. Några flickor behövdes i familjeföretaget och fick därmed inte tillräcklig tid över till skolan.

Ungdomars vilsenhet

Under hearingarna har det framkommit att flickor förväntas anpassa sig till flera miljöer. Det kan enligt en deltagare handla om föräldrar som vill att flickorna ska vara kvar i hemlandets värderingar och om samhällets föreställningar om hur flickorna bör bete sig medan flickorna kan ha sina egna önsningar. Både yrkesdeltagarna och representanter för invandrarorganisationer vid hearingarna anser att kraven i de olika världarna kan vara motsägelsefulla. Om det inte finns balans, kan tillvaron bli kaotiskt för flickorna som kan må mycket dåligt.

Representanter för invandrarorganisationerna och trossamfundet är överens om att ungdomar med utländsk bakgrund ibland har svårt att hitta sin identitet. En muslimsk imam berättar om sina uppväxtår. Han saknade kontakt och respekt för sina egna rötter och skämdes för sina föräldrar inför kompisarna för att de var annorlunda. Men en senare vistelse i hemlandet Turkiet och mer kunskap om den egna kulturen och religionen gjorde att han tyckte att han skämdes över sitt tidigare beteende. Nu upplever han att han trots sitt dagliga svenska liv inte blir sedd som svensk av omgivningen. Han

menar det krävs respekt och förståelse för varandras kultur och religion. Ungdomar som har en stark identitet får också en stark självkänsla. Utan detta blir man vilsen, vilket kan leda till problem.

En representant för Syrianska riksförbundet anser att föräldrarna har en viss skuld i ungdomars vilshenhet. De tvingar ofta omedvetet sina ungdomar att leva i två kulturer, vilket resulterar i att barnen lever som de vill utan vägledning. Barnen måste istället få hjälp med att hitta en balans mellan kulturerna i hemmet och i samhället. Hon menar att föräldrarna måste lära känna det nya samhället samtidigt som de behåller det som är bra från hemlandet. Det går inte att hålla kvar värderingar som gör det svårt för barnen. Det finns annars en risk att man förlorar ungdomarna totalt. Det handlar om att ge barn förtroende och självförtroende att välja sin väg i detta samhälle, vad man som förälder själv än tycker. Man ska lära barnen sin kultur och språk men ge dem valfrihet. Men som förälder har man ansvar att använda sunt förnuft och ge barnen kunskaper om vad konsekvenserna av deras handlingar blir.

En 17-årig flicka säger i en intervju: *»Vi är en ganska förvirrad generation. Det vill jag helst inte att mina barn också ska uppleva. Den ena dagen kan jag bete mig som svenska och den andra kan jag vara syrianska. Och det är nog så för många i skolan och på arbetsplatserna.«*

Giftermål

Deltagare i invandrarnas hearingar berättar att enligt traditionerna i flera länder får flickor många gånger inte ha sexuell umgänge eller sammanbo med en man utanför äktenskapet. Vid förälskelse är därför giftermålet den enda utväg flickorna har för att kunna umgås fritt. I dessa länder är det brukligt att flickor förlovar sig i tidig ålder. Det kan också handla om att föräldrarna ser äktenskap som en lösning på och som ett skydd mot den sexuella öppenheten i Sverige.

Flera flickor i en flickgrupp berättar att det finns flickor som skulle föredra att gifta sig med en man som är mindre religiös än familjen. De vet att när de är gifta har familjen inte längre något att säga till om. Även flera socialsekreterare anser att ett av flickors skäl att gifta sig är att få flytta hemifrån. Då blir själva giftermålet en biorsak. Svenska flickor behöver inte tillgripa den strategin för att flytta hemifrån.

Inom den romska kulturen gifter sig ungdomarna i 15- eller 16-årsåldern, berättar en romsk representant. Det handlar om att föräldrarna vill att pojkar och flickor skall hitta rätt

från början. Tidigt äktenskap upplevs inte som ett stort problem i den egna gruppen. Hon menar att äktenskapen ofta håller livet ut. Enligt en deltagare från yrkeshearingen lovas flickor ibland bort eller gifter sig i ännu yngre ålder. En iransk representant berättar att det händer att familjer åker utomlands med sin dotter för att gifta bort henne efter att hon avslutat nian.

Många av flickorna i flickgrupperna anser att 18 år är en passande giftasålder. Barnäktenskap är ovanligt i deras grupp menar en av de muslimska flickgrupperna. De imamer i Sverige som har tillstånd att viga är noga med att brudparet har fyllt 18 år. Några deltagare i hearingar med invandrarorganisationer pekar på det faktum att det i Sverige är tillåtet att ha sex innan man har fyllt 18 eller att vara sambo, medan det inte är tillåtet att gifta sig. Varför är det just giftermålet som anses problematiskt, frågar de sig?

Olika deltagare i hearingarna har tagit upp arrangerade äktenskap som fenomen. De menar att i traditionella samhällen som vissa invandrarfamiljer kommer ifrån är det vanligt att föräldrarna är inblandade i beslutet om när och med vem flickor ska gifta sig. Invandrarorganisationerna menar i hearingarna att det sällan är en fråga om tvång. Flickorna är genom sin uppfostran inställda på att gifta sig och bli vuxna tidigt. De ser själva inga alternativ. Om arrangerade äktenskap påtvingas flickorna i Sverige kan häftiga konflikter uppstå i familjen.

Det är mot islam att tvinga kvinnor till giftermål, säger en av flickgrupperna vi intervjuat. Kvinnan måste samtycka för att giftermålet skall vara giltigt. Däremot är kärlek inte det viktigaste, utan att paret är överens och passar för varandra. De anser inte att alla arrangerade äktenskap skulle vara fel. Svenskar måste lära sig göra skillnad mellan tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap. Även om andra har varit inblandade är det avgörande att flickan själv vill gifta sig. Eftersom flickor och pojkar i deras kultur inte kan umgås hur som helst, anser flickorna att det är föräldrarnas skyldighet att ordna tillfällen inom ramen för familjen där flickor och pojkar kan träffas.

På en gymnasieskola uppger kuratorn att de har haft två till tre fall av arrangerade äktenskap. Det handlar ofta om att en släkting har utsetts som make. I de fall där flickan inte samtycker utsätts hon för utpressning och kan fara oerhört illa. En representant från kvinnojourerna erfar att några flickor har kommit till dem för att gömma sig på grund av att pappan skall gifta bort dem med okända män. Kvinnojouren hjälper flickorna, men hon upplever att de får betala ett högt pris för sitt val och blir mycket ensamma.

En arabisktalande socialsekreterare som arbetar med en

grupp flickor som gift sig unga och sedan skilt sig, berättar att de flickor hon arbetar med i princip har två olika typer av bakgrund. Den ena gruppen kommer från religiösa hem där föräldrarna är isolerade i samhället och ofta lågutbildade. Föräldrarna tar sina döttrar, ofta i ung ålder, till hemlandet för att gifta sig, för att förhindra att döttrarna anammar den svenska kulturen och börjar träffa pojkar. Den andra gruppen är de som har släktingar kvar i hemlandet och vars familj vill hjälpa pojkarna i släkten att komma till Sverige. Då tvingas döttrarna att åka till hemlandet för att gifta sig med dem.

I enkätsvaren från socialtjänsten framkommer mycket få fall av påtryckningar för äktenskap som skäl till att flickor med utländsk bakgrund söker samhällets stöd för att flytta hemifrån. Några socialsekreterare menar att det är svårt att veta om giftermålet är frivilligt eller inte. När man har etablerat kontakt med den bortgifta flickan kommer det ofta fram att flickan helst velat avsluta sina studier och vänta med giftermålet. Många av flickorna planerar att gå kvar i skolan efter giftermålet, men så blir det ofta inte.

Nina²⁰ är idag 21 år och går på gymnasiet. Hon kom till Sverige under sitt första levnadsår. När hon var 14 år besökte familjen släkten i hemlandet, där föräldrarna bestämde sig för att hon skulle gifta sig med grannens son, som var på besök från Ryssland. Ninas pappa tyckte att mannen var rätt för henne, men själv ville hon inte. Trots detta och utan att hon hade träffat mannen, gifte de sig »på pappret«.²¹ Två dagar senare återvände hon till Sverige och under åren som följde brevväxlade de, men hon förklarade i breven att hon inte hade velat gifta sig. När Nina var 18 år åkte hon till hemlandet för själva bröllopet, som är det offentliga och avgörande giftermålet. De återvände tillsammans till Sverige och bodde till en början hemma hos hennes föräldrar. Efter en tid fick de en egen lägenhet på våningen under föräldrarna och då förändrades hennes man. Han ville bestämma över henne och slog henne. Han tog hennes studiemedel ifrån henne och ansåg sig ha äganderätten till allt.

Mannen försökte hindra Nina från att gå till skolan, men hon gick dit så mycket hon kunde ändå. Det gick inte bra för henne och hon fick gå om ett år. Nina fick knappt gå ut och kände sig till slut inte som en människa. Hon värdjade till föräldrarna, men de trodde henne inte. Utåt sett var mannen mycket vänlig. Det var också otänkbart för dem att deras dotter skulle skilja sig. Så småningom uppdagades hennes situa-

20 Fingerat namn

21 En form av borgerlig vigsel som fungerar som en slags trolovning.

tion och hon flyttade hem till föräldrarna. Nina tror att anledningen till att de inte trodde på henne var att de helt enkelt inte orkade se. Hela denna historia blev en läxa för Ninas pappa. Han kommer inte att tvinga henne eller någon av hennes systrar att gifta sig igen. Hon vet att han ville väl och trodde att mannen skulle ta hand om henne. Det hela var för pappan ett normalt sätt tillvägagångssätt.

Giftermål som orsak till skolavbrott

I båda typerna av hearingar anges giftermål under gymnasiestudierna som en orsak till skolavbrott. Det fanns även exempel på flickor som gift sig bland annat enligt muslimsk sed, där giftermålet mer fungerar som en slags trolovning. Enligt de muslimska flickor vi intervjuat, är det vanligt att vänta med själva bröllopet till dess att flickorna fyllt 18 år och avslutat sina gymnasiestudier. Skolavbrott bland turkiska elever var vanligare på 70-talet än nu, enligt en representant från Turkiska riksförbundet och menar att det bland annat beror på att minimiåldern för giftermål i Turkiet sedan dess har höjts till 16 år.

En romsk representant berättar att när ungdomarna gifter sig är det naturligt att avbryta skolan och kanske skaffa barn. Men, hävdar hon, de återkommer ofta till skolan vid 20–25 års ålder och har då goda möjligheter att satsa på utbildning och arbete. En kurator på en grundskola har erfarenhet av romska flickor som lovats bort när de är ca 12–15 år och som mår mycket dåligt av detta.

Huruvida äktenskap leder till skolavbrott beror enligt uppgifter i materialet på olika faktorer. Uppgifter från hearingarna pekar på flera möjliga sakförhållanden. Äktenskapet kan innebära en påfrestning för ekonomin som gör att flickan istället börjar arbeta, att man helt enkelt flyttar till en annan ort eller att man blir gravid. Men det kan också handla om att flickor väljer att gifta sig för att studierna inte upplevs som en möjlig väg till framgång och självförverkligande. I hearingarna anges en av skiljelinjerna mellan dem som avbryter studierna vid giftermål och dem som fullföljer vara just att de med skolsvårigheter eller som saknar stöd hemifrån oftare avbryter studierna. Det har även kommit fram uppgifter som talar för att flickor som har fött barn eller gift sig återupptar sina studier senare.

En turkisk flicka vi intervjuat och som bor i en förort med många invånare med samma etniska bakgrund, berättar att många flickor ser giftermålet som ett sätt att hitta en utväg både från föräldrars kontroll och från upplevelser av misslyckande i skolan. Flickors bristande tro på sig själva beror, enligt henne, både på föräldrars och lärares negativa förhållnings-

sätt och bristande tro på deras förmåga. Av en grupp på 15 flickor som gick ut grundskolan samtidigt, var hon en av fyra som genomförde gymnasiet. De andra avbröt studierna och de flesta gifte sig så småningom, men detta var inte alltid huvudskälet till att de avbröt. De som gifte sig och ändå fortsätter studera är de som får ekonomiskt och annat stöd från sina föräldrar. Flickan anser att det skulle behövas stöd för dem som avbrutit skolan för att återuppta studierna, kanske genom särskilda kurser på folkhögskola. Hon har haft vänner som gråtit när de sett de andra ungdomarnas studentmössor.

I enkäten till skolor angavs giftermål som ett skäl till skolavbrott i ett antal fall.²² Det visar sig också här att omständigheterna kring giftermålet ofta har betydelse för om flickorna avbryter studierna. Flera hade i samband med giftermålet eller samboende flyttat till annan ort, och man visste inte säkert om flickan där hade återupptagit studierna eller inte. En flicka uppgavs ha gift sig mot sin vilja och några andra hade mot sina föräldrars vilja gift sig eller valt pojkvän, vilket skapat konflikter i familjen. En av flickorna hade snabbt blivit gravid och sedan ensamstående mor och därför avbrutit studierna.

En 18 årig syriansk flicka säger: »*De flesta syrianska tjejerna hoppas av skolan och gifte sig. Vissa vill det för kärlek och vissa för att komma hemifrån och andra för att ha action i sitt liv.*«

Könsroller och sexualitet

Flera deltagare i hearingarna med yrkesfolk hänvisar till att många familjer med utländsk bakgrund präglas av ett patriarkaliskt mönster där kvinnan har en underordnad position i familjen och söner har en högre status än döttrarna. De menar att pojkarna får bestämma över flickorna och kontrollera deras beteende. Detta kan vara skäl till konflikter mellan föräldrarna och flickorna, men även syskonen emellan. Fördelningen av hushållsarbete kan också vara skäl till konflikter, menar en deltagare i hearingarna med yrkesfolk. I dessa familjer är pojkarna i allmänhet befriade från hushållsarbetet, medan många flickor måste hjälpa till med hushållet på ett sätt som inte förekommer i svenska familjer.

En kurdisk representant menar att man inte kan pressa fram utvecklingen och förändringarna i samhället. Det handlar om gamla traditioner som förs vidare. Kvinnosyn eller jämställdhet är känsliga frågor att ta upp i gruppen. Man kan behöva hitta andra sätt att uttrycka budskapet att flickor

²² Se sid 81, Enkätresultat – omfattning.

inte ska särbehandlas. Det tas inte negativt av föräldrarna. En socialsekreterare anser att folk från traditionella samhällen måste sluta knyta familjens heder till kvinnornas sexualitet. Det behövs en jämställdhetsdebatt i många invandrargrupper. Hon menar att pojkar med utländsk bakgrund delar in flickor i två grupper: Flickor man ligger med och flickor man gifter sig med. Hon har mött unga pojkar som blir sexfixerade så fort blonda/svenska flickor kommer i närheten. Ansvariga tjänstemän måste våga prata om detta och om hedersbegreppet. Flickor måste själva få välja om de vill behålla oskulden eller inte.

Deltagare i invandrarorganisationernas hearingar berättar att det kan vara skamligt för familjer om det kommer fram att dottern inte är oskuld när hon gifter sig. Flera deltagare påpekar att det också finns en dubbelmoral i traditionella samhällen. Enligt religionen får inte flickor och pojkar ha samlag innan de är gifta, men i praktiken är det mer accepterat för pojkar. En tjänsteman från en ungdomsmottagning berättar att de får in allt fler flickor, kanske 20–25 per år, som vill åter skapa mödomshinnan. Några gånger har det handlat om akut hjälp då flickan skulle giftas bort inom kort. Detta bekräftas av en representant för Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS) som berättar att flickor som har haft samlag och skall giftas bort ringer till kvinnojouren för att få namn på läkare som kan återställa mödomshinnan genom kirurgiskt ingrepp.

Sammanfattande kommentarer

Det är viktigt att betona att vi har frågat efter orsaker till att vissa flickor befinner sig i en utsatt situation och att svaren gäller *dessa* flickor och inte alla flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen. Detta faktum har också hela tiden påpekats från dem vi talat med. Den bild som förmedlats är att de allra flesta barn är trygga i sina familjer, trivs i sin skola och sitt bostadsområde och utvecklar en stabil identitet. Det är kombinationen av försvårande omständigheter som skapar en utsatt situation och mycket sällan enbart en av de uppmärksammade faktorerna.

Deltagarna vid hearingarna med yrkesfolk och invandrarorganisationer och i flickgrupperna har utifrån sina erfarenheter belyst hur flickors utsatthet och misslyckande i sina studier kan vara sammankopplat med segregerade bostadsförhållanden, diskriminering, socioekonomisk bakgrund och familjers integrationsprocess. Deltagarna har betonat det faktum att segregation och dess konsekvenser inte främst är ett kultu-

rellt problem utan ett samhällsproblem. Om föräldrar saknar kontakten med stora delar av det svenska samhället, och därmed med det svenska språket, innebär det minskade förutsättningar att hitta en position i samhället, socialt, ekonomiskt och politiskt. Många segregerade områden präglas i hög grad av arbetslöshet, resursbrist och social problematik av olika slag. Föräldrar och ungdomar kan uppleva en känsla av utanförskap och i förlängningen främlingskap i samhället. På grund av låg utbildning, arbetslöshet och bristande delaktighet i samhället fungerar inte föräldrarna som förebilder för barn. Det handlar om en stigmatisering, inte bara på grund av den utländska bakgrunden utan också på grund av tillhörigheten till ett bostadsområde med mycket låg status.

En folkhälsorapport från 1997 bekräftar att ohälsan hos resurssvaga grupper är högre än majoriteten av befolkningen. Den påvisar också ett samband mellan familjens materiella levnadsförhållanden och barns och ungdomars sociala och hälsomässiga situation.²³ Samma tema återkommer i en rapport från Landstinget i Östergötland.²⁴ Anders Hjern²⁵ lyfter fram betydelsen av familjesituation, boendemiljö och socialt nätverk för ungdomars psykiska välbefinnande. Han menar att det är viktigt att rikta förebyggande insatser mot de utsatta områdena för att på sikt stärka ungdomars psykiska hälsa.

Det råder inte något tvivel om att alla föräldrar vill barnens bästa men föräldrar som inte känner sig delaktiga i samhällslivet kan drabbas av en känsla av maktlöshet. Föräldrar blir beroende av sina barn för att kunna klara av sin vardag. I och med detta vänds den traditionella familjestrukturen upp och ner. På ett sätt tar barnen över föräldrarnas ansvar för information och för kontakten med omvärlden. Denna situation påverkar relationerna i familjen på ett negativt sätt. Föräldrarnas grad av integration och trygghet i samhället påverkar deras gränsdragning och hur relationerna utvecklas i familjen. Erfarenheterna som förmedlats är att gränssättningen blir strängare då föräldrar känner utanförskap och därmed misstro mot det omgivande samhället. Av omsorg om barnen kan föräldrarna ofrivilligt bidra till konflikter som påverkar ungdomarnas psykiska hälsa, deras skolgång och i värsta fall tvinga dem att söka samhällets stöd för att flytta hemifrån.

Social problematik, relationsproblem och familjemedlemarnas hälsa är skäl som ligger bakom ungdomars skolavbrott, flytt hemifrån eller psykisk ohälsa, oavsett bakgrund. Kulturella aspekter förekommer, men mycket sällan som

---

23 Socialstyrelsens rapport 1997:18, Folkhälsorapport 1997

24 Landstinget i Östergötland, *Psykisk ohälsa*, del 1 av 3, 1998

25 Hjern, *Migration till Segregation*, 1995

huvudorsak. För flickor med utländsk bakgrund kan ytterligare försvårande omständigheter vara migrationen och dess konsekvenser. Familjen kan ha haft traumatiska upplevelser i hemlandet som fortfarande är obearbetade, vilket kan förvärra situationen. Därför är det viktigt att flyktingar får möjligheter att bearbeta sina traumatiska upplevelser på ett tidigt stadium.

Flera rapporter som vi har tagit del av bekräftar betydelsen av allmänna levnadsförhållanden för barns villkor. Arbetslöshet, dålig ekonomi, sjukdom i familjen och brist på fungerande sociala nätverk är betydelsefulla faktorer.²⁶

Att det är påfrestande för familjer att rota sig i ett nytt land diskuteras också i den litteratur som vi har tagit del av. Omställningen kan innebära en psykosocial påfrestning för hela familjen, i synnerhet när integrationsprocessen i det svenska samhället fördröjs eller fungerar dåligt.²⁷ Al-Baldawi²⁸ menar att barn, framför allt genom sin skolgång, får större möjligheter att integreras i det svenska samhället än sina föräldrar. Detta utgör ett hot mot föräldrarnas auktoritet. Konflikterna, menar Al-Baldawi, blir klarare och djupare ju längre barnen kommer i integrationsprocessen.

Frågan om toleransen för olikheter och om att betrakta mångfalden som en resurs har belysts på olika sätt. Hur avvikande får man vara om man vill kalla sig svensk? Flickorna vi har träffat efterlyser större tolerans hos majoritetsbefolkningen. De upplever att eftersom deras »annorlundaskap« syns så tydligt på klädseln, blir deras situation extra utsatt. Flera deltagare menar också att skolans personal har lägre förväntningar på elever med utländsk bakgrund, vilket fungerar som en självuppfyllande profetia men också skapar mycket frustration och ilska hos ungdomar och föräldrar.

Erfarenheterna känns igen från rapporten *En skola för andra*²⁹ om minoritetselevers livsvillkor i skolan. Här konstaterar Ing-Marie Parszyk att dessa elever har en låg status i skolan. Hon talar om en erkännande respektive icke-erkännande pedagogik i förhållande till skolans elever. Minoritets elever i undersökningen upplever ett bemötande präglat av ointresse, okunskap, låga förväntningar och negativ särbehandling, vilket skapar osäkerhet och underlägsenhetskän-

26 Landstinget i Östergötland, *Psykisk ohälsa*, del 1 av 3, 1998, SOU 1997:8, *Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa* samt Stockholms läns kvinnohälsorapport, 1997:11

27 Stockholms läns kvinnohälsorapport 1997:11.

28 Al-Baldawi, »Psykosociala konsekvenser av en förändrad familjestruktur«, *Läkartidningen*, 19/1998

29 Parszyk, *En skola för andra*, 1999

lor. En strategi är att acceptera identiteten »invandrare« och avvisa den »fina« svenska som svenskar talar. Parszyk menar att minoritetslever genom lärares och svenska elevers osynliga kommunikation lär sig att de är mindre dugliga för studier. Parszyk hävdar att Sverige uppfostrar en grupp minoritetslever till att få sämre resultat och sämre arbetsmöjligheter än andra ungdomar. Upplevelser av *En skola för andra* talar om för oss att något måste förändras i det sätt som vi bemöter elever ur minoritetsgrupper.

Lennart Grosin, docent och forskare i pedagogik vid Stockholms Universitet, menar i en intervju³⁰ att det allra viktigaste är bra lärare som tror på elevernas förmåga, oavsett bakgrund. Det finns föreställningar om att det är hemmiljön och intelligensen som avgör om en elev ska lyckas, men den inställningen är farlig och kan bli en självuppfyllande profetia.

Det framgår i underlaget att det inom olika myndigheter finns exempel på att man behandlar människor olika inför lagar och riktlinjer utifrån (föreställningar om) olika kulturella aspekter. Även myndighetsrepresentanter instämmer i att detta sker. Det kan till exempel handla om att socialtjänsten inte griper in i missförhållanden, eller att familjer utestängs när man vill hjälpa barn som mår dåligt. Det kan handla om osäkerhet, fördomar och misstänksamhet och en missriktad hänsyn till en »annorlunda kultur«. Många har i underlaget uttryckt ett behov av att finna en balans mellan att behandla alla lika inför lagen och samtidigt ge erkännande för olika kulturella eller religiösa uttryck och behov. Att hitta gemensamma avvägningar är en ständigt pågående demokratisk process som måste bygga på allas lika rättigheter i samhället.

Tonåringars strävan efter frigörelse från föräldrarna är en generell företeelse. När tonåringars vilja till mer frihet möts av ett motstånd från föräldrarnas sida uppstår konflikter som i några fall lett till att flickor väljer att lämna familjen. Det är ofta ett svårt val som får konsekvenser för alla. Flickorna drabbas av ensamhet eftersom de ofta samtidigt förlorar det nätverk av familj och släktingar som de alltid har räknat med. För familjen är separationen ofta mycket tung att bära och ses som ett stort misslyckande. En uppfattning som kommer fram tydligt i vårt underlag är att en separation alltid är en mindre bra lösning.

En långsiktig lösning som innebär att familjen tillsammans lär sig att hantera problematiken måste alltid eftersträvas.

I vår undersökning återkommer många till att flickor med utländsk bakgrund lever i »två världar«: att de möter skilda

---

30 Gustafsson och Sigfridsson, *Alla barn är läroaktiga*, 1998

värderingar i familjen och i det omgivande samhället och att detta skapar konflikter. Man betonar att flickorna måste få möjligheten att hitta en egen balans, för att utvecklas harmoniskt. Ibland får vi dock känslan av att uttrycket används schablonmässigt om flickor med utländsk bakgrund, dvs. att förekomsten av flerkulturella rötter i sig skulle vara problematisk. Men vår slutsats är att det är hur dessa »världar« förhåller sig till varandra och till flickorna som är avgörande för flickornas situation. Samhällets respekt, samverkan med och inkluderande av föräldrarna samt föräldrarnas öppenhet mot samhället stödjer ungdomarna i deras identitetsutveckling och i att kunna bygga en egen »värld«. I intervjuerna med flickgrupperna mötte vi starka, målmedvetna och trygga flickor som visste vilka de var, trots erfarenheter av segregerade bostadsområden eller omgivningens bristande acceptans för deras livsstil. Flickorna själva anser att föräldrarnas inställning spelar en stor roll. De hjälper dem att vara förankrade i den egna religionen, men stödjer dem också att hitta sin väg i det svenska samhället.

Det som framgår tydligt av hearingarna och den litteratur vi tagit del av är att en stark identitet och stabil självkänsla är ett tecken på att ungdomar har hittat en balans mellan hemmets och samhällets olika förhållningssätt.

Resultaten knyter an till forskning av bland andra Annick Sjögren.³¹ Hon har uppmärksammat att ungdomar i sitt identitetsbyggande löper risken att hamna i kaos bland de oändliga valmöjligheter som de olika värdesystemen och moraliska referensramar erbjuder. Det kulturella påtalas i detta sammanhang som endast en aspekt bland många andra. Virta och Westin har i en studie³² observerat att flickor med utländsk bakgrund klarar den sociala anpassningen bra i flera avseenden och generellt sett bättre än pojkarna. Deras resultat visar också att flickorna mår psykiskt sämre under tonåren än pojkarna. Stark etnisk identitet oavsett om den är utländsk eller svensk, visade sig dock vara en faktor som bidrog till lättare anpassning. Maria Borgström³³ har studerat hur spansk-amerikanska ungdomar i Sverige har utvecklat sin sociokulturella identitet. Att vara mitt emellan är enligt henne en strategi för ungdomar att slippa gå emot sina föräldrar samtidigt som de kan ta in en del av det svenska. Borgström ser tydliga samband mellan att ha omfattande kontakt med »svenskar« och graden av förståelse- och värderingsmöjlighet

31 Sjögren, *Kulturens roll i identitetsbyggande*, 1998

32 Virta och Westin, *Psychosocial Adjustment of Adolescents with Immigrant Background in Sweden*, 1999

33 Borgström, *Att vara mitt emellan*, 1998

av det svenska samhället. De ungdomar som fått den möjligheten hade lättare att välja identitet, även om de inte nödvändigtvis valde en svensk sådan, utan bara bitar av den.

Vilken uppfostringsmetod föräldrarna använder mot sina barn är en viktig faktor för hur relationerna mellan dem utvecklas. Synen på barnuppfostran påverkas av det samhälle man är uppvuxen i men också av att nya kunskaper och erfarenheter bidrar till omvärderingar. Skillnaden mellan en auktoritär fostran, där barnen förväntas lära sig lyda och en mer demokratisk fostran, med utrymme för dialog, finns belyst i underlaget. Alla grupper, yrkesmänniskor, representanter för invandrarorganisationer och flickor, framhåller nödvändigheten av ett demokratiskt förhållningssätt. Om det finns en öppen dialog mellan familjemedlemmarna, kan man lita på varandra och föräldrarna behöver inte sätta överdrivet stränga gränser.

I Sverige betraktas daghem eller förskola i princip som en nödvändig förberedelse för barnens skolgång, medan tillgången till dagis kan vara begränsad för familjer med arbetslösa föräldrar eller där det finns yngre syskon som är hemma. Detta får konsekvenser för barnens språkutveckling men också på andra plan. En aspekt handlar om att den svenska skolan fostrar till och premierar självständighet, medan många familjer med utländsk bakgrund har rötter i en mer kollektivistisk tradition, där samhörigheten är det centrala. En erfarenhet som förmedlats är att en påtaglig skillnad mellan föräldrars och skolans fostran kan leda till förvirring och skolsvårigheter för barnen om parterna inte är medvetna om detta och för barnens skull hittar gemensamma ramar.

Många har, i vår studie, betonat att skiljelinjer då det gäller syn på uppfostran, utbildning och integration inte går vid olika nationaliteter eller kulturer utan snarare är ett uttryck för utbildningsbakgrund och familjens traditioner. Gunilla Halldén, pedagog och forskare vid Tema Barn, Linköpings universitet, ser klassaspekten som den mest avgörande i synen på uppfostran i Sverige. Hon påminner om att man inom forskningen i 30 år har talat om en »begränsande« och en »utvecklande« kod för barnuppfostran. Den utvecklande koden som slog igenom i medelklassen på 1960-talet, bygger på dialog och förhandling och det viktigaste instrumentet i uppfostran blir språket. Med denna metod byggs självkontrollen in hos barnet. Den traditionella begränsande koden bygger mer på bestraffningar och tillsägelser och är vanligast bland arbetarklassfamiljer.³⁴

Det finns flera olika skäl till att flickor gifter sig. Det handlar om traditionella, religiösa eller praktiska motiv. Flickor

---

34 Kakuli och Beckman, ...DN, 12 april 2000.

med viss kulturell bakgrund gifter sig i regel tidigare än andra, men 18 år verkar för de allra flesta vara en accepterad åldersgräns för giftermål. Däremot kan förlovning eller ett giftermål »på pappret« förekomma tidigare. Många av dem vi talat med anser att tidiga giftermål minskar i takt med att gruppen i fråga etablerar sig i Sverige.

Vårt underlag visar att det är vanligt att flickor som gifter sig avbryter sin skolgång, men att det är mycket svårt att avgöra vad som är den egentliga orsaken. Det kan vara så att giftermålet innebär att flickan inte längre förväntas studera, men det kan också vara en för flickan möjlig väg till ett vuxenliv och förverkligande, då utbildning upplevs som fruktlöst. Det som avgör om hon studerar vidare beror till stor del på familjens stöd för hennes utbildning, föräldrarnas eget fotfäste i samhället och huruvida flickan själv valt att gifta sig. De flesta flickor vi talade med såg det som självklart att studera vidare, även om de skulle gifta sig unga.

I underlaget framkommer att flickor och pojkar ofta får olika uppgifter i hemmet och har olika förväntningar på sig både inom familjen och från omgivningen. Ett exempel är hur kravet på flickors oskuld kan få konsekvenser i de fall där flickan väljer att leva på ett annat sätt. I en studie av Frisell³⁵, som täcker både majoritets- och minoritetsbefolkningen använder sig författaren av kategorierna flickor med eller utan oskuldskrav. Studien visar att de har liknande begränsningar men olika gränser. Hos de nordeuropeiska och latinamerikanska flickorna får sexualiteten sin största legitimitet genom kärleken. Flickorna från Asien och Mellanöstern kopplade i stället sexualiteten till äktenskap och familjeliv. Men alla, oavsett etnisk bakgrund, såg sex och kärlek som något som hänger ihop. De upplevde alla sin sexualitet som mer kontrollerad än pojkarnas.

Frågor om kvinnosyn och jämställdhet är enligt representanter för invandrarorganisationer tabufrågor i vissa grupper. Men de betonar också att det finns behov av att diskutera dessa frågor öppet och tydligt. Synen på kvinnor och kvinnors sexualitet som innebär att flickor skadas och berövas sina mänskliga och medborgerliga rättigheter kan aldrig accepteras. Sex- och samlevnadsfrågor hänger samman med djupt liggande värderingar och kräver en lång, respektfull process och en dialog. Olika etniska och kulturella grupper måste själva hitta egna strategier för attitydpåverkan inom den egna gruppen.³⁶

35 Frisell, *Kärlek utan sex går an...men inte sex utan kärlek*, 1996

36 Exempel på detta återfinns i avsnittet om olika projekt, sid 87.

Psykisk ohälsa

I detta avsnitt redovisas den tillgängliga statistiken som ger en antydning om hur vanligt det kan vara att flickor drabbas av psykisk ohälsa. Resultat från hearingarna, som handlar om vad som kan hända när flickor mår dåligt och förhållningssätt inom barn- och ungdomspsykiatri, redovisas också.

Hur vanligt är det att flickor drabbas av psykisk ohälsa?

Rikstäckande individbaserade uppgifter om ungdomar i åldern 12–18 år som under 1997 har vårdats inom slutenvården för en diagnos som avser psykisk ohälsa, har inhämtats från Statistiska Centralbyrån. Siffrorna visar genomgående att få ungdomar, oavsett grupptillhörighet, har vårdats inom slutenvården för en diagnos som avser psykisk ohälsa. Totalt har ca 10 420 ungdomar³⁷ i åldern 12–18 år vårdats för psykisk ohälsa under 1997. Därav var ca 5 560 flickor och 4 860 pojkar.³⁸ De yngre tonåringar har vårdats i mindre utsträckning än de äldre.

Skillnader mellan olika grupper är små. Ungdomar med en svensk och en utländsk förälder har dock vårdats i störst utsträckning och ungdomar med utländsk bakgrund har vårdats i lite större utsträckning än svenska ungdomar. Oavsett grupptillhörighet, vårdas dock flickor i större utsträckning än pojkar. Faktiska siffror och andelar visas i tabell 1.

Tabell 1

Antal och andel ungdomar i åldern 12–18 år som har vårdats för psykisk ohälsa inom slutenvården under 1997.

	Flickor			Pojkar		
	12–18 år	Därav vårdats inom slutenvården för en diagnos som avser psykisk ohälsa		12–18 år	Därav vårdats inom slutenvården för en diagnos som avser psykisk ohälsa	
		Antal	Andel*		Antal	Andel*
Utländska föräldrar	29 402	571	1,9	31 370	543	1,7
Svenska/utländska föräldrar ³⁹	32 404	672	2,1	33 677	640	1,9
Svenska föräldrar	267 959	4 320	1,6	282 550	3 678	1,3
Totalt ⁴⁰	329 765	5 563	1,7	347 597	4 861	1,4

* Andel är beräknad på antalet flickor respektive pojkar 12–18 år i respektive härkomstgrupp.

37 1,5 procent av totalt 677 360 ungdomar i åldern 12–18 år

38 1,7 procent av samtliga flickor och 1,4 procent av samtliga pojkar.

39 En svenskfödd och en utrikes född förälder.

40 Observera att det finns en grupp ungdomar som inte är medtagna i tabellen. Det är de för vilka uppgift om föräldrarnas födelse land saknas. Se metodavsnitt för förtydligande.

Majoriteten av ungdomar med utländsk bakgrund som har vårdats för psykisk ohälsa är födda i Sverige eller har haft längre vistelsetid i landet (minst 4 år), endast 10 procent hade kortare vistelsetid i Sverige. Ca 40 procent av ungdomarna som har vårdats för psykisk ohälsa under 1997 är bokförda hos föräldrar som inte är gifta eller samboende vilket tyder på att ungdomar från splittrade hem vårdats inom slutenvården för psykisk ohälsa i hög utsträckning. Socioekonomisk bakgrund⁴¹ ger litet utslag när det gäller i vilken grad ungdomar har vårdats för psykisk ohälsa, till exempel har ungdomar vars föräldrar har förgymnasial eller eftergymnasial utbildning, vårdats för psykisk ohälsa i lika stor utsträckning.

Av flickorna och pojkarna som har vårdats för psykisk ohälsa under 1997 hade

ca 20 procent föräldrar som mottog socialbidrag,

ca 35 procent föräldrar i den lägsta inkomstkvarteren⁴² (jämfört med ca 20 procent med föräldrar inom den högsta inkomstkvarteren),

ca 25 procent föräldrar med förgymnasial utbildningsnivå (jämfört med ca 25 procent som hade föräldrar med eftergymnasial utbildning).

Öppenvården i Stockholms läns landsting

En jämförelse av uppgifter från öppenvården i Stockholms läns landsting och Integrationsverkets databas visar att ungdomar med minst en utrikes född förälder är varken över eller underrepresenterade i den psykiatriska öppenvården i länet. Ca 30 procent av flickorna i Stockholms län hade minst en förälder född i utlandet⁴³ och ca 30 procent av flickorna som vårdats i öppenvården i länet för psykisk ohälsa hade minst en förälder född i utlandet.⁴⁴

En uppgift har inhämtats från Stockholms läns landsting om i vilken omfattning *kulturkonflikt* har registrerats som »psykosocial påfrestning« vid öppenvårdsmottagningarna i

41 För ca 4 000 flickor och 3 800 pojkar som vårdades för psykisk ohälsa har vi tagit del av uppgifter om deras sociala föräldrars eget mottagande av socialbidrag, familjens disponibel inkomst och föräldrarnas högsta utbildningsnivå.

42 Se bilaga 9 för information om kvartilgränserna.

43 Ca 20 000 flickor

44 Andelen kan vara högre, troligen inte mindre. Brister vid registrering gör att det inte är möjligt att säkerställa exakta andelen.

länet.⁴⁵ Under 3 år, 1995–1997, har totalt 270 ungdomar⁴⁶ i åldern 12–18 år haft kulturkonflikt som psykosocial påfrestning, därav 170 flickor och 100 pojkar. Utifrån föregående uppgift från Integrationsverkets databas om antalet flickor med utländsk bakgrund boende i Stockholms län, innebär detta att endast 0,2 procent av dessa flickor har drabbats av psykisk ohälsa till följd av kulturkonflikt. Med hänsyn till uppgifter som kom fram under hearingarna, om att kultur ofta utgör endast en del i en sammansatt problembild, är det dessutom troligt att kulturkonflikt inte är den enda eller ens huvudorsaken till att ovannämnda barn har vårdats och registrerats med kulturkonflikt som psykosocial påfrestning.

Uppgifter från Stockholms län visar också att flickor vårdas i större utsträckning än pojkar inom öppenvården.

Kommentar

Att andelen ungdomar som vårdats inom slutenvården med en diagnos som avser psykisk ohälsa totalt är liten är väntat med hänsyn till det begränsade antalet vårdplatser som finns och de svåra symptomen som behandlas inom vårdformen. Öppenvården tar emot ungdomar i högre utsträckning. Stockholms läns landsting är ett av de få landsting i Sverige som för enhetlig statistik över ungdomar i länet som vårdas i öppenvården och det är därför vi har tagit del av deras statistik. På andra håll i Sverige har vi funnit att statistikregistreringen varierar från ort till ort och att man dessutom ibland inte har någon registrering på härkomst.

Resultaten från den rikstäckande statistiken och uppgifter från Stockholms läns landsting tyder på att flickor med utländsk bakgrund inte vårdas för psykisk ohälsa i någon anmärkningsvärd stor utsträckning jämfört med flickor med svensk bakgrund. Uppgifter från hearingar om situationen inom öppenvården talar dock för att det lokalt kan vara frågan om ett större antal flickor med utländsk bakgrund som tas emot. En psykolog i Malmö har uppgett att han har kännedom om 40 flickor som har mått dåligt under 1999. En annan psykolog i ett invandrartätt område i Stockholm, rapporterar ytterligare 33 flickor, varav en fjärdedel har sökt akut hjälp.

Deltagare vid hearingarna befarar att det finns ett mörker-

45 Dessa uppgifter gäller en 3-årsperiod, 1995 till 1997 och har inhämtats via Stockholms Läns Landstinget på ett särskilt statistikkort som fylls i för samtliga besökare.

46 5 procent av ca 5 550 besökare, varav ca 3 450 flickor och 2 100 pojkar.

tal inom barn- och ungdomspsykiatri. Det kan bland annat bero på föräldrar som inte vill eller vågar ha kontakt med psykiatri. Det handlar även om psykiatrins knappa resurser som begränsar utbudet av behandlingar och hindrar förebyggande insatser som kan göra vården mer tillgänglig för familjer med utländsk bakgrund. I denna studie har vi inte haft möjlighet att undersöka ett eventuellt mörkertal.

Vad händer när flickor mår dåligt?

Här nedan redovisas hearingdeltagarnas erfarenheter av hur flickor och deras familjer reagerar när flickorna mår psykiskt dåligt.

Vid yrkeshearingarna framgår det att flickor har symptom som anses vanliga bland flickor, som till exempel ätstörningar, men även en ökande trend av utåtagerande beteende som annars förknippas med pojkar. Några deltagare upplever att flickor tar till allt grövre våld och hot och känner sig hotade. En psykolog som intervjuades beskrev sin erfarenhet av hur några flickor med utländsk och svensk bakgrund har agerat olika när de har mått dåligt. Hon menar att flickorna tenderar att utveckla beteenden som på något sätt bryter mot familjens normer. Psykologen exemplifierar med att alkoholproblem, enligt hennes erfarenhet, är vanligare hos de svenska flickorna medan problemen hos flickor med utländsk bakgrund oftare är relaterade till relationer med killar. Hon säger också att flickornas beteende ofta kan förvärra deras relation till föräldrarna och därmed försvåras deras psykiska hälsa ytterligare.

Deltagare i yrkeshearingarna berättar att det är ytterst sällan som familjer med utländsk bakgrund tar direkt kontakt med barn- och ungdomspsykiatri. Det är vanligare att flickor slussas dit via socialtjänsten, skolkuratorer eller ungdomsmottagningar. Deltagare säger att det händer att det är flickorna själva som söker hjälp genom att vända sig till någon i dessa grupper. De påtalar också att det är vanligt att flickors problem inte uppmärksammas hemma. En skolkurator påpekar att det även för dem kan vara svårt att uppmärksamma flickornas ohälsa. Ofta uppdagas problemen först när studierna blir lidande och läraren slår larm.

En faktor som hearingdeltagarna anser komplicera situationen för ungdomar som mår dåligt är att psykisk sjukdom kan vara tabu i hemmet. Då är det svårt att träffa föräldrarna. Det händer ibland att det är lättare att samtala med föräldrarna men svårt att få behandla barnen. Det beskrivs att föräldrar ibland inte vill ha kontakt med psykiatri.

Förhållningsätt inom barn- och ungdomspsykiatrin

I detta avsnitt återges ett antal faktorer som hearingdeltagarna ansåg var viktiga för barn- och ungdomspsykiatris verksamhet. En grundläggande syn på hur man kan arbeta med psykisk ohälsa hos flickor var, hos både yrkesgrupperna och representanterna från invandrarnas organisationer, att flickors psykiska ohälsa är intimt sammankopplad med hela familjens psykiska och allmänna välbefinnande. Detta bör behandlaren ta hänsyn till. Deltagarna vid yrkeshearingarna talade om vikten av att inte låta sina egna värderingar av andra kulturer dölja familjens egentliga svårigheter. *»Det är viktigt att inte stirra sig blind på flickans eller familjens utländska bakgrund.»* Det kan, när det gäller papporna i dessa familjer, handla om fördomar som påverkar bedömningen av pappans beteende. En deltagare formulerade det så här: *»när en svensk flicka kommer i konflikt med sin pappa tänker man inte »elak pappa« så som man gör när det gäller en pappa med utländsk bakgrund.»*

Deltagare vid yrkeshearingarna och representanter från invandrarnas organisationer talar om vikten av att förhandla fram lösningar i familjen. En vanlig erfarenhet är att det kan ta tid att få en bra förhandlingsallians med en familj, det är viktigt att myndigheter samarbetar. I förhandlingarna är det viktigt att eftersträva balans och kompromiss och att inte ta någons parti om man skall finna en bra och varaktig lösning på konflikten. Om man hjälper endast en part i en konflikt-situation hjälper man bara till att splittra familjen. Målet är att ungdomar skall kunna få ihop sina, familjens och samhällets normer och värderingar. Det är viktigt att hitta lösningar som varar i längden. Det som känns rätt nu kan vara helt fel i det långa loppet. Deltagarna menar att man inom barn- och ungdomspsykiatrin bör behärska dessa tekniker och kunna använda dem i samarbete med andra myndigheter för barnens bästa. Oavsett vilken form av kontakt med föräldrar det är frågan om, betonar deltagare vid hearingar för invandrarnas organisationer och trossamfund att personalens bemötande av föräldrarna är mycket viktigt. De säger att personalen bör visa respekt för föräldrarna i deras föräldraroll och att personalens bemötande av föräldrarna påverkar relationen mellan barnen och föräldrarna.

En synpunkt av mer allmän karaktär som framkom och som berör andra myndigheters arbete, är att en del patienter som kommer till barn- och ungdomspsykiatrin borde ha fått hjälp tidigare av andra institutioner i samhället. *»Flickorna och deras föräldrar far illa av att vandra från instans till instans*

utan att finna en lösning och det beror på att institutionerna saknar resurser.»

Sammanfattande kommentar

Utifrån den helhetsbild som hearingarna tillsammans med statistiken och uppgifterna från öppenvården i Stockholms läns landsting ger, framgår det att det på riksnivå är ovanligt att ungdomar vårdas för psykisk ohälsa överhuvudtaget. Det är dessutom mycket ovanligt att ungdomar vårdas för psykisk ohälsa till följd av kulturkonflikter. Uppgifterna tyder också på att flickor med utländsk bakgrund i mycket liten utsträckning är över- eller underrepresenterade i dessa vårdformer i jämfört med svenska ungdomar. När det gäller omfattningen finns det dock signaler från hearingarna att situationen kan variera lokalt och omfatta fler flickor i till exempel segregerade bostadsområden. En undersökning från Västergötland visar också på lokala variationer från kommun till kommun.⁴⁷

Brister eller behov inom barn- och ungdomspsykiatri har tyvärr inte avhandlats i lika stor utsträckning vid hearingarna som till exempel de i skolan eller socialtjänsten. Det beror delvis på att övriga deltagare samt representanter för invandrarnas organisationer och trossamfund har fler erfarenheter av skolans och socialtjänstens verksamhet än av psykiatri.

Kompetensen hos personalen inom barn- och ungdomspsykiatri ses av deltagarna vid hearingarna som det viktigaste för flickor som drabbas av psykiska besvär. Det är viktigt att personalen kan se utanför »det kulturella«. Kulturen kan vara en del i problematiken men flickor blir inte hjälpta om behandlaren bortser från övriga aspekter av betydelse i flickans tillvaro. Personalens kompetens innefattar deras bemötande av föräldrar och familjen, deras förmåga att förhandla fram lösningar i familjer samt att koordinera med andra myndigheter i syfte att uppnå en varaktig lösning som inrymmer både flickan och familjen. I en forskningsrapport från 1991⁴⁸ betonas just vikten av att man inom vården lyssnar och tar till sig den konkreta situationen och att man inte abstraherar det som patienten säger till »det kulturella«. Landstinget i Östergötland⁴⁹ talar också om vikten av att samhällets tjänstemän och vårdgivare uppmanas att ha respekt för föräldrarnas auktoritet och föräldraskap.

Beskrivningar som har lämnats av hur flickor och deras

47 Västra Götalandsregionen, *Ungdomsundersökning från Bohuslän*, 1999

48 Aпитзsch och Ramos-Ruggiero, *Dialog med förhinder*, 1991

familjer agerar när flickor mår dåligt, till exempel hur flickorna betar sig, kan inte generaliseras. Vi har inte funnit forskning som skriver specifikt om nämnda förhållanden, däremot finns det rapporter som talar om att psykisk ohälsa omfattar en mängd tillstånd som kan variera i flera avseende. Det kan vara svårare eller lättare att upptäcka att ungdomar mår dåligt beroende på deras agerande. Utåtriktade beteenden såsom aggressivitet och normbrytande beteende är lättare att upptäcka än inåtriktad beteende som ångslan, oro eller somatiska problem.⁵⁰

Flera deltagare har talat om erfarenheter av att familjer inte vill att deras barn ska ha kontakt med psykiatrin och till och med hindrar kontakt. Vi anser att detta är allvarligt och kan få svåra konsekvenser för barnen. Samtidigt kan vi inte bedöma i vilken omfattning så sker. Att det kan vara svårt för ungdomar att få tillgång till behandling inom psykiatrin framgår dock i folkhälsorapporten från 1997 där det har skrivits att stöd till barn och ungdomar har minskat bl.a. genom att elevvården, skolpsykolog- och skolkuratorstjänster har dragits in. Detta, menar författarna till rapporten, får konsekvenser för utbudet och kvaliteten på verksamheten och därmed får den enskilda familjens ekonomiska situation ännu större betydelse för barnets välfärd.⁵¹

Stöd att flytta hemifrån

I detta avsnitt redovisar vi de resultat i undersökningen som berör i vilken omfattning flickor söker eller får stöd för att flytta hemifrån. Därefter redovisas vad som framkommit under hearingarna när det gäller myndigheternas arbets- och förhållningssätt samt de brister inom socialtjänsten som kan få konsekvenser för flickor i behov av stöd. Avsnittet avslutas med vår sammanfattande kommentar.

I vilken utsträckning söker flickor stöd att flytta hemifrån?

Från den rikstäckande statistiken hos SCB har vi tagit fram antalet ungdomar i åldern 12–18 år som har fått social- och/eller bostadsbidrag som ett tecken på i vilken omfattning ungdomar har fått stöd för att flytta hemifrån. Denna sta-

49 Landstinget i Östergötland, *Psykisk ohälsa*, del 1 av 3, 1988

50 SOU 1997:8, *Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa*.

51 Socialstyrelsens rapport 1997:18, *Folkhälsorapport 1997*.

tistik ger dess värre inte det exakta antalet ungdomar som söker samhällets stöd för att flytta hemifrån, utan endast en antydning till detta. Siffrorna visar delvis en överrepresentation eftersom en del av ungdomarna som har fått socialbidrag bor kvar hemma. I statistiken från SCB saknas dessutom uppgifter om de ungdomar som har sökt men inte fått stöd. Vid yrkeshearingarna har det tydligt kommit fram att flickor som söker samhällets stöd för att flytta hemifrån inte alltid får det. Ibland blir flickorna avrådda av skolkuratorer m.fl. innan de ens kommer så långt så att de söker stöd. I fortsättningen refereras uppgifter om social- och/eller bostadsbidrag som »bidrag«.

De statistiska uppgifterna från SCB visar att det rör sig om totalt små andelar flickor och pojkar som har fått bidrag under 1997. Majoriteten (80 procent) av de ungdomar som har fått bidrag är dessutom 18 år. Flickor har, oavsett ålder och bakgrund, fått bidrag i större utsträckning än pojkar. Faktiska antal och andelar visas i tabell 2.

Statistiken från SCB visar att flickor och pojkar med utländsk bakgrund har fått stöd för att flytta hemifrån i lite större utsträckning än svenska ungdomar och ungdomar med en svenskfödd och en utrikes född förälder. I tabell 3 redovisas hur vanligt det är att ungdomar har fått bidrag med hänsyn till föräldrarnas härkomst.

Överrepresentationen av ungdomar med utländsk bakgrund har ett visst samband med kortare vistelsetid i Sverige. Ca 30 procent av ungdomar med utländsk bakgrund som fått bidrag under 1997 har kortare vistelsetid än fyra år i Sverige.

Tabell 2

Antal och andel flickor och pojkar som har mottagit social- och/eller bostadsbidrag under 1997 efter ålder.

Åldersgrupper	Flickor		Pojkar			
	Totalt	därav mottagit social- och/eller bostadsbidrag	Totalt	därav mottagit social- och/eller bostadsbidrag		
		Antal	Andel*	Antal	Andel*	
12–15 år	195 787	12	0,0	207 750	0	0,0
16–17 år	99 073	564	0,6	103 883	297	0,3
18 år	49 666	1 903	3,8	51 995	1 269	2,4
Totalt ⁵²	344 526	2 479	0,7	363 628	1 566	0,4

*Andel är beräknad på antalet flickor och pojkar i respektive åldersgrupp.

52 Gruppen för vilka uppgift saknas ingår i denna tabell.

Tabell 3

Antal och andel ungdomar 16–18 år som har fått social- och/eller bostadsbidrag under 1997 efter föräldrarnas bakgrund.

Föräldrarnas bakgrund	Flickor			Pojkar			
	16–18 år	därav mottagit social- och/eller bostadsbidrag	Antal Andel*	16–18 år	därav mottagit social- och/eller bostadsbidrag	Antal Andel*	
Utländska	29 402	338	1,1	31 370	265	0,8	0,6
Svenska/utländska ⁵³	32 404	301	0,9	33 677	201	0,6	
Svenska	267 959	1 453	0,5	282 550	814	0,3	
Totalt ⁵⁴	329 765	2 092	0,6	347 597	1 280	0,4	

*Andel är beräknad på antalet flickor och pojkar 16–18 år i respektive härkomstgrupp.

Allmänt ger den socioekonomiska bakgrunden starkt utslag när det gäller i vilken grad flickor och pojkar har mottagit bidrag.

Av de ungdomar som har fått bidrag under 1997 har

ca 90 procent föräldrar som har fått socialbidrag under samma period,

ca 40 procent föräldrar inom den lägsta inkomstkvar-
tilen⁵⁵ (jämfört med ca 10 procent föräldrar inom den
högsta inkomstkvar-tilen),

ca 45 procent föräldrar med förgymnasial utbildnings-
nivå (jämfört med ca 12 procent som har föräldrar med
eftergymnasial utbildning).

Enkätresultat – omfattning

I enkäten till socialtjänstens enheter för individ och familjomsorgen tillfrågades 184 av totalt 500 enheter i landet om de hade tagit emot flickor som sökt stöd för att flytta hemifrån till följd av generations- eller kulturkonflikter. Totalt har

53 En svenskfödd och en utrikes född förälder

54 Observera att det finns en grupp ungdomar som inte är medtagna i tabellen. Det är de för vilka uppgift om föräldrarnas födelseland saknas. Se metodavsnitt för förtydligande.

55 Se bilaga 9 för information om kvartilgränserna.

114 enheter⁵⁶ svarat på enkäten varav drygt hälften (62 enheter) har erfarenheter av flickor som har sökt stöd för att flytta hemifrån till följd av generations- eller kulturkonflikter under 1999. Totalt angavs att 350 flickor har sökt stöd, varav ca 120 med svenska föräldrar och 230 med minst en utländsk förälder.

Skälen som angavs till att flickorna har sökt stöd tyder på att generationskonflikter är vanligare än kulturkonflikter, ca 80 procent av flickorna som sökt stöd hade gjort det på grund av relationsproblem med föräldrarna (knappt 200 flickor med utländsk bakgrund och 100 flickor med svensk bakgrund) medan till exempel endast 11 flickor med utländsk bakgrund hade sökt på grund av att de utsatts för påtryckningar att gifta sig. I enkätsvaren anges i snitt dubbelt så många skäl till att de utländska flickorna sökt stöd för att flytta hemifrån jämfört med de svenska flickorna. Detta kan tyda på att kulturrelaterade skäl tillkommer utöver relations- och social skäl.

Majoriteten (knappt 80 procent) av flickorna som har sökt stöd för att flytta hemifrån var mellan 16 och 18 år.

Synpunkter från hearingarna

Den bild som träder fram i den rikstäckande statistiken och enkäten kan förstås mot bakgrund av hearingdeltagarnas erfarenheter.

Deltagarna i hearingarna anser att ungdomars skäl till att flytta hemifrån hänger samman med familjens sociala och ekonomiska bakgrund. Dålig ekonomi och arbetslöshet tär på relationerna i familjen, inte bara mellan föräldrar och barn utan även föräldrarna och syskon emellan och leder till att ungdomar vill komma hemifrån.

Yrkeshearingdeltagarna är överens om att det är lika många flickor som pojkar som söker stöd för att flytta hemifrån men att det är få ungdomar under 18 år som söker stöd för att flytta hemifrån. Invandrarorganisationerna och trossamfundet har också uppfattningen att det rör sig om få ungdomar som vill flytta hemifrån innan de gifter sig och medan de är minderåriga. Giftermål kan dock ibland bli ett sätt för dessa ungdomar att få komma hemifrån när de har fyllt 18 år.

Deltagarna i hearingarna berättar att när ungdomar fyller 18 år tror många, oavsett bakgrund, att de, per automatik, kan få stöd till att flytta hemifrån och få eget boende. Många ungdomar ser fram emot 18-årsdagen, då de tror att de kan bestämma mer själva. Enligt en kurator händer det att ungdomar redan när de är 14 år planerar att avbryta gymnasiet

---

⁵⁶ Svansfrekvens 64 procent.

när de fyller 18 år för att då få chansen till hjälp att flytta hemifrån. Ofta är det svårt för ungdomarna att få något stöd då de formellt sett står under föräldrarnas försörjningsansvar så länge de går kvar i skolan och inte har fyllt 21 år.

Deltagare i yrkeshearingarna erfar att ungdomar ofta vänder sig i första hand till kuratorerna i skolan eller till de anställda vid ungdomsmottagningarna när de vill få stöd för att flytta hemifrån. Då kan dessa tjänstemän utifrån sina kunskaper om socialtjänstens regelverk antingen avråda ungdomarna från att söka stöd, eftersom deras skäl inte är tillräckliga, eller remittera dem vidare till socialtjänsten.

Situationen på bostadsmarknaden är ytterligare en faktor som kan utgöra ett hinder för att ungdomar får stöd till att flytta hemifrån, berättar deltagarna. Det handlar främst om bristen på lämpliga mindre lägenheter och om höga hyreskostnader.

En skolsyster menar att många flickor inte vågar söka hjälp hos socialtjänsten och bryta med familjen trots att en del skulle behöva göra det av psykiska och fysiska skäl. Flickorna tar dessutom ofta tillbaka ansökan om stöd för att flytta hemifrån inför risken att förlora kontakten med familjen och den egna gruppen. Dessa flickor uppvisar ofta stor lojalitet med föräldrarna, enligt en socialsekreterare. Flickorna är rädda för socialtjänsten och det kan ta tid innan det uppstår ett förtroendefullt samarbete mellan flickan och den ansvarige socialsekreteraren. Flickorna kan istället välja att bo hos släktingar, kompisar eller att söka sig till en utbildning i en annan kommun. Därför, menar hon, går inte många flickor vidare till socialtjänsten.

Ett annat problem som deltagarna i yrkeshearingarna påvisar är att det ibland tar alldeles för lång tid innan flickans situation kommer till socialtjänstens kännedom. En orsak är att flickorna inte gärna vill berätta om sina svårigheter för att inte vanära sina föräldrar. Det är överhuvudtaget få familjer med utländsk bakgrund som vänder sig till socialtjänsten för att få hjälp. Det är ofta i samband med att familjen kommer till socialtjänsten i andra ärende, som man får kännedom om att flickan har behov av stöd. Några socialsekreterares erfarenheter är att familjer med utländsk bakgrund väntar med att söka hjälp tills situationen är mycket akut, och då är det kanske för sent att hjälpa flickan.

Kommentar om omfattning

De sammanlagda resultaten från den rikstäckande statistiken, enkäten och hearingarna tyder på att det är få flickor i åldern 12–18 år som har fått eller sökt stöd för att flytta hemifrån. Flickor under 15 år förekommer i mycket liten utsträckning

jämfört med flickor i åldern 16–18 år. Det bekräftas också genomgående att socioekonomisk bakgrund kan sättas i samband med omfattningen av ungdomar som vill flytta hemifrån.

Uppgifterna som har kommit fram vid hearingarna och de begränsningar som finns i de statistiska registren talar för att vi med våra siffror inte har lyckats fånga alla flickor som egentligen skulle vilja eller behöva flytta hemifrån. Det har inte varit möjligt att kartlägga storleken på denna eventuella grupp inom tidsramen för studien.

Resultaten tyder på att de problem som finns i familjer med utländsk bakgrund i grunden rör sig om relations- och sociala problem som kan ha en kulturell dimension. Enkätsvaren bör dock betraktas i ljuset av uppgifter från hearingarna om att tjänstemän överdriver kulturens betydelse för svårigheter i familjer med utländsk bakgrund. Detta är ett område som inte har utvecklats i vår studie men som kräver fördjupning.

Konsekvenser av att flytta hemifrån

Under yrkeshearingarna och hearingarna med invandrarorganisationerna och trossamfunden har deltagarna delgett oss sina erfarenheter av konsekvenserna av flickors beslut att flytta hemifrån.

Ett antal deltagare menar att det i familjer som kommer från t.ex. Mellanöstern inte är brukligt att ungdomar flyttar hemifrån förrän de har gift sig och bildat egen familj och detta gäller i synnerhet för flickor. Familjen fortsätter att ansvara ekonomiskt och socialt för ungdomarna, till dess de har gift sig men det är vanligt att familjer efter en viss vistelsetid i Sverige gör avkall på dessa traditioner, till exempel när ungdomarna får jobb eller börjar studera på annan ort. Det framgår dock av hearingarna att det finns andra familjer som fortfarande håller mycket hårt på denna tradition och i dessa fall kan flickornas beslut att söka samhällets stöd för att flytta hemifrån få konsekvenser för hela familjen.

Flera socialsekreterare menar att om flickan flyttar hemifrån blir hon utfrysad och isolerad från familjen och släkten. En förklaring är att flickorna är rädda för ensamheten och inte uppfostrade till självständighet, och att det då blir mycket svårt för flickan. Även mamman i familjen kan må mycket dåligt av att flickan flyttar och, enligt en deltagare, kan det förvärras av att pappan skyller felet på mamman. Deltagarna erfar även att familjen drabbas av skuld- och skamkänslor vilket kan göra att de väljer att isolera sig från gruppen. Myndigheterna kan förvärra familjens och flickans situation genom

att ge stöd till flickan att flytta hemifrån. Föräldrar och barn tappar all kontakt med varandra och alla mår dåligt, i synnerhet mamman i familjen.

I en kommentar till enkätsvaren har en socialsekreterare vid en individ- och familjeenhet sagt att flickorna vet att om de flyttar hemifrån utesluts de helt och hållet från familj, kyrka och nätverk, vilket inte drabbar pojkarna på samma sätt. Denne menar att det är få som vågar ta kontakt med socialtjänsten och framhärda i att vilja flytta. De som skulle önska flytta hemifrån, men inte vågar på grund av repressalier och utfrysning, är betydligt fler. Vidare, säger socialsekreteraren, att socialtjänsten ibland får kännedom om flickorna genom polisanmälningar eller anmälningar om psykiska problem. I en annan kommentar i enkäten hävdar en tjänsteman att ju sämre social status invandrarfamiljen har i sitt nätverk, desto större isolering/utfrysning sker av de ungdomar som flyttar från sin familj.

När bråk uppstår i hemmet får inte flickor med utländsk bakgrund det rätta stödet från samhället för att lösa problemen, påstår en muslimsk kvinna i hearingen. Hon menar att de istället uppmuntras till att ta avstånd från sina familjer och flytta hemifrån.

Myndigheternas arbetsätt

Viktigt med kontakt med hela familjen

Socialsekreterarna i Rosengård i Malmö berättar att de vanligtvis arbetar tillsammans med hela familjen, då ungdomar får stöd. Detta är viktigt för familjens skull och för att det verkligen ska bli en lösning på problemet. Samtidigt erbjuder de individuellt bistånd, rådgivning och stödsamtal till enskilda ungdomar – flickor och pojkar. De arbetar med medling i situationer där brott har begåtts eller där konflikter uppstått. Ibland arbetar de med föräldrar och barn i grupper. Socialsekreterarnas erfarenhet är att barns och ungdomars separationer från familjen nästan alltid är skadliga. Deras målsättning är alltid att flickorna ska flytta tillbaka till sina föräldrar. De försöker ha många samtal med både föräldrar och ungdomar och försöker att genom diskussion överbrygga skillnaderna mellan olika synsätt och livsstilar. Tjänstemännen får inte själva vara konflikträdda är socialsekreterarnas erfarenhet. De måste visa respekt och lyssna på alla parter. Generellt sett är det vanligt att utse en kontaktperson för familjen och de anser att det är en fördel om kontaktpersonen tillhör samma etniska grupp som familjen.

Ibland är det svårt att få direkt kontakt med föräldrarna,

berättar deltagare i yrkeshearingarna. I norra Botkyrka, utanför Stockholm, försöker man hitta någon i familjekretsen som har kommit långt i integrationsprocessen. Med tiden har personalen blivit bra på att hitta rätt person i familjekretsen. Flickor som söker stöd får i det akuta läget en chans att komma till tals och föra en dialog med föräldrarna, eftersom det många gånger handlar om små saker som utlöser krisen i familjen.

En arabisktalande deltagare som arbetar på socialförvaltningen i Malmö menar att hennes språk och kulturkännedom är en stor tillgång. Många arabisktalande som kommer till enheten vill bara ha kontakt med henne. Men hon ser att hon dessutom kan bidra till att skapa förtroende för sina svenska kollegor. När hon i sitt arbete mötte en kvinna vars dotter blivit bortgift men sedan separerat, bad hon om att få träffa dottern. Utifrån detta har hon sedan samlat 12 flickor som gift sig och sedan skiljt sig, som hon träffar individuellt och tillsammans med föräldrarna. Bland annat talar de om vikten av utbildning. Hon upplever att föräldrarna lyssnar på henne.

Samverkan och nätverk

Olika socialdistrikt i Sundsvall har ett nära samarbete med varandra och med folkhälsan, polisen, bostadsföreningar, fritidsverksamheter och skola. Deras erfarenhet är att detta är viktigt för att upptäcka problemen tidigt och nödvändigt för att man ska nå resultat.

I Rosengård i Malmö försöker man arbeta med nätverksmöten med olika myndigheter, där de tillsammans försöker hitta lösningar på ungdomarnas problem. I Botkyrka ingår olika trossamfund i myndigheternas nätverk, där imamer och präster fungerar som medlare. Andra deltagare i hearingarna har däremot erfarenheter av att det ibland kan vara problematiskt att samarbeta med imamer och präster när det gäller familjekonflikter. De menar att de religiösa företrädarna kan skuldbelägga flickorna för mycket. Enligt en deltagare har det blivit fler präster och imamer inblandade i föreningarnas liv nu än tidigare, vilket har gjort att en religiös identitet har vuxit fram i vissa föreningar. Denna deltagare tycker inte att etnicitet och religiositet ska förstärkas genom att myndigheter arbetar tillsammans med de föreningarna.

Förebyggande arbete

»Våld i familjen« är en arbetsgrupp som bildades utifrån de kvinnomord som begicks i Malmö under senare hälften av 90-talet. Arbetsgruppen består av representanter för socialförvaltningen, områdesgruppen (en grupp bestående av che-

fer för olika lokala verksamheter) och »Nationellt exempel«-projektet. Den vill satsa på förebyggande arbete med pojkar och flickor som handlar om respekt – redan på lågstadiet börjar barnen med fula tillmälen sinsemellan. Detta kräver samarbete och samordning mellan insatser och verksamheter. Man måste hitta ungdomarna tidigt. Det får inte gå så långt att familjeproblemen resulterar i till exempel kriminalitet, innan man får kontakt med familjen.

Många socialarbetare beklagar att goda förebyggande insatser där människor får mötas och lära av varandra oftast ses som »lyx« och läggs ned med de sparbetning som kommunen har. Om situationen är ohållbar hemma, ska barnen få hjälp redan innan problemen är så stora att barnen »kvalificerar« sig för mer akut hjälp.

Ett par deltagare menar att föräldrar är rädda för att myndigheter skall göra ingrepp. Det gäller att hitta en »biljett« in i familjen. Man får inventera och utnyttja de ingångar som finns. När socialrådgivarna väl har etablerat kontakt med familjen är det lättare för familjen att återkomma om det blir fler problem.

Myndigheternas förhållningssätt

Yrkesfolk upplever att det är svårt att se på när unga flickor tidigt binds upp i arrangerade äktenskap, när de hålls i mycket strama tyglar och hålls hemma all skolfri tid. Det är också svårt att se när flickor »förskjuts« av sin familj, främst av fäderna.

En deltagare i hearingarna med yrkesfolk hävdar att tjänstemännen har förutfattade meningar om föräldrar med utländsk bakgrund och därför kan bedömningarna mot sådana föräldrar många gånger vara hårdare. Det är viktigt att se de skillnader och nyanser som finns mellan olika kulturer, inom olika kulturer, mellan stads- och landsbygdsfamiljer etc. Det finns inte någon typisk invandrarfamilj – enligt deltagaren måste socialsekreterarna öppna en dialog mot samhället och bli mer flexibla. Det går inte alltid att handla utifrån traditionellt socialt arbete.

Några deltagare menar att när det gäller intima sociala förhållanden intar tjänstemännen en särskild attityd. Både deltagare i yrkeshearingarna och representanter för invandrarnas organisationer förespråkar att lagarna måste följas oavsett vilken folkgrupp och vilken kultur det handlar om. Andra hävdar att socialarbetare ibland kan uppvisa en alltför stor försiktighet när folk hänvisar till vad de har för kultur och religion. Det är viktigt för socialarbetarna att våga utmana detta och

inte alltför lätt »köpa« traditioner som hämmar familjens och barnens hälsa och integration. Många är överens om att socialarbetarna blir mer trovärdiga när de hävdar den svenska kulturen och kräver av den hjälpsökande en sund anpassning till denna.

Flera deltagare i hearingarna har tagit upp att det är vanligt med dubbla budskap och otydlighet från svenska myndigheter. Det ställs till exempel krav på att barnen skall lämnas till dagis, samtidigt som föräldrarna förutsätts vara dem som uppfostrar barnen. Det krävs många möten mellan människor med olika värderingar för att uppnå förståelse.

Andra erfarenheter som kom fram under hearingarna talar för att det förekommer att flickor utnyttjar samhällets tjänster för att vinna frihet från familjen och för att få egna pengar. En del socialsekreterare har stött på flickor och pojkar som ljuger om familjeförhållanden för att få flytta hemifrån. Alla ungdomar testar, förklarar en deltagare, och en del ungdomar med utländsk bakgrund ser att de har ett övertag genom att deras föräldrar inte har tillräckliga kunskaper om samhället. Socialsekreterarna menar att de dock har lärt sig att uppfatta signaler och oftast klarnar bilden, även om det har hänt att socialsekreterare först efter flyttningen inser att skälen till flytten har varit en lögn. Detta är enligt deltagare ytterligare en anledning till att socialtjänsten bör ha bra kontakt med föräldrarna. Tjänstemännen har ibland för lite kunskap om de verkliga förhållandena och dömer ut föräldrarna, det händer att de inte tar kontakt med föräldrarna utan hellre tror på barnen. Deltagare i en yrkeshearing anser att problemen måste hanteras lugnare, att det idag handlar i för hög grad om konfrontation istället för förhandling.

Brister inom socialtjänsten

Flera brister inom socialtjänstens verksamhetsområde har påtalats i alla hearingar.

En deltagare menar att det är ett problem att många tjänstemän som jobbar inom socialtjänsten i invandrartäta bostadsområden inte bor i området. Det gör att de inte har direkt kontakt med området. En del deltagare i en yrkeshearing påpekade bristen på personal med en annan etnisk bakgrund inom socialtjänsten. Deras kunskaper och erfarenheter efterlyses.

Ibland står regelsystemet som ett hinder för att lämna rätt stöd vid rätt tidpunkt. På Södra innerstadens ungdomsenhet i Malmö dras t.ex. en gräns vid 18 år. Alla som är under 18 hamnar hos familjeenheten. Deltagarna menar att den är en

konstlad gräns och att det ofta vore bättre om de hade en chans att gripa in tidigare. Dessutom menar man att familjebalkens bestämmelse att familjen är försörjningspliktig tills barnen har fyllt 21 år om barnet fortfarande går i skolan, gör att det är svårt för många 18–20-åringar som går i skolan att få den hjälp de söker och behöver.

Flera socialsekreterare påpekar vikten av att ordentliga utredningar görs. Många gånger, menar de, är det svårt att bedöma vad hjälpbehovet består av. En del flickor säger att de är hotade och socialsekreterare upplever att det är svårt att bedöma situationen.

Sammanfattande kommentar

Enligt statistiken, enkätundersökningen och hearingarna är det få ungdomar under 18 år som söker samhällets stöd för att flytta hemifrån, däremot ökar antalet så snart ungdomarna har fyllt 18 år. Skillnaden mellan bidragsmottagande flickor eller pojkar med utländsk bakgrund eller svensk bakgrund är liten och minskar dessutom om man räknar bort ungdomar som har kortare vistelsetid i Sverige. Sambandet mellan flickors och pojkars socioekonomiska bakgrund och den grad de söker eller får stöd för att flytta hemifrån är mycket starkt.

Uppgifter från hearingarna tydliggör att det inte går att fastställa med säkerhet hur vanligt det är att ungdomar söker stöd för att flytta hemifrån. Det handlar dels om att deltagarna anser att det finns flickor som inte kommer så långt som till att söka stöd för att flytta hemifrån, till exempel på grund av rädsla för en utredning. Å andra sidan menar de också att det förekommer att flickor som sökt stöd för att flytta hemifrån gör det på grund av att de vill frigöra sig, inte på grund av problem hemma.

Relationsproblem i familjen, som i sin tur kan orsakas av en mängd olika faktorer i ungdomens omgivning, uppges vara det vanligaste skälet till att ungdomar vill flytta hemifrån. Enligt deltagarna i hearingarna är relationsproblem i familjen en del av ungdomarnas generella frigörelseprocess från föräldrarna. Löfgren⁵⁷ menar, i en kvalitativ undersökning kring ungdomars flytt hemifrån, att själva frigörelseprocessen är ett av flyttmotiven för ungdomar. Oavsett etnisk bakgrund kan flickor se sig tvingade att flytta hemifrån på grund av »frigörelsebråk«. Flickorna ser det också som viktigt att bo för sig själva ett tag innan de bildar egen familj.

Konsekvenserna för flickornas flytt hemifrån är många

57 Löfgren, *Att flytta hemifrån – Boendets roll i ungdomars vuxenblivande ur ett situationsanalytiskt perspektiv*, 1990

gångar förödande för familjerna. Det kan leda till familjens splittring och isolering. Familjen och flickorna kan drabbas av skuld- och skamkänslor. Det kan också leda till att flickorna tappar sitt kontaktnät och blir isolerade och utfrysta. Flickorna har många gånger svårt att hantera sin nya självständighet och frihet.

I hearingarna tar man även upp myndigheternas arbets- och förhållningssätt. De betonar vikten av att dessa problem ska lösas inom familjens ramar. Man ska försöka hitta en väg in i familjen genom att till exempel hitta någon i familjekretsen som har kommit längre i integrationsprocessen och som kan vara medlare mellan myndigheten, flickan eller pojken och familjen. Man betonar också vikten av att inte förhastas sig och ta någons parti. Man ska visa respekt och lyssna på alla parter i konflikten. Det är viktigt också, betonar hearingdeltagarna, med samverkan mellan olika myndigheter och nätverksarbete med myndigheter och organisationer. Man ska inte vänta på att konflikten är ett faktum innan man vidtar åtgärder. Det är viktigt att satsa på det förebyggande arbetet.

Flera deltagare i hearingarna har rest frågetecken när det gäller myndigheternas bemötande. Myndigheters otydlighet och förekomsten av dubbla budskap är exempel på brister i bemötandet. Socialstyrelsen efterlyser i en rapport från 1990⁵⁸ kunskap om hur myndigheterna möter behoven hos människor med annan bakgrund än den svenska, och att utvecklandet och spridandet av denna kunskap måste inta en central plats. Wahlberg⁵⁹ belyser problematiken i mötet mellan socialarbetare och personer i utsatta lägen. Båda blir objekt i en situation när klienten kanske försöker »lura systemet« och socialarbetaren sitter fast i systemets stereotypier, regler och ritualer. Att bryta spelet och nå en dialog är dock mycket svårt, påpekar han. Han förespråkar en fördjupning av de demokratiska processerna i det sociala arbetet. Han sätter socialarbetet i ett demokratiskt perspektiv, motivet till sociala insatser är inte att man tycker synd om någon, utan att man behöver allas delaktighet i vidgandet och fördjupandet av demokratin.

Det är tydligt från hearingarna att det är ett problem att många socialsekreterare känner sig handfallna inför flickornas lidande. De vågar inte gå in på okänd mark, som någon uttryckte det. Ibland gör man skillnad mellan grupperna. Vad som inte är tillåtet att göra för svenska barn är tillåtet för

58 Socialstyrelsen, Växa i välfärdsland, 1990

59 Wahlberg, *Samhällsarbete: Strategier för bevarande eller förnyelse?* Pedagogiska institutionen, 1997

andra med hänvisning till deras kultur och traditioner. Det har kommit fram att flickan ibland drar tillbaka sin anmälan om misshandel och liknande därför att hon inte vill dra in sin familj i en utredning. Flickan vill inte dra någon skam över sin familj genom sitt handlande. Frågan är om socialtjänsten gör rätt genom att lägga ned ärendet med tanke på deras skyldighet att agera?

I yrkeshearingarna har deltagarna vittnat om de många gånger bristande utredningar som görs när det gäller flickor med utländsk bakgrund. Det framgår i samtliga hearingar att detta kan bero på utredarens tidigare erfarenhet av ungdomar som har utnyttjat sin kulturella bakgrund för att få stöd eller utredarens oförmåga att bedöma flickornas berättelse. Det kan även bero på svårigheten att nå föräldrarna, i synnerhet om föräldrarna själva har bristande förtroende för socialtjänsten. Att socialtjänstens ingripande, när det gäller flickor med utländsk bakgrund, ofta inte bygger på en djupgående utredning som inkluderar hela familjen bekräftas av en utredning om akuta omhändertaganden från Socialstyrelsen.⁶⁰

Skolavbrott

Regeringsuppdragets fråga om hur vanligt det är att flickor avbryter sina studier till följd av giftermål, äktenskap och andra familjeskäl öppnade en slussport där mängder av bakgrundsfaktorer vällde fram. Det finns en samstämmighet hos våra olika källor att skälen till skolavbrott är mer komplicerade än vad uppdraget ger vid handen. Vi har i rapporten varit angelägna om att kunna synliggöra den komplexa bild som framkommit i undersökningen.

I avsnittet »Faktorer som försvårar flickors livssituation« skildras hur olika förhållanden på samhälls- och familjenivå kan få konsekvenser för flickors möjligheter att hantera sin skolgång. Flickornas upplevelser från skolans värld behandlas i »Respektlösa bemötanden och fördomar«. I detta avsnitt fokuseras på andra faktorer inom skolans verksamhet som kan vara ett hinder för ungdomar att lyckas i skolan. Ett stort utrymme ges frågan om samverkan och dialog mellan skola och föräldrar, då denna betonades starkt i de flesta hearingar. Här refereras också positiva erfarenheter av skolans arbete för att skapa en bättre skolsituation för uppdragets flickor.

I den andra delen av avsnittet redovisas, främst utifrån statistik från SCB och vår skolenkät, i vilken *omfattning* så

⁶⁰ Socialstyrelsen, *Individ- och familjeomsorgens arbete med ungdomar*, 1998

flickor avbryter sina studier, med tonvikt på de skäl som anges i uppdraget, dvs. familjeskäl, graviditet eller giftermål. Avsnittet avslutas med vår sammanfattande kommentar.

Skolrelaterade faktorer som orsak till skolavbrott

I hearingar, intervjuer och enkäter framkommer flera faktorer bakom skolavbrott som kan relateras till skolans egen verksamhet. Det kan handla om personalens kompetens, föräldrakontakten, organisationen, undervisningen, resurser etc. Vi har också fått många exempel på hur man i skolan klarar av att hantera och förebygga skolavbrott samt hur man bemöter flickor och föräldrar. Det handlar om hur skolans arbetsätt både kan bidra till att försvåra och förbättra flickornas möjligheter att lyckas med sina studier.

Aspekter som rör lärares förhållningssätt gentemot ungdomar och föräldrar med annan etnisk och kulturell bakgrund redovisas däremot i avsnittet »Faktorer som försvårar flickors livssituation«.

Brister i organisation, resurser och arbetsätt

Från flera håll i hearingarna med både yrkesmänniskor och invandrarnas organisationer framhålls att nedskärningar inom skolan har bidragit till att fler elever får svårt att klara av skolan. Enligt en deltagare i yrkeshearingen är just skolorna i de områden där skolan är som viktigast hårdast drabbade. Andra hänvisar till att kommunen ofta ser viktiga långsiktiga insatser som lyxverksamhet och att det finns ett revirtänkande och en sparsamhetsiver. Olika deltagare pekar också på att skolan inte klarar av att möta elevernas behov. Svenskundervisningen ger inte tillräckligt stöd till eleverna och det finns för lite stöd i form av resurser till elever med behov av särskilt stöd. Modersmålsundervisningen är ett annat exempel på något som alltmer håller på att begränsas, när den istället bör utökas. En mindre stressad arbetssituation för lärare och mindre klasser efterlyses också.

En av flickgrupperna anser att övergången från högstadiet till gymnasiet kan skapa problem för elever. Det ställs andra krav på självständighet på gymnasiet och lärarna har en annan roll än på högstadiet, vilket ungdomar inte är beredda på. Flickorna menar att lärarens roll även på gymnasiet är mycket viktig för att skapa trivsel, självförtroende och motivation hos eleverna. Klyftan mellan grund- och gymnasieskolan bekräftas av representanter från invandrarnas organisationer. En

deltagare menar att gymnasieskolan idag tar in elever som inte klarar av de nationella programmen. När ungdomarna märker att deras kunskaper och betyg inte räcker till för att klara av gymnasiet, tappar de lusten. En representant hävdar att det är just under det första året på gymnasiet som de flesta faller ifrån. Har man klarat denna tröskel, klarar man också av resten av studietiden. I yrkeshearingarna nämns att en skillnad är att man på gymnasiet plötsligt talar om »de vuxna« eleverna. Både föräldrar och skolan har högre förväntningar på ungdomarna än tidigare, en självständighet som eleverna inte alltid klarar av att leva upp till.

Från både yrkeshearingarna och dem med invandrarnas organisationer lyfter man upp betydelsen av den senaste gymnasiereformen från 1995, som bland annat innebar att alla utbildningar blev 3-åriga och studieförberedande och att alla elever läser samma kurser i kärnämnen⁶¹. Detta har gjort att det finns för få alternativ för eleverna, menar deltagarna. Idag är det så gott som obligatoriskt att gå på gymnasiet. Det finns inte arbetsmöjligheter för unga människor som inte vill läsa vidare och skolan fungerar bara som en transportsträcka. En deltagare menar att det snarast är ett sundhetstecken att elever i denna situation hoppar av skolan. En konsekvens av reformen är att många elever som inte klarar av de nationella programmen hänvisas till det individuella programmet, som egentligen är tänkt som en förberedelse för att komma in på ett nationellt program. Enligt en deltagare från yrkeshearingen kan många elever flytta runt mellan olika program eller gå individuella programmet tills de är uppåt 20 år, utan att få slutbetyg. Detta, menar han, är snarast att betrakta som icke-genomförda gymnasiestudier och i så fall jämförbart med skolavbrott. En försvårande omständighet är, enligt en deltagare i invandrarorganisationernas hearing, att många elever med utländsk bakgrund och med språksvårigheter samlas på just individuella programmet och därmed blir deras möjligheter att utveckla språket mindre. Hon menar att programmet blir som en fälla för dem och att känslan av utanförskap förstärks.

Flera av flickorna samt deltagare i invandrarorganisationernas hearingar upplever att man i skolan har svårt att hantera den mobbning som förekommer. Den drabbar barnen, oavsett bakgrund, och leder till psykisk ohälsa, vantrivsel och att man inte kan prestera väl i skolan. Skolan brister också i att informera föräldrarna om vad som pågår och eftersom många barn inte talar om hemma vad som händer, kan inte heller föräldrarna agera för att hjälpa sina barn. En orsak man pekar

---

⁶¹ Matte, svenska (eller svenska som andraspråk) och engelska.

på är att skolan saknar resurser för att uppmärksamma och hantera problemen.

Flickgruppernas och invandrarorganisationernas hearingar tar upp otillräcklig studievägledningen som ett problem. Att elever väljer program som de inte klarar av, menar de kan bero på bristfällig studievägledning. Det borde finnas bättre tillgång på information om skolan och skolsystemet i Sverige för föräldrarna. Informationen når inte ända fram och ungdomarna hamnar lätt på fel utbildning. En av flickgrupperna verkade helt sakna förtroende för studievägledarna. Från skolans sida uttrycker deltagare i yrkeshearingen att problemet med alltför krävande program också skapas av föräldrars orealistiska förväntningar på barnens möjligheter.

Flera deltagare i båda typerna av hearingar poängterar att det är mycket viktigt med engagemang hos lärare som arbetar i socialt och etniskt segregerade områden. Det är nödvändigt att rekrytera personal med ett genuint intresse och ett fördomsfritt förhållningssätt till eleverna. En deltagare erfar att många lärare idag saknar det engagemang som krävs och hänvisar till att skolans personal ofta är utsatt och utbränd. Deltagare i yrkeshearingarna betonar vikten av att skolans personal måste ställa högre krav på eleverna och aktivt ta itu med de svårigheter som uppstår och inte bara låta tiden gå. En deltagare framhåller att det är också viktigt att bearbeta ungdomarnas bristande motivation, så att de inte fastnar i en negativ inställning som drabbar dem själva. Många elever har till exempel inte en realistisk bild av vad arbetslivet innebär och för att vilja kämpa vidare måste man veta vad som väntar. En deltagare beskriver det som att man måste möta människor på två sätt samtidigt: Det handlar både om att stödja en person och att konfrontera henne med realiteter. Man måste prata om konsekvenser av egna val och inte bara erbjuda ungdomarna offerrollen. Det handlar om att fostra dem till att se sitt eget ansvar och att man inte studerar för lärarens utan för sin egen skull.

I svaren till skolenkäten förklaras en stor del av flickornas avbrott med studiesvårigheter. På gymnasiet uppges ofta grundorsaken vara att man valt fel program och därmed fått för höga studiekraV. Många flickor ansågs vara omotiverade och skoltrötta och avbrotten föregicks ofta av skolk och stor frånvaro. Språksvårigheter angavs också som skäl, men inte i lika stor utsträckning. Ett antal flickor bytte program eller skola för att de inte trivdes i klassen eller skolan. En muslimsk flicka var till exempel den enda tjejen på skolans elprogram och upplevde detta som alltför jobbigt.

Samverkan och dialog mellan skola och föräldrar

I både invandrarorganisationernas, där många föräldrar är representerade och i yrkesgruppernas hearingar beskriver man brister och svårigheter när det gäller kontakten mellan skolan och föräldrarna. Detta ses både som en bidragande orsak till att elever avbryter sin skolgång och som ett hinder för att tillsammans lösa problem som uppstår.

Bristande kommunikation

En deltagare från skolan ställer sig frågan: Vi har grupper som har bott i Sverige i nästan 30 år och som fortfarande har samma problem med att förstå skolans signaler. Är det ett invandrarproblem eller samhällets problem att vi på skolan inte kan göra oss förstådda? Deltagarna återkommer till att missförstånd kan uppkomma därför att föräldrar och skolpersonal har olika förväntningar och syn på undervisning och fostran. En deltagare i yrkeshearingen menar att bristen ligger i att skolan inte för en dialog med föräldrar och därigenom undergrävs föräldrarna och därmed också ungdomarna.

Den vanligaste »systematiska« föräldrakontakten tycks, på de flesta skolor som representerades i hearingarna, vara enskilda utvecklingssamtal och föräldramöten. Men många lärare efterlyser tätare och mer meningsfullt samarbete med föräldrarna. Det finns en ambition att ha en närmare dialog med föräldrar om skolan, eleverna, värdegrund m.m. En deltagare menar att det är viktigt att skola och föräldrar skapar gemenskap och gemensamma helhetsbilder och därför måste man stödja föräldrar att komma med till föräldramöten. Många anser dock att det kan vara svårt att få föräldrarna att komma till skolan, speciellt till de gemensamma föräldramötena. Flera deltagare framhåller att bristen på kontakt med skolan gäller alla föräldrar i Sverige och särskilt på gymnasieskolan. Däremot kan det för föräldrar med utländsk bakgrund också vara en fråga om bristande språkkunskaper. Invandrarorganisationernas representanter menar att många föräldrar dessutom saknar information om vikten av föräldrakontakt i den svenska skolan. I till exempel den arabiska världen är föräldrarna ovana vid att ha kontinuerlig kontakt med skolan, vilket kan göra att de känner stor osäkerhet i att själva ta initiativ att närma sig skolan.

Skolan är, enligt en deltagare, en institution som har ett åtagande och bör därför inte stillatigande acceptera att föräldrar inte kommer dit, utan skolan bör själva gå till föräldrarna. En representant för ett gymnasium upplever att de inte satsat mycket på att stärka dialogen med föräldrarna. Det finns ambitioner att förändra situationen, men hon menar att

det finns hinder i form av bristande resurser. En deltagare från en skola ger exempel på hur osäkerhet kan präglade kontakterna med föräldrarna. Det har hänt att man är tveksam till att kontakta föräldrarna angående elever, för att man misstänker att eleven kan få svårigheter hemma. Kommunikationen med föräldrarna haltar oftast. Hon, med flera andra, menar att skolan måste börja använda professionella tolkar och inte använda sig av till exempel äldre syskon, vilket nu sker många gånger.

Invandrarorganisationernas representanter ser skolans oförmåga att kommunicera med föräldrar som ett stort problem. Flera av dem upplever att lärarna är rädda och inte vet hur de ska hantera invandrarföräldrar. En förklaring kan vara att många lärare är unga och oerfarna eller inte har haft mycket kontakt med personer med annan etnisk och kulturell bakgrund. En kurator upplever att detta är fallet på hennes skola och framhåller att lärare måste våga möta föräldrar på riktigt. Det finns givetvis också fantastiska lärare, betonar hon, men många saknar nyfikenhet och visar istället avståndstagande. Det handlar om människosyn, menar hon, och lyfter fram betydelsen av enkla mänskliga mötena mellan föräldrar och lärare.

Ett fenomen som dyker upp vid båda typerna av hearingar är vad någon kallar den »svenska otydligheten« i skolan. Skolan kommunicerar sällan på ett tillräckligt tydligt sätt vad den står för, vad som krävs av elever och föräldrar samt hur det faktiskt går för eleverna. Flera deltagare menar att man måste våga vara rak på sak om hur det går för ungdomarna. Otydlig kommunikation kan få större konsekvenser för invandrarföräldrar än övriga föräldrar, menar en deltagare vid invandrarorganisationernas hearing. Det kan vara svårt att tyda en annan kultur än den man själv är uppvuxen i och många vet inte vad som gäller i skolan. Han medger att det kan vara svårt även för svenskar, men upplever att de har ett större nätverk och lättare att skaffa information.

En turkisk flicka vi intervjuat betonar att skolans personal tidigt måste bygga upp en bra kontakt med föräldrarna och inte bara höra av sig när det blir problem. Föräldrarna måste förstå vad skolan går ut på för att kunna stödja sina barn på rätt sätt. Som exempel tar hon att vissa föräldrar kan ha alldeles för höga krav på sina döttrar, vilket kan resultera att de låter henne sluta om hon inte visar upp godkända betyg. Ett brev som oväntat kommer med varning om ett icke godkänt betyg kan göra att flickorna mår mycket dåligt och ger upp.

Elevvårdspersonalens kontakt med föräldrarna diskuteras också. En brist är att elevvårdspersonal oftast har kontakt med eleverna först när det uppstår problem, till exempel när

en elev har hög frånvaro och dåliga resultat. På ett gymnasium satsar de på att ha mycket elevvårdspersonal anställd och försöker ha öppna dörrar för både flickorna, deras föräldrar och personalen. En skolpsykolog menar att han har som ambition att också ha samtal med föräldrarna när problem uppstår för flickor med utländsk bakgrund, även om detta enligt honom inte alltid fungerar. Fler deltagare i yrkeshearingsarna ger uttryck för att det kan vara svårt att nå ett samarbete kring barnens svårigheter, att man till exempel erbjuder föräldrar samtal men att de inte vill ha inblandning utan vill lösa problemen på sitt sätt. En deltagare anser att det är med rätta som familjer ibland vill vara i fred. Skolan bör enligt honom istället lära sig att fokusera på sina egentliga uppgifter.

Skolors arbete för ökad kontakt och föräldrars delaktighet

En kurator menar att de på hennes skola arbetar på alla tänkbara sätt genom tolk, kallelse på flera språk och andra metoder för att få föräldrarna att komma till skolan. På en annan skola försöker man dra nytta av de lärare som fått bra kontakt med olika föräldrar för att motivera dem att komma dit. Det gäller att sprida uppfattningen att det inte är »farligt« att komma och delta i diskussioner, menar man från en skola som för att nå olika föräldrar valt att börja ta upp samtal kring frågor om utbildning och uppfostran på Komvux.

En representant för en skola menar att de har blivit duktiga på att förklara svenska skolans utbildningssystem för föräldrarna och motsätter sig beskrivningen av skolan som flat och otydlig. De vinnlägger sig också om att ha bra tolkar. Nu tänker de gå vidare och starta samtal om föräldrarollen med föräldrarna, i samarbete med polis och socialtjänst. En annan skola har redan testat små föräldrautbildningar för olika etniska grupper, där polisen, skolan och socialtjänsten har varit inblandade.

Deltagare från SADAQA, ett lokalt utvecklingsprojekt i Sundsvall, menar att de arbetar mycket för att eliminera missförstånd och förmedla tydliga budskap till föräldrar. De möter föräldrar som klagar på att man på skolan inte är strängare mot deras barn, men med mycket dialog kan misstänksamheten minska. De betonar att det är viktigt att hålla en tät kontakt med föräldrarna, eftersom de vill sina barns bästa. De personer eller grupper som agerar som en länk mellan skolan och föräldrarna måste propagera för att satsa på skolan och det svenska språket. En deltagare från en annan skola berättar att när det uppstår krockar mellan skolan mål och föräldrarnas önskemål försöker de överbrygga dessa genom att samarbeta med föräldrarna. De visar på skolans värderingar samti-

diget som de lyssnar på och respekterar föräldrarnas önskemål. Nyligen har, som en konsekvens av detta, en somalisk pappa följt sin sons skolgång dagligen i två veckor eftersom det varit problem med sonens närvaro i skolan.

Flera deltagare menar att invandrarnas lokala föreningar är mycket viktiga samarbetsparter när det gäller att förbättra kontakten och förståelsen mellan skolan och föräldrar med utländsk bakgrund. En kurator framhöll att förbättrad samverkan mellan skola och föräldrar inte bara är skolans ansvar utan att också föräldrarna, invandrarföreningar, kvinnoföreningar, trossamfund och socialtjänsten måste ta sitt ansvar.

Betydelsen av personal med utländsk bakgrund på skolan

Flera deltagare i yrkeshearingen pekade på betydelsen av att personer med invandrarbakgrund arbetar på skolorna. En skola har anställt två personer med invandrarbakgrund vid skolan, en man av romskt ursprung och en kvinna med irakiskt ursprung. Det är, enligt skolans representant på hearingen, ett sätt för dem att »skaffa fram snabb information«. På en annan skola finns en arabisktalande utbildningssekreterare som dessutom är imam. Detta gör att han förstår de muslimska föräldrarnas utgångspunkter. Han har börjat träffa flickor och kvinnor i en grupp där man samtalar om integration, traditioner, religion och om familjerelationer.

En skolrepresentant ser rekrytering av fler lärare med invandrarbakgrund som en lösning i den omvälvande situation en mer mångkulturell skola kan innebära. Han menar att dessa skulle ha lättare att förstå »subtila mekanismer« än vad svenska lärare kanske gör. Han önskar mer resurser för att anställa sådana lärare.

Skolans agerande vid skolk och frånvaro

De flesta grundskolor som finns representerade anger att de anmäler långvarig frånvaro till socialen. En kurator har anmält tio flickor till socialtjänsten för att de avbrutit sin skolgång. Men där har man inte agerat eftersom de upplever att de inget kan göra och särskilt inte om eleven befinner sig utomlands, vilket har hänt. Kuratorn tror att det framför allt handlar om otydliga lagar och resursbrist, men misstänker att det också är en form av kulturrelativism som ligger bakom. Dvs. att man tolkar situationen som mindre allvarlig när det gäller elever med utländsk bakgrund, eller att man känner sig mer handfallen och maktlös än i andra fall. Samarbetet mellan skolans och socialtjänstens personal fungerar annars bra i hennes område.

Andra påpekar att samarbete kan försvåras av att olika institutioner präglas av olika synsätt. En skolkurator upplever att man inom socialtjänsten ser familjens roll tydligare, än vad som är fallet i skolan, där skolkuratorer mer ser sig själva som elevombudsmän. En kurator menar att man på socialtjänstens olika enheter arbetar på väldigt olika sätt, eftersom socialtjänstlagen är en ramlag som ger mycket frihet i arbetsätt. Detta kan var ett problem när man som gymnasieskola har kontakt med flera olika kommuner eller kommundelar.

En deltagare, från ett socialkontor, med flerårig erfarenhet av personer med utländsk bakgrund berättar att de alltid ser till att föräldrar och skola möts vid överlämnandet av en anmälan. På så vis kan föräldrarna få klara besked om vad som skett.

En arabisktalande utbildningssekreterare har på sin grundskola inlett ett arbete med att stödja några flickor som tidigare avbrutit skolgången men som senare vill försöka återuppta sina studier. De träffas i en egen studieförberedande grupp, där de arbetar med att stärka motivationen och självförtroendet. Alla har varit gifta men har av olika anledningar separerat.

Det finns en skillnad mellan grundskolan och gymnasieskolan, uppger så gott som samtliga deltagare. Gymnasieskolan är frivillig och eleverna förväntas vara mer självständiga där. Skolorna kan dessutom vara mycket stora. På en skola är de två kuratorer på 2 800 elever och en av dem uppger att det kan dröja 2–4 veckor innan de får kännedom om elevens frånvaro.

Många anser att 18 år är en svår gräns. Upp till dess att eleverna är 18 år kan skolan vända sig till föräldrarna vid problem och skolan har också skyldighet att göra en anmälan till socialen. På de flesta skolor som är representerade menar man att man vid problem i regel träffar föräldrarna till de underåriga eleverna. Om ungdomar försvinner eller om det går väldigt långt utan att problemen blir lösta, gör man en anmälan till socialtjänsten. När eleverna är över 18 år finns det däremot ingen anmälningsplikt och skolan måste ha elevens tillåtelse att tala med föräldrarna. En skolsköterska känner att hon inte kan gå in i myndiga flickors familjer. Så länge eleven inte är myndig kan hon samarbeta med föräldrarna och socialtjänsten, men när de är över 18 år vågar hon inte ta kontakt med familjen. Däremot är det möjligt att göra en anmälan med elevens tillåtelse. På ett gymnasium upplyser man föräldrarna genom brev när eleven fyller 18 att skolan inte längre har samma skyldigheter att kontakta föräldrarna då problem uppstår.

På ett gymnasium försöker man följa upp och få flickor som avbrutit studierna tillbaka till skolan. När det gäller dem

som försvinner på grund av giftermål, kan det vara svårt att få kontakt. De ber i regel inte om ledighet utan försvinner till utlandet.

Hur vanligt är skolavbrott?

I detta avsnitt redovisas resultat från undersökningen som belyser i vilken omfattning skolavbrott förekommer för flickor (och i viss mån även pojkar) med olika bakgrund och i åldersgruppen 12–18 år. De skolformer som berörs är grund- och gymnasieskolan.

Grundskolan – rikstäckande statistik

Det finns ingen statistisk registrering på rikstäckande nivå att tillgå som med all säkerhet visar på att ungdomar har gjort definitiva avbrott i sin skolgång på grundskolenivå. Alternativet har varit att ta fram uppgifter på hur många som helt saknar eller saknar flertalet betyg i slutbetyget. Då inkluderas alla elever som det av olika skäl gått mycket dåligt för i skolan, oavsett om de avbrutit skolgången eller »hänger kvar« på något sätt.

De rikstäckande uppgifterna från Statistiska Centralbyrån omfattar elever som helt saknar slutbetyg eller minst 15 betyg efter nian i grundskolan.⁶² Siffrorna som redovisas gäller för läsåret 96/97. I fortsättningen går dessa elever under begreppet »saknar många betyg«.

På riksnivå var det mycket ovanligt att ungdomar saknade många betyg. Av ca 94 200 ungdomar⁶³ som gick ut nian med eller utan slutbetyg under 1997 saknar ca 730 (ca 0,7 procent) många betyg. Flickor och pojkar saknade många betyg i nästan samma utsträckning. Ca 320 av flickorna och 410 av pojkarna saknade många betyg.⁶⁴

Gruppen med utländska föräldrar något överrepresenterad när det gäller att sakna många betyg. I tabell 4 visas hur vanligt det är att flickor och pojkar inom olika grupper saknar många betyg vid avslutad grundskola.

Siffrorna från SCB visar att avsaknaden av många betyg från grundskolan, för ungdomar med utländsk bakgrund, i hög grad kan ha samband med att man har vistats en kort

62 Siffrorna inkluderar också elever som förväntades gå om årskurs nio under aktuell läsår men som aldrig började och därför saknar helt slutbetyg.

63 Åldern på dem som gått ut nian varierar mellan 15 och 18 år. Ca 80 procent av dem är 16 år och ca 15 procent är 17 år.

64 0,7 procent av flickorna och 0,8 procent av pojkarna. Procenten är beräknad på totala antalet flickor och pojkar som gick ut eller skrevs ut från grundskolan med eller utan slutbetyg under 1997.

Tabell 4

Antal och andel ungdomar som saknar många betyg efter att ha gått ut nian i grundskolan 1997.

Föräldrarnas bakgrund	Flickor			Pojkar		
	Har gått ut grundskolan	därav saknar många betyg	Andel*	Har gått ut grundskolan	därav saknar många betyg	Andel*
Utländska	4 031	48	1,2	4 381	91	2,1
Svenska/Utländska ⁶⁵	4 497	41	0,9	4 635	63	1,4
Svenska	37 536	234	0,6	39 101	253	0,6
Totalt ⁶⁶	46 064	323	0,7	48 117	407	0,8

*Andel är beräknad på antalet flickor respektive pojkar som har gått ut grundskolan 1997.

tid i Sverige⁶⁷. Av ungdomarna med utländsk bakgrund som saknade många betyg, hade ca 60 procent av flickorna och 50 procent av pojkarna kort vistelsetid i Sverige.

Den rikstäckande statistiken visar med all tydlighet att ungdomar som saknade många betyg i hög grad tillhör familjer på en lägre socioekonomisk nivå.⁶⁸ Deras föräldrar mottar socialbidrag i stor utsträckning, ligger på en låg inkomstnivå och är i större utsträckning lågutbildade.

Av flickorna och pojkarna som saknade många betyg 1997 hade:

ca 50 procent föräldrar som mottog socialbidrag,

ca 50 procent föräldrar i den lägsta inkomstkvartilen⁶⁹ (jämfört med ca 10 procent med föräldrar inom den högsta inkomstkvartilen),

ca 35–40 procent föräldrar med förgymnasial utbildningsnivå (jämfört med ca 15 procent som hade föräldrar med eftergymnasial utbildning).

65 En svenskfödd och en utrikes född förälder

66 Observera att det finns en grupp ungdomar som inte är medtagna i tabellen. Det är de för vilka uppgift om föräldrarnas födelseland saknas. Se metodavsnitt för förtydligande.

67 0–4 år från folkbokföringsdatum.

68 För ca 400 flickor och 540 pojkar i åldern 12–17 år som vid avslutade studier i grundskolan saknade många betyg har vi tagit del av uppgifter om deras sociala föräldrars mottagande av socialbidrag, familjens disponibla inkomst samt föräldrarnas utbildningsnivå.

69 Se bilaga 9 för information om kvartilsgränserna.

Gymnasieskolan – rikstäckande statistik

I den rikstäckande statistiken som har hämtats från Statistiska Centralbyrån finns det uppgifter om ungdomar i åldern 16–18 år som inte var registrerade i gymnasieskolan vid ett mättillfälle under 1997.⁷⁰ Detta kan endast tolkas som ett tecken på att ungdomarna inte gick i gymnasieskolan då. Ungdomarna som omfattas av dessa siffror kan ha avbrutit sin skolgång men kan också ha gjort tillfälliga uppehåll till exempel för att byta program, läsa utomlands eller arbeta. Ett mindre antal kan gå kvar i grundskolan eller ha slutfört sina studier. Siffrorna från SCB är med andra ord svaga som indikator på säkra definitiva avbrott. De omfattar dock ett tillräckligt stort antal ungdomar för att kunna dra slutsatser om allmänna tendenser och trender när det gäller till exempel samband med kön, härkomst och socioekonomisk bakgrund. I fortsättningen refereras avsaknaden av registreringen i gymnasieskolan som »gick inte i gymnasieskolan«.

Siffrorna visar att ett stort antal ungdomar inte gick i gymnasieskolan under 1997, 16 690 (5,7 procent) av totalt ca 292 020 ungdomar⁷¹. Totalt var pojkar något överrepresenterade: ca 9 020 pojkar (6 procent) och 7 670 flickor (5,4 procent) gick inte i gymnasieskolan under 1997.

Ungdomar med utländsk bakgrund gick inte i gymnasieskolan i betydligt högre utsträckning än ungdomar med svenska föräldrar. I tabell 5 visas hur vanligt det var att flickor och pojkar inom olika grupper inte går i gymnasieskolan.

Statistiken visar på att kort vistelsetid i Sverige kan förklarar en begränsad del av överrepresentationen bland ungdomar med utländsk bakgrund. Ca 30 procent av flickorna och 25 procent av pojkarna med utländsk bakgrund som inte gick i gymnasieskolan hade kort vistelsetid i Sverige.

Resultaten från statistiken visar att de socioekonomiska variablerna för föräldrarnas socialbidragmottagande, familjens disponibla inkomst och föräldrarnas högsta utbildningsnivå inte har lika starka samband med elevernas avbrott/uppehåll i skolgången på gymnasienivå som med saknade betyg på grundskolenivån.⁷²

70 Mätningen sker den 15 oktober varje år.

71 Procentsatsen bekräftas till viss del i en statistisk redovisning från Skolverket (1998a) som uppger att av de elever som började årskurs 1 på gymnasiet samtliga program, inklusive individuella program 1996/97, hade ett år senare 7 procent gjort studieavbrott/uppehåll. Elever på individuella program hade en betydligt större andel studieavbrott/uppehåll (35 procent) än eleverna på nationella program.

72 För knappt 4 800 flickor och 6 600 pojkar som var 12 – 17 år under 1997 och inte gick i gymnasieskolan har vi tagit del av

Tabell 5

Antal och andel ungdomar i åldern 16–18 år som inte var registrerade i gymnasieskolan hösten 1997.

Föräldrarnas bakgrund	Flickor			Pojkar		
	Flickor 16–18 år	därav inte registrerade i gymnasieskolan hösten 1997	Andel*	Pojkar 16–18 år	därav inte registrerade i gymnasieskolan hösten 1997	Andel*
		Antal		Antal		
Utländska	12 560	1 457	11,6	13 631	1 702	12,5
Svenska/Utländska ⁷³	13 926	895	6,4	14 350	1 038	7,2
Svenska	116 119	5 321	4,6	121 440	6 280	5,2
Totalt ⁷⁴	142 605	7 673	5,4	149 421	9 020	6,0

* Andel är beräknad på antalet flickor och pojkar 16 – 18 år i respektive härkomstgrupp.

Av flickorna och pojkarna som inte gick i gymnasieskolan 1997 hade:

ca 25 procent föräldrar som mottog socialbidrag,

ca 35 procent föräldrar i den lägsta inkomstkvartilen⁷⁵ (jämfört med ca 20 procent med föräldrar inom den högsta inkomstkvartilen),

ca 30 procent föräldrar med förgymnasial utbildningsnivå (jämfört med ca 25 procent som hade föräldrar med eftergymnasial utbildning).

Enkätresultat – skolavbrott relaterade till generations- och kulturkonflikter

I enkäten som var riktad till rektorer för högstadiet och gymnasieskolan syftade en av frågorna till att få en uppfattning om hur många flickor under 1999 som skolan bedömde hade avbrutit sin skolgång till följd av generations- eller kulturkon-

uppgifter om deras sociala föräldrars egen mottagande av socialbidrag, familjens disponibla inkomst samt föräldrarnas utbildningsnivå.

73 En svenskfödd och en utrikes född förälder.

74 Observera att det finns en grupp ungdomar som inte är medtagna i tabellen. Det är de för vilka uppgift om föräldrarnas födelseland saknas. Se metodavsnitt för förtydligande.

75 Se bilaga 9 för information om kvartilgränserna.

flicker⁷⁶. Av 400 grundskolor och 300 gymnasieskolor svarade 326 respektive 240 skolor på enkäten⁷⁷. Av dessa uppgav endast åtta grundskolor och 22 gymnasieskolor att de på sin skola hade haft flickor som avbrutit sin skolgång till följd av generations- eller kulturkonflikter. Resterande skolor bedömde sig inte ha haft flickor som under 1999 avbrutit studierna av dessa skäl. Alla skolor som svarat jakande ligger i medelstora till storstadskommuner⁷⁸.

Totalt hade på de 30 skolorna som svarat ja, 16 flickor med utländsk bakgrund på grundskolan och 296 flickor med både svensk och utländsk bakgrund på gymnasiet avbrutit skolgången. Bakgrund till avbrotten uppgavs i princip för alla flickor med utländsk bakgrund men endast för var sjätte flicka med svensk bakgrund.⁷⁹ Det finns därmed inte tillräckligt underlag för att bedöma likheter och skillnader mellan flickor med svensk och utländsk bakgrund. En tredjedel av flickorna var dessutom 19–21 år, dvs. äldre än vår egentliga målgrupp. Vi har därför huvudsakligen använt resultatet till att kvalitativt beskriva de skäl som uppgivits ligga bakom avbrotten för de totalt 148 flickor för vilka bakgrunden till avbrott beskrivits.⁸⁰

Det går inte att utifrån *enbart* detta resultat uttala sig om omfattningen av avbrott till följd av generations- och kulturkonflikter. Antalet skolor är alltför få för att kunna ge en generell bild. Att så få skolor bedömt att de har haft flickor som avbrutit studierna till följd av generations- och kulturkonflikter är förvisso en indikation på att fenomenet kan vara mycket begränsat, och detta dessutom till några få områden. En svårighet är dock att denna form av enkät innebär att man inte har någon kontroll över vad de svarande själva lägger in i begreppet generations- och kulturkonflikter. En annan felkälla handlar givetvis också om i vilken grad skolan personal får kännedom om flickornas familjeförhållanden.

Synpunkter från hearingarna

Den allmänna uppfattningen i alla typer av hearingar, representanter för yrkesfolk, för invandrarnas organisationer och

76 Se även metodavsnittet för detaljer.

77 Svarefrekvensen var ca 80 procent för båda skolförmerarna.

78 Enligt kommunstyrelsens kommungruppsindelning.

79 På de åtta grundskolorna uppgavs skälen för alla de 16 flickor som hade avbrutit sin skolgång. På de 22 gymnasieskolorna hade skäl angivits i princip för alla 110 flickor som hade utländsk bakgrund men endast för 30 av 186 flickor med svensk bakgrund.

80 Skälen har redovisats i avsnittet om »Faktorer som försvårar flickors livssituation«, sid 20 ff.

de muslimska flickgrupperna, är att skolavbrott från grundskolan är mycket ovanligt men att skolskolk förekommer i högre grad. Detta är naturligt eftersom grundskolan är obligatorisk och att man även vid hög frånvaro förblir inskriven. Skolan har dessutom ett ansvar att hitta lösningar. Ett exempel är anpassad skolgång, där man till exempel får möjlighet att göra praktik under en del av skoltiden. De som faktiskt avbryter kan, enligt en deltagare från grundskolan, ofta vara »överåriga« elever (över 16 år) som inte längre har skolplikt och som redan uteblivit från skolan under en längre period. Att det även finns skolavbrytare som efter nian inte fortsätter till gymnasiet uppmärksammas av flera deltagare i både yrkes- och invandrarorganisationernas hearingar.

En uppfattning som delas av flera hearingdeltagare är att det är fler pojkar än flickor som avbryter grundskolan medan flickorna brukar vara kvar i större utsträckning. I alla tre yrkeshearingarna har man dock erfarenheter av romska flickor som avbryter grundskolan och på ett fåtal skolor även av flickor från andra grupper.

Det är enligt hearingarna mycket vanligare att ungdomar avbryter skolgången i gymnasieskolan än på grundskolan. Även när det gäller gymnasieskolan uppskattar deltagarna att det generellt sett är vanligare att pojkar avbryter studierna än flickor.

Flertalet representanter från gymnasieskolorna uppgav att den vanligaste formen av skolavbrott är att eleverna avbryter studierna tillfälligt och senare kommer tillbaka och börjar om. Kanske byter de till en ny linje eller till någon annan studieform. Denna erfarenhet delades av somliga bland invandrarorganisationerna som också upplevde att de flesta avbrott var tillfälliga. Några andra förmedlar erfarenheter som visar att det ibland kan vara tvärtom.

En deltagare från invandrarorganisationernas hearing menar att en skillnad mellan svenska respektive invandrarelevers avbrott kan vara att de svenska oftare vet hur de ska hantera avbrotten. De har oftare en strategi för hur de ska komma igen och kommer så småningom tillbaka till utbildningen på något sätt, vilket många barn till invandrare inte tycks göra. Flickorna hinner gifta sig och pojkarna börjar jobba, ofta inom serviceyrken. De stora kunskapsluckor som de har, gör det sedan svårt att återgå till studier. De muslimska flickorna i Stockholm har liknande erfarenheter av att det främst är de svenska eleverna som tar studieuppehåll; när ungdomar med utländsk bakgrund hoppar av är det på grund av att de börjar jobba, flyttar eller gifter sig.

Flera deltagare anser att också elever som går alla sina gymnasieår på individuella programmet bör beaktas, eftersom de inte får avgångsbetyg från ett nationellt program. Eftersom

gymnasieskolan idag i princip är skyldig att ta emot alla elever från grundskolan, finns det även här elever som inte klarar sig men som »hängar kvar«.

Samband mellan skolavbrott och graviditet eller äktenskap

I statistiken från SCB har vi tagit del av uppgifter om antalet flickor som har gift sig eller fött barn under eller innan 1997.

Äktenskap – rikstäckande statistik

Statistiken över antalet gifta gäller endast de äktenskap som har registrerats i äktenskapsregistret i Sverige och inkluderar samtliga flickor som var i åldern 12–18 år under 1997.

Statistiken visar att det förekommer mycket få äktenskap i dessa åldrar. Det fanns ingen flicka i åldern 12–15 år som var gift. 144 flickor⁸¹ av totalt ca 142 600 flickor i åldern 16–18 år var gifta, varav majoriteten hade fyllt 18 år.

Ingen av flickorna som saknade många betyg från grundskolan är enligt statistiken gift.

Det är få, knappt 2 procent, av de flickor som i statistiken inte gick i gymnasiet som var gifta. Tabell 6 redovisar hur vanligt det inom de olika grupperna är att flickor som har gift sig inte gick i gymnasieskolan.

Tabell 6

Andel gifta flickor 16–18 år som inte var registrerade i gymnasieskolan 1997.

Föräldrarnas bakgrund	Flickor 16–18 år som har gift sig i gymnasieskolan		
	Antal	Antal	Andel*
Utländska	98	43	44
Svenska/Utländska ⁸²	10	6	60
Svenska	36	20	56
Totalt ⁸³	144	69	48

*Andel är beräknad på antalet flickor som är 16–18 år och gifta under 1997.

81 0,1 procent

82 En svenskfödd och en utrikes född förälder.

83 Det finns ytterligare 146 gifta flickor för vilka uppgift om föräldrarnas bakgrund saknas. 93 av dem går inte i gymnasieskolan (64 procent).

Graviditet – rikstäckande statistik

Den rikstäckande statistiken innehåller uppgifter om hur många flickor i åldern 12–18 år som hade barn år 1997.

Totalt sett var det få flickor i åldern 12–18 år som hade barn. Ca 1 660 flickor⁸⁴ av totalt 329 760 flickor hade barn år 1997. Ca 95 procent var över 16 år, varav hälften var 18 år.

Av de 170 flickor som gick ut grundskolan 1997 och hade barn, saknade knappt 30 flickor⁸⁵ många betyg. Det fanns ingen märkbar överrepresentation av någon grupp i detta hänseende.

Drygt 9 procent av de flickor som inte gick i gymnasiet hade barn. Om man däremot utgår från det omvända, dvs. hur många av flickorna som har barn och som inte gick på gymnasiet, så rör det sig om en stor andel, 43 procent (710 flickor). Tabell 7 nedan visar att flickor med utländsk bakgrund är något överrepresenterade.

Enkätresultat – omfattning

I de åtta grundskolor och 22 gymnasieskolor som utgör underlag för resultatet uppgavs giftermål eller samboende ingå i bakgrunden till att ett antal flickor avbröt skolgången. Av 148 flickor hade 14 gift sig: 6 flickor var under 16 år, en flicka 16 eller 17 år och 7 flickor var över 18 år. Alla hade

Tabell 7

Andel flickor 16–18 år som har fött barn och inte går i gymnasieskolan 1997.

Föräldrarnas bakgrund	Flickor		
	16–18 år som har fött barn	därav som inte går i gymnasieskolan	
	Antal	Antal	Andel %*
Utländska	263	134	51
Svenska/Utländska ⁸⁶	205	96	47
Svenska	1 188	483	41
Totalt ⁸⁷	1 656	713	43

*Andel är beräknad på antalet flickor 16–18 år som har fött barn i respektive härkomstgrupp.

84 0,5 procent

85 17,6 procent

86 En svenskfödd och en utrikes född förälder.

87 Observera att det finns en grupp ungdomar som inte är medtagna i tabellen. Det är dem för vilka uppgift om föräldrarnas födelse-land saknas. Se metodavsnitt för förtydligande.

utländsk bakgrund. Graviditet var orsak till skolavbrott för en flicka på grundskolan och för 14 flickor på gymnasieskolan. En flicka hade svensk bakgrund. De som är yngre än 18 år kan antingen ha gift sig enligt traditionen, utan att registrera detta eller gift sig enligt hemlandets lagar. Observera att dessa siffror inte kan tolkas representativt, då skäl till avbrott inte uppgavs för majoriteten av de svenska flickorna.⁸⁸

Synpunkter från hearingarna

Representanter för olika skolor och kommuner redovisar något olika erfarenheter och uppfattningar då det gäller skolavbrott på grund av giftermål eller graviditet. De flesta menar att graviditet och giftermål under grund- och gymnasieskolan är ovanligt även på skolor med en stor andel elever med utländsk bakgrund och att man endast känner till ett fåtal som avbrutit skolan i samband med detta.

Flera deltagare menar att det på deras skolor är vanligare att flickor avbryter skolan vid graviditet än vid giftermål. Som exempel från en gymnasieskola avbryter totalt ca 6–7 flickor varje år sin skolgång i samband med graviditet, medan 4–5 flickor avbryter studierna i samband med giftermål. De som väntar barn brukar fullfölja studierna fram till förlossningen medan de som gifter sig återkommer ibland. På en annan gymnasieskola har man erfarenheten att de som gifter sig går kvar i skolan.

En annorlunda erfarenhet har man på en grundskola som fanns representerad i hearingen. Där har tolv flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund avbrutit studierna under 1999 och för drygt hälften av dem finns giftermål eller förlovningsmedaljen i bilden. För ett fåtal är det också oklart om flickan finns kvar i Sverige eller ej. En skolsköterska från ett gymnasium hävdar att det är många flickor på skolan som gifter sig och i samband med detta avbryter studierna. Det är vanligt att detta sker redan i 17-årsåldern. När flickorna gift sig och fått barn tar de sedan oftast hand om barnen istället för att återuppta studierna. På hearingen lyftes också situationen fram för en grupp flickor som kommit hit som fruar till män bosatta i Sverige. De är runt 18 år och hinner inte gå länge i skolan innan de får barn och hoppar av skolan. Ofta hinner de inte lära sig mycket svenska.

Flera ger uttryck för uppfattningen att graviditet som skäl för avbrott är vanligare bland svenska flickor än bland dem med utländsk bakgrund. En deltagare, t.ex., har på sin grundskola sedan 1990 stött på endast *ett* fall där en flicka med invandrarbakgrund valde att hoppa av till följd av graviditet,

---

⁸⁸ Se fotnot nr 70 för detaljer.

medan det funnits flera svenska flickor. En deltagare menar dock att vissa grupper med annan etnisk och kulturell bakgrund har en högre frekvens av studieavbrott både på grund av giftermål och graviditet jämfört med andra grupper.

Några deltagare i hearingarna förklarar att en orsak till att flickor avbryter studierna vid graviditet är att det känns pinsamt att gå kvar i skolan som gravid. En kurator berättar att de har löst detta problem på skolan. I år finns i nian tre gravida flickor som får skolans stöd genom separat undervisning i en särskild lokal och som därför har valt att slutföra sina studier. Hon menar att det är frågan om få fall och dessa har de lyckats med när det gäller skolgången. En deltagare som arbetar på ett gymnasium berättar att de försöker följa upp och uppmuntra flickor som fått barn att återuppta studierna. En kurator från en gymnasieskolan berättar att hon känner maktlöshet inför en situation där en flicka till exempel ska gifta sig och berättar att hon egentligen inte vill. En annan kurator menar man inte alltid kan påverka situationen, men att man kan lyssna på flickorna och uppmuntra dem att satsa på studierna hur de än väljer att göra – att gifta sig eller vägra.

Kommentar till omfattning av skolavbrott

Samtliga undersökningsresultat tyder på att det på riksnivå är ovanligt med avbrott på grundskolenivå. Statistikuppgifter talar för att flickor och pojkar med utländsk bakgrund saknar många betyg från grundskolan i endast lite större utsträckning än svenska ungdomar. Om man dessutom bortser från kortare vistelsetid i Sverige kan skillnaden bli marginell. Det är ungefär lika vanligt med skolavbrott bland flickor som bland pojkar.

Deltagare påpekar att det även finns elever som inte går vidare till gymnasiet efter nian. I en urvalsundersökning från SCB bland 10 000 ungdomar framgår det dock att de allra flesta, 95 procent, går vidare till gymnasieskolan, antingen direkt från grundskolan eller något senare.

Även när det gäller skolavbrott på gymnasienivå är det ungefär lika vanligt bland flickor och pojkar.

Statistiken visar att det finns en klar överrepresentation av flickor och pojkar med utländsk bakgrund bland ungdomarna som inte går kvar i gymnasieskolan. Kort vistelsetid i Sverige framkommer både i statistiken och i hearingarna som en förklaringsfaktor. En longitudinell studie, som har genomförts av skolverket⁸⁹, konstaterar att bakgrundsfaktorerna kön, utländsk bakgrund och föräldrarnas utbildnings-

⁸⁹ Skolverket, *Elevströmmar till, från och inom gymnasieskolan, 1999*

nivå samvarierar med slutförandegraden. Det framkom att flickor, elever med svensk bakgrund och elever med föräldrar med hög utbildningsnivå slutför gymnasiestudierna i högre utsträckning än övriga elever. Skillnaden mellan elever med svensk respektive utländsk bakgrund beror främst på en låg slutförandegrad bland de elever som själva är födda utomlands. Det görs dock inte någon närmare analys av betydelsen av vistelsetid i Sverige för slutförandegraden i gymnasieskolan.

Föräldrars socioekonomiska bakgrund har påtalats som betydelsefullt vid hearingarna och sambandet träder fram också i statistiken. Resultaten visar att det har större betydelse på grundskolenivå än på gymnasienivå. Detta överensstämmer med Becknes longitudinella studie om skolavbrott⁹⁰, som visar att avbrytare i grundskolan och upp till år 1 på gymnasiet i större utsträckning kom från lågutbildade hem än de som avbröt under de senare åren på gymnasiet. De tidiga handlar dessutom oftare om bristande baskunskaper och studiesvårigheter, medan de senare i högre grad var uttryck för till exempel taktiska drag för att förbättra betygen.

Vi har endast haft tillgång till officiellt registrerade äkten-skap. Uppgifter från hearingarna påvisar att det också sker minderåriga äktenskap som inte kommer till myndigheters kännedom och därför inte heller ingår i den statistik som vi har tagit fram. De relaterade erfarenheterna från olika deltagare har dessutom varit väldigt skiftande så vi har inte haft några möjligheter att skapa oss en bild av hur vanligt förekommande detta är.

Enligt den rikstäckande statistiken, enkäten och hearingarna är ovanligt att de flickor som inte går i gymnasieskolan eller saknar många betyg från grundskolan har barn eller är gifta. Samtidigt är det vanligare att de som faktiskt har gift sig eller fött barn står utanför gymnasieskolan.

Detta faktum väcker insikten om att det inte endast är orsaker bakom giftermål och graviditet i unga år som bör beaktas, utan också på vilket sätt unga mödrar och gifta flickor kan få stöd att utifrån sina behov fortsätta studera. Det har till exempel framkommit att det av ekonomiska skäl kan vara svårt att studera vidare när man gifter sig och därmed separerat från familjens hushåll. Det blir viktigare att skaffa sig en snabb försörjning än att studera. Ungdomar som är gravida skulle, enligt erfarenhet från en skola, kunna studera vidare om det fanns möjlighet till mer enskild undervisning. Det verkar som om ett mer flexibelt skolsystem, en dialog med

---

90 Beckne, *Studieavbrott i grundskolan*, 1995

föräldrar, samt individuellt stöd till flickorna, i kombination skulle kunna vara en framkomlig väg.

Sammanfattande kommentar

Det står klart att en del är en kombination av samhälls-, skol- och familjeförhållanden som ligger bakom de flesta studieavbrott hos flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkning. Den statistiska kartläggningen visar att det är få av dessa flickor som avbryter sin skolgång på grundskolenivå. Däremot går en oroväckande stor andel inte i gymnasieskolan. Kortare vistelsetid i Sverige och sämre socioekonomisk ställning visar dock starkare samband med avbrott på grundskolenivå än vad det gör på gymnasienivå.

I hearingarna fokuserar yrkesgrupperna tydligt på betydelsen av familjeproblem för barnens skolframgångar. Detta beror naturligtvis på uppdragets art men kan också tolkas i ljuset av Mikael Stigendals forskning⁹¹ som visar att många lärare tenderar att förlägga det största ansvaret för studiesvårigheter hos eleven eller elevens föräldrar.⁹² I hearingarna med invandrarrepresentanter och i gruppintervjuerna fanns däremot en större betoning av skolans ansvar och bristande förmåga att ge alla elever samma utbildning och respekt oavsett bakgrund. Betydelsen av skolans eget arbetssätt bekräftas i en rapport från Skolverket⁹³. I den skrivs att aspekter som rör elev- och skolresurser (elevers kön, härkomst samt föräldrars utbildningsnivå samt lärarveckotimmar per elev) förklarar ca 40 procent av variationen mellan resultat på landets skolor. De övriga närmare 60 procenten som återstår att förklara, torde handla om skolornas inre arbete som organisation, arbetssätt, ledarstil, skolklimat, läraregenskap och attityder.

Enligt läroplanen ska skolan samverka med barnens föräldrar och deras delaktighet är en förutsättning för elevens skolframgång. Samverkan skolan och föräldrar emellan har identifierats i våra undersökningar som en aspekt av avgörande betydelse för ungdomars skolgång. Det har uppdragats brister både från familjens och från skolans sida. Undersökningen visar på flera försvårande omständigheter. Föräldrars delaktighet i skolan försvåras för många föräldrar med utländsk bakgrund av otillräcklig erfarenhet och kunskap om den svenska

91 Stigendal, *Skolintegration – lösningen på skolan problem?*, 2000

92 Lärarna i studien bedömde att 65 procent av ansvaret för att många elever ej får godkänt beror på eleverna själva eller deras föräldrar, medan lärarna endast kan belastas för 13 procent.

93 Skolverket, *Sambandet mellan resurser och resultat*, 1999

skolan. Det kan ibland finnas en rädsla att närma sig och ställa krav på skolan och de egna språksvårigheterna upplevs också som ett hinder.

Skolan har i sin tur ofta visat en bristande förmåga att utveckla metoder för att bättre nå föräldrarna och ta till vara de resurser som finns till hands, bland annat modersmåslärare, invandrarnas organisationer och tolkstöd. Kommunikationen försvåras också av att många lärare verkar känna osäkerhet inför bemötandet av föräldrarna. Vi tolkar det som att inte alla lärare ser människor med utländsk bakgrund som enskilda individer utan som ett främmande kollektiv som man vill ha särskilda föreskrifter i hur man hanterar. Föräldrar med en icke-svensk bakgrund uppfattas som något av en belastning för barnens möjligheter att skapa sig ett liv i Sverige. Detta påverkar också barnens uppfattning om sig själva som otillräckliga.

I vår undersökning har värdet och behovet av personal med utländsk bakgrund betonats. Det finns många goda erfarenheter av att förtroendefulla kontakter mellan föräldrar och skola kan skapas om det finns en länk som är förtrogen både med skolan och barnens hemmiljö. Detta fungerar inte minst där personalen med utländsk bakgrund har en självklar plats med samma status som övrig personal och som kan tillföra kompetens till hela personalen. Ett problem som vi har sett i undersökningen är att personal med utländsk bakgrund ibland betraktas som någon att ta till när skolan »har problem med« föräldrarna eller elever, någon som »förstår hur invandrare är« och som kan handskas med dem. En önskan om personal med utländsk bakgrund kan alltså vara ett uttryck för en uppdelning i »vi« och »dem«.

Det behövs kompetensutveckling för hela skolans personal för att bättre kunna bemöta och stödja elever med utländsk bakgrund. Det handlar om flera olika saker, bland annat bör alla lärare som arbetar i skolor med många elever som har svenska som sitt andraspråk, ha kunskap om språkutveckling och språkutvecklande arbetssätt. En flicka efterlyste utbildning för lärare och studievägledare så att de förstår att »religion inte hindrar flickor från högre utbildning«. Vad hon efterlyser är inte någon slags kulturkunskap om olika religioner etcetera, utan snarare en ökad medvetenhet om lärarnas egna attityder och förhållningssätt.

Skolans representanter upplever ofta att de har en omöjlig uppgift i att uppfylla skolans krav utifrån de förutsättningar som finns. Det handlar främst om resursbrist och omfattande social problematik i segregerade områden. Istället för att vara offer för förhållanden i det omgivande samhället skulle skolor kunna vara ett integrationsinstrument i dessa områden. Det

förutsätter dock att kommunen eller stadsdelen målmedvetet arbetar för att vända trenden och vänder blicken mot det manöverutrymme som skolan faktiskt har vad gäller till exempel den inre skolorganisationen, lärarnas arbete och engagemang, det lokala samhällets inställning och föräldrarnas engagemang. Sociologen Nihad Bunar⁹⁴ har i sin forskning kring integration fokuserat på skolor i invandrartäta förorter och pekar på flera faktorer som långsiktigt kan skapa »spetskolor«, som alltså inte enbart reproducerar områdets status och sociala och segregeringande mönster. En grundförutsättning handlar om att skolan aktivt måste inrikta sig på att skapa en ny bild av området och medvetet arbeta med elevens identitetsarbete, där man problematiserar samhällets negativa bilder av det avvikande och annorlunda. Förändringar och förbättringar i skolans kärnverksamhet och lärarnas engagemang är enligt Bunar viktiga förutsättningar för att en ny bild av skolan skall kunna skapas och spridas.

Presentation av projekt och verksamheter

Regeringen efterfrågar i uppdraget en redovisning av metoder och åtgärder som kan användas för att stärka flickors ställning i samhället. Vi har som ett led i detta gjort en mindre inventering av projekt och verksamheter som på olika sätt syftar till att förebygga eller bearbeta de svårigheter som framkommit i undersökningen. Vi känner väl till de flesta verksamheter vi presenterar, somliga genom att de fått projektstöd från Integrationsverket och andra genom andra former av kontakter, inte minst genom denna undersökning. Syftet med presentationen är att visa några exempel på arbete som pågår till inspiration för andra. En kontaktlista till respektive projekt eller förening finns bifogad.

Vi anser att dessa verksamheter är exempel på viktiga och betydelsefulla insatser. Däremot har vi inte haft möjlighet att utvärdera projektens resultat och effekter. Projekten befinner sig i olika faser av genomförande och ett antal av dem kommer att följas upp av Integrationsverket. Presentationen nedan av projekten och arbetsmetoderna görs tematiskt.

Skola - och föräldrasamverkan

Skolan framstår i undersökningen som en mycket central arena för möten mellan invandrade familjer och majoritets-

---

94 Bunar, *Skolan mitt i förorten*, 1999

befolkningen. På många håll i landet har föräldrar eller skolan initierat olika projekt och arbetsformer där man på nya sätt söker förebygga svårigheter samt underlätta situationen för elever med en annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen.

Elever i centrum

Somaliska föreningen Afrikas Horn Kulturcenter i Örebro och Somaliska studenter och akademikers organisation SSAO har tagit initiativet till detta projekt och det har fått stöd från kommunstyrelsen i Örebro, Vivalla-Lundby KDN och Integrationsverket. Projektet är treårigt och syftar till att generera relevant kunskap om somaliska elevers livssituation samt skolgång för att förebygga eventuella svårigheter i framtiden och att föreslå konkreta åtgärder för att uppnå positiva förändringar i relationen mellan skolan och hemmen. Projektet är också en del av kommunens integrationsgrupp som är en pilotsatsning utifrån Örebro kommuns integrationsprogram.

Målen för projektet är :

- att föra en dialog för att öka skolans möjligheter att utvecklas till en mångkulturell skola,
- att skapa en grund för en kreativ och förändringsvillig anda från skolans och föräldrarnas sida
- att engagera somaliska föräldrar i skolans verksamhet
- att kunna kunskaper och erfarenheter tas tillvara i skolarbetet med somaliska och andra elever även i framtiden.

Målgruppen är somaliska elever, deras föräldrar och personal i kommunens skolor. Ambitionen är dock att även nå ut till all kommunpersonal som kommer i kontakt med somaliska barn och ungdomar i Örebro. Hitintills har en kartläggning av de somaliska elevernas skolgång genomförts. Den beskriver bl.a. elevernas skolsvårigheter, fritidssituation, samsarbetsformer och problem som kan uppstå mellan skolan och föräldrarna, men belyser även lärarnas människosyn och styrdokument som berör skolans kulturella mångfald. Studiecirklar som behandlar läroplanen, skolsystemet och skolans värdegrund kommer att anordnas. Dessa studiecirklar vänder sig inte enbart till somaliska föräldrar utan är öppna för alla föräldrar. För personal inom skolan och andra kommunala verksamheter, kommer även seminarier om de somaliska barnens livssituation och skolgång att anordnas.

Familje-SYO

I Sundsvall, Södertälje och Göteborg bedrivs aktionsforskningsprojektet Familje-SYO på initiativ av föreningen IAIE (International Association of Intercultural Education) och i

samarbete med bl.a. AMS. Det syftar till att stärka samverkan mellan skola och i första hand invandrade föräldrar för att stödja elevernas skolgång och möjligheter till goda studieval. Projekten utformas efter respektive skolas identifierade problem och behov av förändring.

På IVIK, ett förberedande individuellt program för invandrade elever på Västermalms gymnasium i Sundsvall, har aktionsforskningen i korthet sett ut på följande sätt. Utgångspunkten var ett konstaterande om att det saknades en dialog med föräldrarna om hur den svenska skolan fungerar, om olika yrkes- och studievägval och om hur föräldrar kan stötta sina barn i skolarbetet. En attitydundersökning som genomfördes med elever på IVIK och andra program, visade på att de invandrade eleverna lyssnade mer på sin föräldrar än vad svenska elever gjorde. Detta låg sedan till grund för ett flertal aktioner som genomfördes, t.ex. gemensamma studiebesök för föräldrar och elever på olika arbetsplatser och utbildningar i Sundsvall.

Några av de slutsatser som dragits är att nyanlända föräldrar är mycket angelägna om att förstå och samverka med skolan och att skolpersonalen insett att samverkan med föräldrar måste ske på jämlika villkor. Projektet kommer att ta fram ett informationsmaterial på flera språk om IVIK, samt utveckla en struktur för individuell studieplanering som tydliggör utbildningen. Ambitionen är även att föra över de erfarenheter som gjorts inom IVIK till lärare inom SFI och grundskolan.

Rosengårdsskolan

På Rosengårdsskolan har sedan flera år ett medvetet arbete bedrivits med att utveckla och förbättra mötet med familjer. Syftet har varit att genom en förtroendegivande dialog skapa trygghet och kunskap. För att uppnå en dialog har följande genomförts.

- Verksamheterna har profilerats med hjälp av konkreta förändringar: förstärkt modersmål, läxhjälp på arabiska, duschrum med större integritet, bönerum, halalkött och forum för diskussion kring fostran.
- Nya former för föräldramedverkan har utvecklats, bl.a. med öppna forum för diskussioner kring olika samhälls- och livsfrågor. Skolan är även öppen kvällstid för olika kultur-föreningar och komvux-undervisning.
- Nya former för informationsspridning har utvecklats, t.ex. telefonkedjor. Dessutom sker mycket uppsökande verksamhet i hemmen.
- Satsningar har gjorts för fortbildning av personalen och för att rekrytera personal från närområdet.

På skolan bedrivs även samtalsgrupper för arabisktalande

kvinnor och flickor. Grupperna leds av skolans studierektor som även är imam. En erfarenhet från arbetet på Rosengårdsskolan är att det ofta är otrygghetskänslor och rädsla som ligger till grund för avståndstagande från det svenska samhället och hårda gränssättningar för barnen. Det kan t.ex. handla om oro för hur läraren fostrar eller respekterar barnen.

Flickors identitet och fritid

Flickors egna föreningar och träffpunkter kan vara en källa till självförtroende, självständighet och trygghet. De utgör ofta ett alternativ till verksamheter som saknar föräldrars förtroende. Det kan handla om att tillsammans bygga upp en styrka gentemot samhällets diskriminering, men också om förbättrade relationer mellan flickorna och föräldrarna.

Botkyrka turkiska invandrarflickförening

Föreningen bildades 1996 av döttrarna till styrelseledamöterna i Botkyrka turkiska arbetarkulturförening, den är dock av öppen för alla nationaliteter. Sevgi Sengin har varit ansvarig under flera år. Bakgrunden är att flickorna hade tröttnat på att inte ha någonstans att gå efter skolan. Föreningen fick mycket stöd från vuxenorganisationen och föräldrarna var ofta där i början, t.ex. blev mödrarna aktiva, som kursledare för sömnad och matlagning. Föreningens flickor har även ordnat olika små läger. Ett syfte med föreningen är att påverka föräldrar så att flickorna får ett större förtroende från dem. Flickorna vill ha samma förtroende som de upplever att pojkarna får.

Från att föreningen bara varit tillgänglig för flickor är lokalerna nu öppna även för pojkar tre dagar i veckan. Ett syfte med detta från föräldrarnas sida är att hindra pojkarna från att hamna kriminalitet och gängbildningar. Det är dock fortfarande flickorna som styr verksamheten.

Våren 2000 var flickföreningen referensgrupp till ett projekt och en utställning »Ett träd har flera rötter«. Syftet med projektet var att stärka unga kvinnors självkänsla och identitet, att lyfta fram det mångkulturella samhället och ta tillvara individuella intryck från hela världen som en styrka och en rikedom. Det handlade även om att låta ungdomar upptäcka en egen arena i Stockholms city. Många flickor som aldrig varit på Kulturhuset kom till utställningen. Hela utställningen finns hos Mångkulturellt Centrum i Fittja, som kommer att för arbetet vidare.

Blue Hills tjejklubb

Tjejklubben Blue Hills startade sin verksamhet 1997 med stöd av Kultur- och fritidsnämnden i Solna. Syftet med pro-

jektet är att stärka flickornas självkänsla, den muslimska identiteten och vara en mötesplats för flickor vid sidan av hemmet och skolan. Dessutom vill man anordna alternativ till de aktiviteter som kommunen anordnar för blandade grupper med pojkar och flickor och som de muslimska flickorna inte kan delta i. Tjejklubben har fått stöd från Integrationsverket för att utveckla verksamheten så att klubben blir en mötesplats för muslimska och svenska flickor.

Ambitionen i projektet är även att göra något för både flickor och mammor, t.ex. att flickorna kan träffa andra vuxna för att samtala om saker och ting.

Å pådå å nevå

Å pådå å nevå är en förening i Rinkeby och betyder »den nya bron« på romanes. Föreningen är relativt nybildad och syftar till att skapa möjligheter för unga romska flickor, men även pojkar, att träffas och umgås utan att föräldrarna blir oroliga. Föreningen vill även stärka ungdomarnas trygghet i den romska kulturen genom att lära dem om sina kulturella rötter. Dessutom vill den uppmuntra och stödja ungdomarna i att satsa på en framtid, där studier och arbete är den enda möjliga vägen i dagens Sverige.

Jämställdhet och dialog

Ett antal projekt inriktade på att arbeta med jämställdhetsfrågor och våld mot kvinnor och barn pågår inom olika organisationer och församlingar bland annat i samarbete med Rädda Barnen. Här beskrivs tre sådana projekt.

Generationskonflikter

Projektet är treårigt och bedrivs av Kurdiska riksförbundet i Stockholm i samarbete med Kurdiska ungdomsförbundet och kvinnoförbundet. Projektet omfattar: Stockholm, Göteborg, Eskilstuna, Uppsala, Västerås, Sandviken, Bollnäs och Gävle.

Problematiken, som riksförbundet beskriver den, består i att ungdomarna och föräldrarna ofta har olika uppfattningar och värderingar vilket skapar problem. Föräldrarna drömmer om återvända till hemlandet, medan barnen som är födda eller uppvuxna här har andra drömmar.

Seminarier med föräldrar och ungdomar har visat att det framförallt är ungdomarna som är angelägna att starta en diskussion kring dessa frågor, som ofta är tabubelagda. Kurdiska riksförbundet tar härmed initiativ till dessa diskussioner, vars syfte är att starta en diskussion om jämställdhets- och demo-

kratifrågor och åstadkomma en attitydförändring. Ambitionen är att hitta strukturer och metoder för ett sådant arbete samt att skapa en jourverksamhet för flickor, bygga ett nätverk bland lokala organisationer och etablera samråd med olika myndigheter.

Somaliska riksförbundet förebygger våld mot kvinnor och barn
Projektet bedrivs av Somaliska riksförbundet i Stockholm och startade våren 2000. Projektet genomförs i Stockholm, Göteborg, Malmö och Örebro. Kontakter har börjat etableras med myndigheter såsom rikskriminalen, socialjouren och kvinnojourerna. Föreläsningar och diskussioner bedrivs med föräldrar och barn och en telefonjour ska inrättas.

Förbundet vill även rikta sitt arbete mot ungdomsbrottslighet och gängbildning.

Våldsförebyggande – synen på pojkars och flickors uppfostran – jämställdhet

Projektet bedrivs av Bosniska Islamiska församlingen i Stockholm och bildades 1993. Samarbetspartner är Rädda barnen och Brottsförebyggande rådet. Projektet har ett våldsförebyggande syfte som handlar om att förmedla kunskap och sprida opinion avseende jämställdhetsfrågor samt frågor som rör våld mot kvinnor och barn. Projektet kommer även att samarbeta med kvinnojourer och inrikta sig mot ungdomar i farozonen.

På planeringsstadiet ingår att öppna en jourtelefon två dagar i veckan och att utbilda flickor och pojkar att kunna arbeta med de aktuella frågeställningarna.

Mars och Venus, flickorna i pojkarnas skugga

Projektet bedrivs av UngSIOS och syftar till att skapa en aktiv diskussion om relationer, äktenskap, samlevnadsfrågor och jämställdhet. Målgruppen är ungdomar med utländsk bakgrund. Målet är att öka förståelse kring sex och samlevnad och jämställdhet samt att åstadkomma attitydförändring.

En handbok som grundar sig på ungdomarnas diskussioner och slutsatser ska produceras och därefter användas som diskussionsunderlag i skolor samt stöd för lokala föreningar.

Stärka familjer

Det finns verksamheter som utvecklats till att specifikt stärka familjer, där migrationen och integrationsprocessen skapat påfrestningar eller kriser, i syfte att skapa dialog och förståelse inom familjen.

Utbildning och stöd i föräldraskapet

Projektet syftar till att utbilda iranska föräldrar. Utgångspunkten är att föräldrautbildning i frågor som rör familjen ger ett bättre familjeliv och ökar föräldrarnas kunskap om barnens rättigheter och visioner. Projektet startades i augusti 1998 med utbildningsradiosändningar i Stockholm, Göteborg och Malmö, men sker även med hjälp av föreläsningar och telefonjour. Utbildningen och rådgivningen grundar sig på FN:s barnkonvention.

Ämnen som tas upp är: kommunikation och dialog i familjen, hur migrationen påverkar familjelivet, skol- och utbildningsfrågor, tonåringar och deras vänner, tonåringar och deras sexliv, äktenskapsskillnad och barnets rätt till båda föräldrar samt uppväxtvillkor för barn i problemfamiljer.

En utveckling av projektet är ungdomsföreningar som initierar diskussioner om familjen och fostran. Ungdomsföreningarna även har startat radiosändningar i olika kommuner i Sverige.

Orienthälsan

Orienthälsan i Stockholm är ett team terapeuter, bland annat läkare och psykologer, som arbetar med att återupprätta familjerelationerna i familjer från Mellanöstern. Familjerna kommer bl.a. på remiss från socialförvaltningarna ute i landet. Orienthälsans erfarenhet är att svenska myndigheter lämnar ett ovillkorligt stöd till ungdomarna men lätt glömmer att föräldrarna också vill barnens bästa.

Orienthälsan har utformat en klinisk terapeutisk metod i förebyggande arbete. De arbetar med stöd genom vanlig terapi och ger information till föräldrar om det svenska samhällets normer och värderingar, om svensk lag när det gäller aga och kvinnomisshandel samt om kvinnors och barns rättigheter. Ungdomarna får också information om sina rättigheter och om det svenska samhällets normer och lagar.

Orienthälsan tar emot hela familjer men arbetar även individuellt med de enskilda familjemedlemmarna. I ett kliniskt forskningsprojekt har revolterande ungdomar i invandrarfamiljer studerats från första besöket hos Orienthälsan. I nio av de studerade fallen har man lyckats skapa en någorlunda legitimitet för ungdomarnas nya liv. Ungdomarnas frihet vann föräldrarnas acceptans till den grad att de inte längre behövde vara rädda.⁹⁵

---

95 Olofsson, Peter, *Frigörelse utan konflikter?*, 1999, samt egen intervju med Al-Baldawi hösten 1997.

Slutsatser och förslag

Hur ser villkoren ut för de flickor som beskrivs i regeringsuppdraget? Vilka slutsatser kan dras? Varför befinner sig flickor i utsatta situationer? Vilket stöd behövs? Vad kan och bör göras?

I uppdraget från regeringen ställs specifika frågor om hur vanligt det är att generations- och kulturkonflikter får återverkningar för flickorna på tre områden; psykisk ohälsa, samhällets stöd att flytta hemifrån och skolavbrott. Den rikstäckande statistiken från SCB tyder på att det i stort, på riksnivå, är relativt ovanligt att flickor med annan kulturell eller etnisk bakgrund än svensk drabbas av dessa problem. Undantaget är skolavbrotten på gymnasienivå. Här är dessa flickor klart överrepresenterade i förhållande till övriga flickor.

En annan fråga är hur vanligt det förekommer att äktenskap och graviditet är orsak till skolavbrottet. Graviditeter bland de flickor som nämns i uppdraget är ovanliga. Nästan samtliga av dem som blir gravida är i gymnasieåldern, men de går vanligen inte i gymnasieskolan.

Den rikstäckande statistiken över registrerade äktenskap visar att få flickor under 18 år och ingen under 16 år har gift sig. Däremot är det mycket vanligt att de flickor som har gift sig inte går i gymnasieskolan. De uppgifter som vi fått på andra sätt bekräftar dock att det finns minderåriga flickor som gifter sig, ibland av egen fri vilja och ibland mot sin vilja. Det har även kommit fram uppgifter om äktenskap eller förlovningar före 15 års ålder, men som inte formaliseras eller registreras förrän flickorna är myndiga. Hur vanligt detta är finns det av naturliga skäl inga registrerade uppgifter om och vi kan därför inte, utifrån vår studie, uttala oss om omfattningen.

Signaler som vi fått, främst under hearingarna, tyder således på att det finns ett mörkertal vad gäller flickor som befin-

Flickor med utländska föräldrar*	Andel	(Antal)
Psykisk ohälsa–slutenvården	1,9	(571)
Stöd att flytta hemifrån – social- och/eller bostadsbidrag	1,1	(338)
Saknar många betyg från grundskolan	1,2	(48)
Går inte i gymnasieskolan (avbrott/uppehåll)	11,6	(1 457)
* Obs. Här ingår inte flickor med en utrikes född och en svenskfödd förälder.		

ner sig i utsatta situationer. Detta har också styrkts av våra kontakter med flickor som själva har erfarenhet av utsatthet. Våra undersökningar visar även att problematiken kan vara mer utbredd lokalt i vissa områden, främst i utsatta och segregerade bostadsområden.

Varför befinner sig flickor i utsatta situationer?

När det gäller i vilken mån generations- och kulturkonflikter orsakar att flickor hamnar i utsatta situationer har vi funnit att dessa konflikter ofta är symptom på annat. Konflikterna har nämligen starka samband med komplexa sociala omständigheter och tar sig uttryck i relationsproblem mellan föräldrar och barn. Problemen uppstår på olika nivåer och griper in i varandra på ett sätt som gör det svårt att avgöra vilka som beror på generations- respektive kulturskillnader och vilka som beror på andra, sociala livsvillkor. Det är således oftast fråga om flera samverkande faktorer. Det framgår också att förhållandena tenderar att förstärka varandra och därmed öka relationsproblemen i familjerna.

När det gäller skolan och skolavbrott är situationen speciell. Även om generations- och kulturkonflikter kan finnas med i bilden och påverka flickors val att avbryta sin skolgång, är det sällan som skolavbrottet orsakas enbart eller direkt av sådana konflikter. Skolans verksamhet och skolmiljön kan, beroende på hur den ser ut, antingen försvåra eller underlätta för flickorna.

Erfarenheter från hearingarna med invandrarnas organisationer och trossamfund samt från representanter från berörda yrkesområden tyder på att bristande integration och segregation boende är en av de viktigaste förklaringar till skolavhoppen. Detta är problem som i första hand kräver lösningar på en övergripande samhällsnivå.

Respektlöst bemötande och fördomar hör också samman med segregation och bristande integration, men främst handlar det om svenska institutioners bristande kompetens när det gäller att arbeta med en befolkning med stor mångfald. Även om det kan finnas specifika inslag i problematiken som hänger samman med flickornas och/eller föräldrarnas migration är det långt ifrån självklart att detta är huvudorsaken till att flickorna befinner sig i utsatta situationer. Problematiska familjeförhållanden och svåra sociala förhållanden får normalt samma konsekvenser för alla flickor oberoende av etnisk och kulturell bakgrund.

Frigörelsen i tonåren och den tonårsrevolt som ofta hör

till, finns ofta med som en dimension i de konflikter som uppstår mellan flickor och deras föräldrar. Med en demokratisk och dialogorienterad syn på uppfostran finns det dock förutsättningar för att goda familjerelationer uppstår och bevaras.

Sammanfattningsvis tyder vår studie på att skälen till att en del flickor med annan etnisk eller kulturell bakgrund än svensk befinner sig i utsatta situationer är desamma som för alla andra flickor. I första hand handlar det om missförhållanden och brister i samhället som kan påverka alla flickors och även pojkars livssituation. Till detta kommer mer specifika skäl som har att göra med konflikter mellan enskilda familjers värderingar och samhällets värderingar, det vi här kallar kulturkonflikter. Det kan handla om att flickor ser ett alternativ till traditionen att arrangera äktenskap och därmed motsätter sig familjens vilja. Det vi har erfårit tyder också på att en del unga flickor gifter sig mot sina föräldrars vilja, ibland för att slippa en del av samhällets krav, till exempel skolgången. Vi tycker oss också se att det finns en retorik kring »att leva i eller mellan två världar« som leder till att många ofta bortser från flickors förmåga att finna egna strategier för att utveckla sin egen identitet och sin egen »värld«. Detta bidrar till flickor framställs som offer för andras handlande och värderingar.

Vilket stöd behövs?

Stöd till flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund behövs på olika sätt. Dels behövs stöd av förebyggande karaktär och dels stöd av mer akut karaktär för flickor som befinner sig i utsatta situationer.

Det är viktigt att ta fasta på det generella i flickors behov av stöd och att inte tillskriva dem en offerroll. Detta kan ske genom att erbjuda flickor bra förebilder som en motvikt till den destruktiva och negativa massmediala bild som finns. Ett annat sätt är att verka för att flickorna bemöts respektfullt av sin omgivning.

Vidare är det viktigt att uppmärksamma vem som bär ansvaret för att flickorna får det stöd och de uppväxtvillkor som de behöver. Här har såväl föräldrar som samhället och dess institutioners skyldighet och ansvar att visa varandra tolerans och respekt samt att samverka för att överbrygga eventuella värderingsskiljaktigheter. Samspelet mellan samhällets aktörer och föräldrar har en grundläggande betydelse för flickors situation, inte minst när det gäller skolan. De olika aktörerna bör betrakta varandra som resurser i syfte att verka för att flickorna får bra uppväxtvillkor.

Även organisationer och föreningar kan utgöra en viktig

stödfunktion och i viss mån bidra till att flickors situation underlättas. När det gäller flickor med annan etnisk eller kulturell bakgrund har invandrarorganisationer och trossamfund ofta särskilda förutsättningar att ge stöd och hjälp till föräldrar och ungdomar. Organisationer och föreningar kan dock behöva stöd och uppmuntran för att hitta egna vägar till att hjälpa familjer i svårigheter och bli en värdefull länk mellan föräldrar, barn och samhälle.

Samhällets institutioner

Skolans, socialtjänstens och barn- och ungdomspsykiatriens verksamhet är av stor betydelse för flickors situation.

Vår studie visar att skolan som institution måste lägga ner stor kraft på att vidga innebörden av »svenskhet« så att den omfattar den mångfald av uttryck och erfarenheter som varje elev i skolan bär med sig. Vi har funnit alltför många belägg för att »svenskhet« – uttalat eller outtalat, medvetet eller omedvetet – ses som något som står i motsats till andra kulturer. De som arbetar i skolan bör, i enlighet med det uppdrag de har, utveckla sin kompetens så att de bättre kan bemöta och ta tillvara den resurs som elever och föräldrar med rötter i andra kulturer och religioner än majoritetssamhället utgör.

Föräldrar och skola har enligt läroplanen ett gemensamt ansvar för barnens fostran. Barn och ungdomar ska inte behöva mötas av totalt motstridiga budskap och krav i skola och hem. För att föräldrar och skolans personal ska kunna finna gemensamma ramar behöver föräldrarna på ett mycket påtagligt och jämbördigt sätt inbjudas till ett samarbete där de betraktas som en resurs för barnen. En förutsättning är att skolan gör informationen lika tillgänglig för alla föräldrar och att den är tydlig i sitt budskap om vilka värderingar och normer som skolan vilar på.

- Vår studie visar att det finns behov av
- insatser som bryter boendesegregationens effekter på skolan
  - att läroplanens värdegrundsfrågor sätter tydliga spår i skolans arbete
  - kompetensutveckling som rustar skolans personal att verka i ett samhälle och i en skola som präglas av mångfald
  - ökad kompetens i och förbättrade metoder för språkutveckling
  - studievägledning som når fram till alla elever och föräldrar oberoende av bakgrund
  - förnyade former för föräldrasamverkan

- fördjupade kontakter med andra myndigheter, grupper, nätverk och föreningar
- tidiga insatser så att alla elever får en bra grund för sina gymnasiestudier
- förskola för alla barn oavsett om föräldrarna arbetar eller ej och av
- ökade elevvårdsresurser.

Även när det gäller socialtjänsten har vi sett att verksamheten som den ser ut idag inte alltid ger det stöd som flickor som befinner sig i utsatta situationer kan behöva. Integrationsverkets slutsats är att

- de sociala myndigheterna i större utsträckning bör använda sig av nätverk som vill arbeta med samlevnads- och generationsfrågor bland vuxna och barn,
- det behövs bättre samverkan mellan olika aktörer, till exempel mellan socialtjänst, skola, ungdomsmottagningar och föräldraföreningar,
- det behövs förstärkta resurser för förebyggande arbete och till uppsökande verksamhet bland familjer i riskzonen och att
- personalen behöver ökad kompetens när det gäller att bemöta och arbeta med familjer med annan etnisk eller kulturell bakgrund.

Inom barn- och ungdomspsykiatri bör möjligheter att ge stöd till flickor som befinner sig i eller riskerar att hamna i utsatta situationer utvecklas. Det handlar främst om resurser till förebyggande verksamhet och om personalens kompetensutveckling när det gäller att bemöta och arbeta med familjer med annan etnisk eller kulturell bakgrund.

Föräldraskap

Både i litteraturen och vid samtliga hearingar betonas vikten av ungdomarnas goda relationer till föräldrarna. Barnuppfostran som grundar sig på dialog är en viktig förutsättning för detta. Alla föräldrar vill sina barns bästa, men olika omständigheter kan göra det svårt för föräldrar att alltid fungera väl i föräldrarollen.

Förhållanden som har med migration att göra kan i hög grad påverka hur relationerna i en familj utvecklas. Om föräldrarna lyckas med att hitta en balans mellan de egna värderingarna och traditionerna och det nya samhällets kan barnen känna trygghet i både hemlandskulturen och den svenska kulturen. I en trygg miljö med stöd från sina föräldrar kan ungdomar utveckla sin egen identitet med förankring både i

sin egen etniska grupp och i majoritetssamhället.

Friska och resursstarka föräldrar är en viktig utgångspunkt för att barn ska må bra och därför behöver föräldrar till flickor i utsatta situationer stöd, inte minst i form av förebyggande insatser. Det kan handla om stöd i den omställningsprocess som flytten till ett nytt land kan innebära, men också om en bra introduktion för nyanlända invandrare, som ger grundläggande kunskaper om det svenska skolsystemet och om samhällets övriga institutioner.

Alla föräldrar kan behöva stöd och vägledning vad gäller uppfostran, ungdomars identitetsutveckling m.m. Detta gäller inte enbart föräldrar som har utländsk bakgrund, det kan även gälla svenska föräldrar som befinner sig i »riskzonen«. Samtal om olika perspektiv på jämställdhet, sex- och samlevnad och demokrati i ett mångkulturellt samhälle kan vara värdefulla, både för föräldrar och andra aktörer i samhället.

Tidiga äktenskap

Vi har fått i uppdrag att belysa frågan om tidiga äktenskap endast i den mån de förekommer som skäl till skolavbrott eller till att flickor befinner sig i utsatta situationer. Vår undersökning visar att tidiga äktenskap är ovanliga som skäl till att flickor befinner sig i utsatta situationer eller avbryter sin skolgång. Samtidigt ser vi att det finns ett mörkertal, av äktenskap som inte registreras och som därför inte har varit möjligt att kartlägga.

En del flickor tvingas att gifta sig trots att de egentligen inte vill och det är viktigt att markera att just dessa flickor behöver stöd. Som med de övriga skälen till att flickor befinner sig i utsatta situationer finns det inte en enda och enkel förklaring till att flickor tvingas gifta sig i tidig ålder. Skall detta motverkas ger vårt arbete vid handen att det bäst sker genom ett långsiktigt integrationsarbete. Även här har samhällets institutioner en viktig roll samtidigt som främst skolan och socialtjänsten har ett stort ansvar i de situationer där flickor akut begär eller behöver stöd och hjälp.

Vad kan och bör göras?

Som visats i rapporten kan flickors situation förbättras på flera sätt. För detta har varje myndighet, statlig eller kommunal, ansvar för sitt respektive område. Även frivilligorganisationer och andra grupper eller nätverk kan medverka både till att förebygga oönskade situationer och utgöra stöd när något

redan har hänt. Ett sätt att åtgärda de brister som framkommit, främst inom skola och socialtjänst, är att ansvariga myndigheter gör egna fördjupade studier samt beaktar flickornas situation i sitt reguljära uppföljnings- och utvärderingsarbete.

Både vår egen och Ungdomsstyrelsens metodinventering visar att det på vissa områden har utvecklats bra metoder som kan användas för att förebygga utsatthet och underlätta för flickor som befinner sig i utsatta situationer. Det finns emellertid ett mycket stort behov av att inventera och sprida metoder och erfarenheter. Hit hör också metoder och erfarenheter av att utveckla kompetens och förhållningssätt hos olika personalgrupper som arbetar med mångfaldsfrågor. Integrationsverket och Ungdomsstyrelsen har identifierat flera områden för fortsatt samverkan, bland annat kring metodutveckling.

Integrationsverket föreslår att fora för erfarenhetsutbyte mellan olika grupper, till exempel skolor, socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningar, frivilliga organisationer, föräldrar och ungdomar etableras och utvecklas. Här har kommunerna tillsammans med flera myndigheter, som till exempel Socialstyrelsen, Skolverket, Folkhälsoinstitutet och Ungdomsstyrelsen, en funktion och ett ansvar.

Kunskapsluckorna är dock många och stora, därför är det också nödvändigt att metoder utvecklas med uppdragets målgrupp i fokus. Skolverket och Socialstyrelsen bör få huvudrollerna som initiativtagare och pådrivare till metodutveckling på lokal nivå inom respektive verksamhetsområde.

Vår undersökning visar att det finns påtagliga brister när det gäller kompetensen hos dem som arbetar i skolan och socialtjänsten, både vad gäller attityder och hur flickor och deras föräldrar med annan etnisk och kulturell bakgrund än svensk bemöts. Det är viktigt att personalen har kompetens att arbeta i ett samhälle som präglas av mångfald. Stora krav måste också ställas på att främst lärarutbildningen och socio-nomutbildningen rustar studenterna för att arbeta i ett sådant samhälle. Det är inte någon slags kulturkunskap om olika religioner som behövs, utan snarare en ökad medvetenhet om egna attityder och förhållningssätt. Vi anser att medvetenhet bland annat inom skolan om etnicitet, klass och kön måste öka, liksom vad det innebär att migrera och bosätta sig i ett nytt land. Dessutom finns det ett behov att problematisera innebörden av svenska skolans värdegrund – vad kulturarv och demokrati innebär i ett mångkulturellt samhälle som vilar på demokratisk grund.

Vidare bör kommunerna aktivt främja etnisk och kulturell

mångfald, bland annat genom att upprätta och använda mångfaldsplaner vid rekrytering och i det interna arbetet. I en enkät som Integrationsverket gjort visar det sig att det fortfarande är ovanligt att kommuner har upprättat mångfaldsplaner⁹⁶.

Mot bakgrund av vår undersökning och resultatet av den, som tyder på att det finns ett mörkertal av flickor som mår dåligt, anser vi att det finns behov av djupare riktade studier som kan fånga upp de flickor som inte syns i statistiken och vars situation måste klarläggas med andra metoder än de vi haft möjlighet att använda. Sådana fördjupade studier bör enligt vad vi kunnat se i vår studie främst ske i och/eller knyta an till situationen i utsatta och segregerade bostadsområden. När det gäller frågan om psykisk ohälsa har vi under studiens gång kommit fram till att det är viktigt att anamma en bred definition som tar hänsyn till flickors psykosociala sammanhang. Detta kräver dock att flickorna tillfrågas direkt och därmed ökas även möjligheten att fånga in ett eventuellt mörkertal som inte kommer till barn- och ungdomspsykiatriens kännedom.⁹⁶ Ett liknande angreppssätt när det gäller flickor som upplever sig behöva samhällets stöd för att flytta hemifrån är också att rekommendera. Överhuvudtaget är det viktigt att involvera de berörda själva där så är möjligt och i långt större utsträckning använda resurspersoner med förankring i den aktuella målgruppen.

Vad det gäller omfattningen av verkliga skolavhopp har det inte varit möjligt att bedöma om avbrotten är tillfälliga eller definitiva i denna studie. Det hade också varit värdefullt att följa avhoppet över tiden i en longitudinell undersökning. Integrationsverket ser därför fram emot resultatet av den studie om skolavhopp som Skolverket skall göra på uppdrag av regeringen.

Integrationsverket har ett övergripande ansvar för att verka för att samhället utvecklas på ett för alla medborgare rättvist och jämlikt sätt. I flera av de pågående projekten och verksamheterna kan verket genom sitt utvärderings- och utvecklingsarbete bidra till att förbättra situationen för de flickor som regeringsuppdraget avser. Detta gäller bland annat uppföljnings- och utvecklingsarbetet av insatsers för nyanlända invandrare och den nationella utvärderingen av storstadssatsningen, som på flera sätt anknyter till den problematik som

---

⁹⁶ *Förekomst av mångfaldsplaner i Sveriges kommuner*, Integrationsverket

⁹⁷ En sådan kartläggning av ungdomars hälsa har genomförts genom Hälso- och sjukvårdskansliet i Göteborg för Västra Götalandsregionen.

tagits upp i denna rapport. Flera av de projekt som nämns i rapporten stöds av Integrationsverket. Dessa projekt kommer vi att följa upp samt medverka till att sprida erfarenheterna av. Det är viktigt att frivilligorganisationer och nätverk som vill arbeta med dessa frågor får samhället stöd att utveckla metoder.

Våra slutsatser och förslag har – givetvis – präglats av hur det problem vi blivit ombudade att sätta fokus på beskrivs i regeringsuppdraget. Vi har i uppläggningsen och i genomförandet försökt att vidga perspektivet i syfte att inte peka ut »somliga« flickor och »andra kulturer« som »problem-bärare«. Med detta arbete har vi velat tydliggöra att problematiken inte är »de utsatta flickornas« eller deras »kulturers«. Det handlar om en problematik som berör hela samhället. Det handlar om generella välfärdsfrågor och levnadsförhållanden. Det handlar om hur kommunikationen mellan människor med olika bakgrund fungerar. Med att säga detta vill vi på intet sätt försöka dölja problem. Vi vill i stället understryka att problemen skall ses som våra gemensamma och att allas resurser skall tas till vara för att lösa dem.

Sammanfattning

»Regeringens uppdrag till Integrationsverket består i att studera:

- i vilken omfattning det förekommer generations- och kulturkonflikter som får till följd att flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen söker samhällets stöd för att flytta hemifrån eller drabbas av psykisk ohälsa.
- hur vanligt det är att flickor avbryter sin skolgång till följd av graviditet, äktenskap eller andra familjeskäl.

Integrationsverket skall också redovisa åtgärder och metoder som kan användas för att stärka ställningen för flickor med annan bakgrund än majoritetsbefolkningen som befinner sig i utsatta situationer.«¹

När det gäller uppdrag som identifierar en målgrupp utifrån en viss kategori, i detta fall dess etniska eller kulturella tillhörighet, finns det en risk för att alltför stor betydelse tillmäts denna dimension. Det är viktigt att utöver etnicitet också beakta andra dimensioner såsom kön, klass och ålder. Även om gruppen flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund definieras som grupp i uppdraget har vårt förhållningssätt varit att villkoren för enskilda flickor i gruppen kan variera avsevärt. Kultur och etnicitet är heller inte statistiska företeelser.

Generations- och kulturkonflikter betraktas i studien inte som en isolerad företeelse. I stället har vi försökt skapa en helhetsbild av flickornas situation och strävat efter att låta komplexa samband framträda i vår rapport. Således har studiens fokus inte enbart riktats mot målgruppen, dvs. flickor och familjer med annan etnisk och kulturell bakgrund, utan också mot samhällets egna strukturer, institutioner och myndigheter. Det innebär också att vi har försökt ta reda på vilka processer och strukturer i samhället som underlättar respektive försvårar situationen för de flickor och familjer som uppdraget handlar om.

Underlaget till rapportens slutsatser utgörs av följande kvalitativa och kvantitativa undersökningar:

---

¹ Regeringsuppdraget från Kulturdepartementet, Ku1999/2482/IM

- Hearingar med yrkesfolk inom relevanta områden samt med representanter för invandrarnas organisationer och trossamfund.
- Gruppintervjuer och enskilda intervjuer med flickor.
- Två enkäter, en till skolor och en till individ- och familjomsorgen inom socialtjänsten.
- Kartläggning utifrån rikstäckande statistik från Statistiska Centralbyrån

Resultat

Rapportens viktigaste resultat är att problematiken som beskrivs i regeringsuppdraget inte är »flickornas« eller deras »kulturers« utan en problematik som berör hela samhället. Det handlar främst om generella välfärdsfrågor och levnadsförhållanden och om hur kommunikationen mellan samhället och människor med olika bakgrund fungerar samt olika människor emellan över huvudtaget.

Den rikstäckande statistiken från SCB tyder på att det i stort, på riksnivå, är relativt ovanligt att flickor med annan kulturell eller etnisk bakgrund än svensk drabbas av problematiken som nämns i uppdraget. Undantaget är skolavbrotten på gymnasienivå. Här är flickor med annan etnisk eller kulturell bakgrund än svensk klart överrepresenterade i förhållande till övriga flickor. Graviditeter bland dessa flickor är ovanliga. Nästan samtliga gravida är i gymnasieåldern, men de går vanligen inte i gymnasieskolan. Få flickor under 18 år och ingen under 16 år är gifta. Däremot är det mycket vanligt att de flickor som är gifta inte går i gymnasieskolan. Signaler som vi fått, främst under hearingarna, tyder på att det finns ett mörkertal vad gäller flickor som befinner sig i utsatta situationer. Våra undersökningar visar även att problematiken kan vara mer utbrett lokalt i vissa områden, främst i utsatta och segregerade bostadsområden.

När det gäller i vilken mån generations- och kulturkonflikter orsakar att flickor hamnar i utsatta situationer har vi funnit att dessa konflikter ofta är symptom på annat. Konflikterna har nämligen starka samband med komplexa sociala omständigheter och tar sig uttryck i relationsproblem mellan föräldrar och barn. Det är svårt att avgöra vilka som beror på generations- respektive kulturskillnader och vilka som beror på andra faktorer så som sociala livsvillkor.

Erfarenheter från hearingarna med invandrarnas organisationer och trossamfund samt från representanter från berörda yrkesområden tyder på att bristande integration och segregerat boende är en av de viktigaste förklaringar till skolavhop-

pen. Detta är problem som i första hand kräver lösningar på en övergripande samhällsnivå. Respektlösa bemötanden och fördomar tillsammans med segregation och bristande integration försvårar situationen, men främst handlar det om svenska institutioners bristande kompetens när det gäller att arbeta med en befolkning med stor mångfald. Problematiska familjeförhållanden och svåra sociala förhållanden får normalt samma konsekvenser för alla flickor oberoende av etnisk och kulturell bakgrund. Frigörelsen i tonåren och den ofta sammanhörande tonårsrevolten finns ofta med som en dimension i de konflikter som uppstår mellan flickor och deras föräldrar. Med en demokratisk och dialogorienterad syn på uppfostran finns det dock förutsättningar för att goda familjerelationer uppstår och bevaras.

När det gäller skolan och skolavbrott är situationen speciell. Även om generations- och kulturkonflikter kan finnas med i bilden och att flickor avbryter sin skolgång, är det sällan som skolavbrottet orsakas enbart eller direkt av sådana konflikter. Skolans verksamhet och skolmiljön kan antingen försvåra eller underlätta för flickorna.

Sammanfattningsvis tyder vår studie på att skälen till att en del flickor med annan etnisk eller kulturell bakgrund än svensk befinner sig i utsatta situationer är desamma som för alla andra flickor. I första hand handlar det om missförhållanden och brister i samhället som kan påverka alla flickors och även pojkars livssituation. Till detta kommer mer specifika skäl som har att göra med konflikter mellan enskilda familjers värderingar och samhällets värderingar, det vi här kallar kulturkonflikter.

Det behövs stöd för uppdragets flickor av både förebyggande och mer akut karaktär. Det är viktigt att ta fasta på de generella i flickors behov av stöd och att inte tillskriva dem en offerroll. Vidare är det viktigt att uppmärksamma vem som bär ansvaret för att flickorna får det stöd och de uppväxtvillkor som de behöver. Här har såväl föräldrar som samhället och dess institutioner skyldighet och ett ansvar att visa ömsesidig tolerans och respekt samt att samverka för att överbrygga eventuella värderingsskiljaktigheter. Även organisationer och andra nätverk kan utgöra en viktig stödfunktion. Behov av förbättringar inom skolans, socialtjänstens och barn- och ungdomspsykiatriens verksamhet beskrivs i rapporten. Även behovet av stöd i föräldraskapet diskuteras.

Enligt uppgifter gifter sig en del flickor trots att de egentligen inte vill, och det är viktigt att markera att just dessa flickor behöver stöd. Som med de övriga skälen till att flickor befinner sig i utsatta situationer finns det inte en enda och enkel förklaring till att flickor tvingas gifta sig i tidig ålder.

Skall detta motverkas ger vårt arbete vid handen att det bäst sker genom ett långsiktigt integrationsarbete. Även här har samhällets institutioner en viktig roll samtidigt som främst skolan och socialtjänsten har ett stort ansvar i de situationer där flickor akut begär eller behöver stöd och hjälp.

Vad kan och bör göras?

Som visats i rapporten kan flickors situation förbättras på flera sätt. Följande förslag lämnas

- Ansvariga myndigheter gör egna fördjupade studier samt beaktar flickornas situation i sitt reguljära uppföljnings- och utvärderingsarbete.
- Att befintliga metoder och erfarenheter inventeras och sprids.
- Att forum för erfarenhetsutbyte mellan olika grupper, till exempel skolor, socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningar, frivilliga organisationer, föräldrar och ungdomar etableras och utvecklas.
- Metodutveckling med uppdragets målgrupp i fokus. Skolverket och Socialstyrelsen bör få huvudrollerna som initiativtagare och pådrivare till metodutveckling på lokal nivå inom respektive verksamhetsområde.
- Ökad kompetensutveckling för dem som arbetar i skolan och socialtjänsten. Det är viktigt att personalen har kompetens att arbeta i ett samhälle som präglas av mångfald. Stora krav måste också ställas på att främst lärarutbildningen och socionomutbildningen rustar studenterna för att arbeta i ett sådant samhälle.
- Vidare bör kommunerna aktivt främja etnisk och kulturell mångfald, bland annat genom att upprätta och använda mångfaldsplaner vid rekrytering och i det interna arbetet.
- Mot bakgrund av vår undersökning och resultatet av den, som tyder på att det finns ett mörkertal av flickor som mår dåligt, anser vi att det finns behov av djupare riktade studier som kan fånga upp de flickor som inte syns i statistiken och vars situation måste klarläggas med andra metoder än de vi haft möjlighet att använda.

Bilagor

Bilaga 1

Regeringsbeslut

1999-08-26

Ku1999/2482/IM

Uppdrag att studera villkoren för utsatta flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen

Ärendet

I propositionen På ungdomars villkor - Ungdomspolitik för demokrati, rättvisa och framtidstro (prop. 1998/99:115) aviserade regeringen sin avsikt att ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag att, i samarbete med Integrationsverket och andra berörda myndigheter, kartlägga den kunskap som finns idag om villkoren för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund samt de åtgärder och metoder som kan användas för att stärka deras ställning i samhället. Ungdomsstyrelsen skulle även få i uppdrag att informera om resultatet av kartläggningen. Av propositionen framgår vidare att Integrationsverket inom ramen för uppdraget särskilt bör studera situationen för utsatta flickor.

Under våren 1999 uppmärksammades situationen för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen. Bland annat förekommer tonårsäktenskap och äktenskap som arrangeras av familjen, ibland mot flickans vilja.

Det saknas idag djupare kunskap om omfattningen av tonårsäktenskap - i synnerhet bland yngre tonåringar - som inte har ingåtts enligt svensk lag eller som har ingåtts enligt svensk lag av flickor med utländskt medborgarskap. Det saknas också kunskap om hur vanligt det är att flickor avbryter sin skolgång till följd av graviditet eller andra familjeskäl. Vidare saknas kunskap om i vilken omfattning det förekommer sådana generations- och kulturkonflikter inom familjen som får till följd att flickorna söker samhällets stöd för att flytta hemifrån eller att de drabbas av psykisk ohälsa.

Regeringen inledde i maj 1999 en dialog med företrädare

för såväl organisationer som myndigheter och trossamfund om vilka insatser som skulle kunna underlätta situationen för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen. Genom denna dialog har kunskaperna breddats och fördjupats, men behovet av att avgränsa problemen och bedöma deras omfattningen kvarstår. Vidare bör möjliga åtgärder och tillvägagångssätt för att stärka dessa flickors ställning analyseras och värderas.

Regeringens beslut

Integrationsverket skall, i samarbete med i första hand Barnombudsmannen, Skolverket och Socialstyrelsen, studera i vilken omfattning det förekommer generations- och kulturkonflikter som får till följd att flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen söker samhällets stöd för att flytta hemifrån eller att de drabbas av psykisk ohälsa samt hur vanligt det är att flickor avbryter sin skolgång till följd av äktenskap, graviditet eller andra familjeskäl. Integrationsverket skall vidare redovisa åtgärder och metoder som kan användas för att stärka ställningen hos utsatta flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen.

Integrationsverket skall redovisa sitt uppdrag till regeringen, Kulturdepartementet, senast den 31 mars 2000.

Integrationsverkets uppdrag skall senare samordnas med det aviserade uppdraget till Ungdomsstyrelsen.

På regeringens vägnar

Ulrica Messing

Eva Lotta Johansson

Bilaga 2: Deltagande verksamheter i hearingarna med yrkesgrupper

Socialtjänsten

Ungdomsenheten
Socialförvaltningen
Botkyrka kommun

Ungdomsenheten
Socialförvaltningen
Haninge Kommun

Socialtjänsten
Tveta Kommundel
Södertälje

SDF Södra innerstaden
Ungdomsenheten och Gefas - enheten
Malmö

Socialtjänsten i Selånger
Sundsvall

Övrig verksamhet

Programmet för sexuell hälsa i Malmö.

SIMON
Sveriges Invandrare mot narkotika
Sundsvall

SADAQA
Lokalt utvecklingsprojekt
i Nacksta
Sundsvall

Kvinnoverksamheten
Spånga

Ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningen, Tumba, Botkyrka

Ungdomsmottagning
Tensta-Rinkeby

Ungdomsmottagningen Rooseum, Malmö

Ungdomsmottagningen
Södervärn, Malmö

Gymnasieskolan

Tensta gymnasium
Spånga

S:t Jakobi Gymnasium
Vällingby

Södertälje Vårdgymnasium

Pildammsskolan
Malmö

Värnhemsskolan
Malmö

Sydsåkanska Gymnasieförbundet,
Ystad

Utbildningsförvaltningen
Mölledalsskolan
Malmö

Åkersviksskolan
Sundsvall

PBU / BUP

Haninge PBU
Haninge

PBU Järva
Spånga

Hallunda PBU
Norsborg

BUP, Team Öster
Malmö

BUP / Flyktingteamet
Umeå

Grundskolan

Fittjaskolan
Norsborg

Björkhaga skola
Tumba

Rosengårdsskolan
Malmö

Nackstaskolan
Sundsvall

Bilaga 3: Deltagande i hearingarna med invandrarnas organisationer och trossamfund

Albanska kvinnoforum Staffanstorp	Kvinnors nätverk Stockholm
Allserbisk-jugoslaviska ungdomsorganisation Stockholm	Lovara Lund Ramnia Malmö
Assyriska kvinnoförbundet Södertälje	ROKS ¹ Visby
Blue Hills tjejklubb Solna	Seda UNF- förening Skärholmen
El-Amel-projektet, Öppna förskolan och fritidshem Malmö	SIOS ² -kvinnor Stockholm
English International Association Lund	Svenska Kyrkan Spånga
Internationella arabiska kvinnoföreningen Malmö	Svenska Muslimska Ungdomsförbund Kista
Internationella kvinnoförbundet Knivsta	Syrianska riksförbundet Södertälje
Invandrapolitiska föreningen Malmö	Syriska kvinnokommittén Vällingby
Iranska flyktingars riksförbund Göteborg	Tjejjouren Mishon Malmö
Islamiska kulturcenterunionen	Turkiska riksförbundet Stockholm
Kommittén för försvaret av iranska kvinnors rättigheter Tyresö	Ung SIOS Stockholm
Kurdiska riksförbundet Stockholm	

---

¹ ROKS står för Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige

² SIOS står för Samverkansorgan invandrarorganisationer i Sverige

Bilaga 4

*Förenkät till rektorn (grund- och gymnasieskolor)
rörande flickor som avbryter sin skolgång.*

Var god och fyll i följande uppgifter:

Skola: _____

Kommun: _____

Namn och funktion: _____

Adress: _____

Telefonnummer: _____

Ditt svar på följande fråga avgör om Din skola berörs av bifogad enkät.

Har flickor i Din skola avbrutit sin skolgång under 1999 till följd av generations- eller kulturkonflikter?

Ja I så fall ber vi Dig svara på enkäten som följer!

Nej Återsänd i så fall detta ifyllt blad i bifogat svarskuvert och tack för Din insats!

*Enkätundersökning
om flickor som avbryter sin skolgång.*

Till dig som skall fylla i enkäten:

- Med begreppet "utländskt ursprung" avses flickor som har minst en förälder född i utlandet.
- Grundskolan: Flickornas ursprung kan förslagsvis fastställas med hjälp av skolans registrering av berättigande till modersmålsundervisning.
- Gymnasiet: Flickornas ursprung kan förslagsvis fastställas med hjälp av skol- eller elevvårdspersonal.

Sekretess:

Uppgifterna som lämnas i enkäten behandlas konfidentiellt. Integrationsverket garanterar att resultaten kommer att redovisas i en form som skyddar såväl skolans som den enskildas anonymitet.

1. Hur många flickor fanns på Din skola januari 1999?

_____ med utländskt ursprung
(Antal)

_____ med svenskt ursprung
(Antal)

2. Hur många flickor på Din skola avbröt sin skolgång under 1999?

_____ med utländskt ursprung
(Antal)

_____ med svenskt ursprung
(Antal)

3. Varför avbröt flickorna sin skolgång under 1999?

Använd ett blad per flicka som avbröt sin skolgång under 1999 (Kopiera gärna flera vid behov).

⇒ Grundskolan: *Flickornas ursprung kan förslagsvis fastställas med hjälp av skolans registrering av berättigande till modersmålsundervisning*

⇒ Gymnasiet: *Flickornas ursprung kan förslagsvis fastställas genom samtal med skol- eller elevvårdspersonal.*

⇒ *Uppgifterna som lämnas i enkäten behandlas konfidentiellt. Integrationsverket garanterar att resultaten kommer att redovisas i en form som skyddar såväl skolans som den enskildas anonymitet*

a) Vilket ursprung hade flickan?

Minst en förälder född i utlandet.
I så fall vilket land/länder?

Modern: _____

Fadern: _____

Två föräldrar födda i Sverige

Vet ej

b) Hur gammal var flickan när hon avbröt sin skolgång?

Ålder: _____

c) Av vilka skäl avbröt flickan sin skolgång?

Äktenskap .....

Äktenskapet skedde enligt lag

Äktenskap skedde enligt sed

Graviditet .....

Familjeskäl (ta hand om syskon, hushåll, sjuka föräldrar, familjeföretag)

Vistelse i föräldrarnas hemland .....

Familjen missnöjd med skolan .....

Brister inom skolans verksamhet .....

Beskriv problemet kortfattat:

.....
.....
.....

Problem i/med familjen .....

Beskriv problemet kortfattat:

.....
.....
.....
.....

Andra skäl?

.....

.....
.....
Vet ej .....

4. Utifrån Dina erfarenheter:

- a) **I vilken utsträckning återupptar flickor sina studier vid ett senare tillfälle efter avbrott och vilken skola/skolform väljer då flickorna? Finns det skillnader beroende på flickornas ursprung?**

- b) **Har Du förslag på hur man kan skapa bättre förutsättningar för flickor så att de inte avbryter sin skolgång?**

Skriv gärna här nedanför och bifoga gärna beskrivningar av arbetssätt/metoder om ni har möjlighet

Bilaga 5

*Förenkät till chefen för individ- och familjsorgen
rörande flickor (12 – 18 år) som söker stöd för att flytta hemifrån.*

Var god och fyll i följande uppgifter:

Enhet: _____

Kommun: _____

Namn och funktion: _____

Adress: _____

Telefonnummer: _____

Ditt svar på följande fråga avgör om Din enhet berörs av bifogad enkät.

Har flickor i åldern 12 – 18 år uppsökt stöd hos Din enhet under 1999 för att flytta hemifrån till följd av generations- eller kulturkonflikter?

Ja I så fall ber vi Dig svara på enkäten som följer!

Nej Återsänd i så fall detta ifyllt blad i bifogad svarskuvert och tack för Din insats!

Enkätundersökning om flickor (12 – 18 år) som söker stöd för att flytta hemifrån.

Information till Dig som skall fylla i enkäten:

Frågorna gäller flickor i åldersgruppen 12 – 18 år

Med begreppet "stöd för att flytta hemifrån" avses det stöd som individ- och familjsorgen kan erbjuda.

Sekretess:

Uppgifterna som lämnas i enkäten behandlas konfidentiellt. Integrationsverket garanterar att resultaten kommer att redovisas i en form som skyddar såväl socialkontorets som den enskildas anonymitet.

Hur många flickor (12 – 18 år) har under 1999 sökt stöd från ditt kontor för att flytta hemifrån?

_____ utredda fall
(antal)

varav _____ med utländskt ursprung

varav _____ med svenskt ursprung

_____ outredda fall.
(uppskattat antal)

varav _____ med utländskt ursprung

varav _____ med svenskt ursprung

Varför sökte flickan stöd för att flytta hemifrån?

Använd ett blad per flicka (12 – 18 år) som under 1999 sökte stöd för att flytta hemifrån (kopiera gärna flera blad vid behov).

⇒ *Med begreppet "stöd för att flytta hemifrån" avses det stöd som individ och familjomsorgen kan erbjuda.*

⇒ *Integrationsverket garanterar att resultaten kommer att redovisas i en form som skyddar såväl socialkontorets som den enskildas anonymitet.*

a) Vilket ursprung hade flickan?

Minst en förälder född i utlandet.

I så fall vilket land/länder?

Modern: _____

Fadern: _____

Två föräldrar födda i Sverige

Vet ej

b) Inleddes det en utredning om flickans situation?

Ja

Nej

c) Hur gammal var flickan då kontakten inleddes?

Ålder: _____

d) Vilka skäl uppgav flickan till att söka stöd för att flytta hemifrån?

Relationsproblem med föräldrar .....

Relationsproblem med syskon .....

- Värderingskonflikter mellan föräldrar och ungdomar .....
- Föräldrars ogillande av ungdomens val av livsstil .....
- Föräldrars ogillande av ungdomens val av "svensk" livsstil .....
- Påtryckningar för äktenskap .....
- Graviditet .....
- Missbruksproblem inom familjen .....
- Psykiska problem inom familjen .....
- Misshandel inom familjen .....
- Sexuella övergrepp inom familjen .....
- Ekonomiska problem inom familjen .....

Andra skäl?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Vet ej .....

Tack för din medverkan!

Har Du utifrån Dina erfarenheter några förslag på hur man kan förbättra situationen för flickor som har sökt Ert stöd för att flytta hemifrån till följd av generations- eller kulturkonflikter?

Skriv gärna här nedanför och bifoga även beskrivningar av arbetssätt/metoder i om ni har möjlighet.

Tack för din medverkan!

Bilaga 6: Berörda register hos SCB

För 1997 skapades en population med ungdomar 12 – 18 år från registret över totalbefolkningen (RTB).

I övrigt har individ- och familjeuppgifter inhämtats från följande register vid SCB:

Registret över befolkningsförändringar 1976–1998.

Inkomst- och förmögenhetsregistret 1997.

Sysselsättningsregistret 1997.

Elevregistret 1997.

Från epidemiologiskt centrum (EpC) vid Socialstyrelsen har uppgifter hämtats från

Patientregistret 1987–1997.

Dödsorsaksregistret 1989–1997.

Bilaga 6: Bearbetade variabler

Följande variabler har använts som indikatorer på uppdragets frågor:

Frågor	Variabler i registren
Psykisk ohälsa:	Vårdats inom slutenvården med en diagnos som avser psykisk ohälsa.
Stöd för att flytta hemifrån:	Mottagit social- och/eller bostadsbidrag.
Skolavbrott – Grundskolan:	Avgått från grundskolan under aktuell år men saknar minst 15 betyg eller helt slutbetyg.
Skolavbrott – Gymnasiet:	Ej registrerad i gymnasieskolan under aktuellt år.
Graviditet:	Fött barn under eller före aktuellt år.
Äktenskap:	Gift sig.

Uppgifter om flickornas och pojkarnas kön, härkomst och socioekonomiska bakgrund har inhämtats från berörda register.

Härkomst

Härkomst beskrivs utifrån uppgifter om ungdomarnas biologiska föräldrar¹. Följande variabler ingår:
 Ungdomarnas ålder vid invandring
 Ungdomarnas bosättningsstid i Sverige (från folkbokföringsdatum)
 Föräldrars bakgrund (födelseland)

Socioekonomisk bakgrund

Socioekonomisk bakgrund beskrivs utifrån uppgifter om ungdomarnas sociala föräldrar² efter följande variabler:
 Familjtyp (gift, ensamstående osv.)
 Familjens disponibla inkomst
 Föräldrarnas arbetsinkomst (för mor och far)
 Föräldrarnas sysselsättningsstatus
 Föräldrarnas socialbidrag
 Antal barn i hushållet
 Föräldrarnas högsta utbildningsnivå (för mor och far)

- 1 Ungdomar som har kommit till Sverige utan sina biologiska föräldrar eller som är adopterade från utlandet saknar koppling till sina biologiska föräldrar i registren. Det finns även kvalitetsbrister i registren när det gäller härkomstvariabeln.
- 2 De sociala föräldrar utgörs av föräldrarna som ungdomarna är bokförd hos. Koppling till de sociala föräldrarna för 18 åringar saknas i SCB's register under de undersökta åren. Ungdomar som har gift sig eller fött barn har också förlorat kopplingen till de sociala föräldrarna. Detta innebär att dessa grupper faller utanför vid en närmare analys av betydelsen av de socioekonomiska bakgrundsvariablerna.

Bilaga 8

Andel* flickor som har sökt stöd för att flytta hemifrån av olika orsaker.

Orsak	Utländskt ursprung		Svenskt ursprung	
	Antal	Andel*	Antal	Andel*
Relationsproblem med föräldrar	196	86%	100	81%
Relationsproblem med syskon	44	19%	18	14%
Värderingskonflikt mellan föräldrar/ungdom	122	54%	13	11%
Föräldrars ogillande av val av livsstil	104	46%	14	11%
Föräldrars ogillande av val av svensk livsstil	75	33%	0	0%
Påtryckningar för äktenskap	11	5%	0	0%
Graviditet	4	2%	11	9%
Missbruksproblem inom familjen	23	10%	28	23%
Psykiska problem inom familjen	31	14%	25	21%
Misshandel inom familjen	62	27%	6	5%
Sexuella övergrepp inom familjen	6	3%	5	4%
Ekonomiska problem inom familjen	25	21%	23	19%
Andra skäl	48	21%	10	8%

*) Andelarna är beräknade på totala antalet svenska respektive utländska flickor för vilka orsaker är angivna (122 svenska och 227 utländska flickor). Obs! Det har varit möjligt för de svarande att ange flera skäl per flicka.

Bilaga 9

Kvartilsgränser för familjens disponibla inkomst 1997

Disponibel inkomst är beräknad på sammanräknad förvärvs-
inkomst.

1:a kvartilen	0–191 341 kr
2:a kvartilen	191 342–265 514 kr
3:e kvartilen	265 515–326 934 kr
4:e kvartilen	326 935–

Bilaga 10: Projektkontakter

Elever i centrum

Vivalla-Lundby kommun, Örebro
Kontaktperson: Mahdi Mohamud
Adress ansvarig förening:
Afrikas horn kulturcenter
Box 20 69
700 02 Örebro
Tel projektkontor: 019 – 21 28 09
Fax: 019 –21 28 27

Familje-SYO

Sundsvalls Kommun
Barn och utbildning
851 85 Sundsvall
Kontaktperson: Catharina Arwidi
060 - 19 14 82
Fax: 060 – 17 54 26

Rosengårdsskolan

Von Rosens väg 43
213 68 Malmö
0404-34 68 02

Botkyrka Turkiska

Invandrarflickföreningen
Box 3077
145 03 Norsborg

LAVA Kulturhuset

Box 164 14 Stockholm
08 – 508 31 434

Blue Hills Tjejklubb i Solna

c/o Gunghästen ÖF
Hagalundsgatan 9
169 65 Solna

Föreningen Å på då å nå vå

070 – 4095247

Kurdiska Riksförbundet

Box 490 90
100 28 Stockholm
08 - 652 85 85

Somaliska Riksförbundet

Box 191 65
104 32 Stockholm
08 – 1669 61

Bosniska Islamiska församlingen i Stockholm

Box 490 79
100 28 Stockholm

UngSIOS

Samarbetsorgan för invandrarorganisationer i Sverige
Bellmansgatan 15
118 47 Stockholm
08- 643 90 60

Utbildning och stöd i föräldraskapet

Kontaktperson: Ali Reza Moula
E-post: immigrant-families@hello.to

Orienthälsan

Riyadh Al-Baldawi
Sankt Görans sjukhus i Stockholm

